

Expedieras från
Föreningen för svensk undervisningshistoria
Drottninggatan 108, Stockholm Va

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

Kr 15:—

UPPSALA UNIVERSITETSBIBLIOTEK

TORELL—ARNBERG: HÅGKOMSTER XI

107

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
107

HÅGKOMSTER
FRÅN SKOLA OCH
UNDERVISNING

XI

AV

HJALMAR TORELL och JOHAN ARVID ARNBERG

Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet

FÖRENINGEN FÖR
SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA

Em-c:k
(p)

UPPSALA UNIVERSITET
PEDAGOGISKA INSTITUTIONEN
BIBLIOTEKET

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRGÅNG XLII 1962
VOLYM 107 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

HÅGKOMSTER
FRÅN SKOLA OCH
UNDERVISNING

XI

AV

Makuleras

HJALMAR TORELL och JOHAN ARVID ARNBERG

UPPSALA UNIVERSITET
Pedagogiska Institutionen
Biblioteket
Signum *Km-c:K(P)Ex 1*

*Arbetet utgivet med anslag från
Federationen Sveriges allmänna folkskollära rförening*

STOCKHOLM 1963

98
13

Skånska Centraltryckeriet, Lund 1963

**Institutionen för Pedagogik
Uppsala Universitet**

ÖDEN OCH SKICKELSER

EN LEVNADSTECKNING

AV

HJALMAR TORELL

FÖRORD

För den som gjort en resa är det väl naturligt att söka samla sina intryck, när resan är avslutad, erinra sig detaljer från färden, reda ut anledningar till såväl framgångar som misslyckanden, glädja sig åt hemförda souvenirer och ge vänkretsen del av sina upplevelser.

Vårt liv liknas inte utan orsak vid ett spännande reseäventyr. Vi växer upp i ett hem, där vi är väl omhuldade. Snart kommer vi ut i livet, där vi kanske röner mindre värme och förståelse. Så småningom dras vi in i strider både av materiell och andlig art. Hurudan utgången skall bli anar ingen. Vi får våra törnar och ej sällan skråmor vid mötet med det okända ute i världen. Farligt ser det ofta ut, men kanske slutet på äventyret ändå blir lyckligare, än vad vi kunnat hoppas. Då har vi anledning att tacka både för skråmorna, som svidit för vår obetänksamhets skull och för det underbara livets egen skull.

Mitt liv har ej några uppseendeväckande händelser att förtälja, och det kunde därför anses vara överflödigt att skriva ned dessa minnen. Men det har ändå synts mig befogat att anteckna några drag från mitt förflutna till tjänst för närstående, som kan ha intresse av att känna dem.

HEMBYGDEN

För många år tillbaka låg det en sjö mellan byarna Torrsjö och Östraby i Flisby socken. Den var grund och hade låga vassbevuxna stränder. Dalgången där den låg sträckte sig norrut framemot Bälaryds kyrka. Den varma årstiden hade änderna och andra sjöfåglar ett paradiset i vassruggarna, men vintertiden strök nordanvinden fram bitande kall och förde med sig massor av snö, som hopade sig framför gårdarna i Torrsjö.

Gårdarnas namn har säkerligen ingenting att göra med förekomsten av någon uttorkad sjö. Det är eljest lätt att föreställa sig saken så, och så måtte i varje fall expeditrisen ha tänkt, då hon blev ombedd att befordra ett bröllopstelegram till Torrsjö efter det slitna formuläret: "Förlig vind genom livet". "Den seglingen kommer väl att gå trögt", lär hon ha mumlat. Nej, snarare kan man väl antaga, att det är den fruktade åskguden Tor, som är namngivaren. Kanske det rentav har funnits en kultplats på orten.

Huru många gårdar, som en gång legat där, är nu inte gott att säga. Den jordhungerige Bo Jonsson Grip, som en gång lyckats tillskansa sig två tredjedelar av Sveriges land, hade naturligtvis egendomar även här. Det var en herre, som kunde möblera om, där han uppträdde, dela eller sammanslå jordlotter och flytta gränser. Därtill kom att hans arvtagare enligt tidens sed donerade jord till kyrkan för att prästerna skulle läsa själamässor. Av denna anledning fortsattes styckningen, tills större delen av byn blivit förvandlad till kyrkojord och kommit i den katolska kyrkans ägo.

Då Gustaf Wasa blev herre i landet, drog han ju in en myckenhet av kyrkans överflödiga egendom till staten. Så gjorde han även med gårdarna i Torrsjö. Men en lämnades kvar som kyrkligt prebende. Denna gård låg nära intill den dåvarande sjön med utsikt över vattnet mot Östraby. Mansbyggnaden var låg och torvtäckt men eljest ganska rymlig. Den innehöll inte mindre än fyra rum jämte stort kök och förstuga. Exteriören hade vackra proportio-

ner. Fönsterna med de rödmålade bågarna och de små blyinfattade rutorna och förstutrappan med det lilla skyddstaket över bidrog till att ge huset ett vänligt och hemtrevligt utseende. Ännu i början av vårt århundrade låg den gamla byggnaden kvar.

Den gården hade vid någon tidpunkt blivit upplåten till prästboställe och där bodde ända långt in på adertonhundratalet Norra Solberga församlings komminister. Sannolikt har församlingen varit bunden vid gården i egenskap av kyrkligt prebende, och då Solberga var annexförsamling till Flisby blev det komministerns lott att bo där, trots att gården låg så långt från hans egen kyrka. Läget kan ej sägas vara förmånligt, även om anspråken på bekvämlighet den tiden inte var så stora. Det betydde lång kyrkväg för komministern och likaså lång väg för de församlingsbor, som hade något ärende till prästen. Tar man också hänsyn till den tidens usla vägar måtte det inte ha varit lätt att vara präst i den församlingen. Försök gjordes väl då och då att ordna saken bättre, varom gamla kyrkostämmoprotokoll vittnar, men länge fortsatte det att bli vid det gamla.

Så småningom enades man emellertid om att inköpa en gård i Hult i Norra Solberga socken och flytta prästgården dit. Därmed hade komministern kommit en bra bit närmare sin kyrka.

Så länge sjön fanns kvar, var säkerligen den gamla prästgården i Torrsjö täck och hemtrevlig. Den låg på en sandås, men jorden i de gamla trädgårdslanden, som under århundraden använts till köksträdgård, var ännu vid sekelskiftet svart av flitig gödning. Runt omkring hade fruktträd planterats och ännu levde pärlhyacinter och andra blommor kvar från en gången storhetstid. Den stora blomrika syrenhäcken var en fröjd för oss varje vår och skattades flitigt.

Säkerligen var prästens ekonomiska villkor usla. Förmodligen fick han bruka de små steniga åkerlapparna själv. Hur mycket "tiondet" kunde inbringa är inte gott att säga, men någon större inkomst betydde det väl inte. Om den skvaltkvarn, som man ser rester av nere vid ån, tillhört honom är oklart. I annat fall fick han väl köra långa vägar för att få sin säd mald. Ett litet tillskott till mathållningen fick han säkerligen genom att fiska i sjön. Den gick den tiden närmare fram intill gården och det är ju mer än

troligt, att han då och då rodde ut för att dra opp några abborrar eller vad det kunde finnas för fisk. Då begagnade han nog tillfället någon gång att hälsa på hos byborna i Östraby, som låg mittöver. "Skynda dej å baka monka! Prästen kommer", var ett ordstäv, som jag ofta hörde i min barndom. Östrabymoran blev förstas nervös, då hon såg prästen komma och visste, att hon just ingenting hade att bjuda på. Det var inte då som nu att springa till snabbköpet och på ett par minuter skaffa hem, vad som behövdes för att traktera en gäst. Men husmors iver att ändå göra vad hon kunde och inte ge tappt låter oss ana, att det rådde ett gott grannskap tvärs över sjön.

Men var finns den idyll, som får stå orörd alla tider? Människorna behöver bröd, och för det kravet får estetiska värden falla. Vi lider av jordhunger, mer mark måste utvinnas, sättas i stånd och bringas att producera något till människornas nytta. Här täckte den grunda sjön stora markområden. Vid stränderna växte blott buskar och vassruggar. Genom att sänka sjön skulle man kunna få vackra mossar och kunna skörda mycket säd. Så småningom blev sjösänkningen verklighet. Hela vattenleden från Torrsjö norrut mot Bälaryd torrlades, och därmed vann man väldiga områden, som åtminstone i början avkastade riklig gröda.

Men hade man vunnit ett, så hade man förlorat ett annat. Poesin och trivseln var borta för prästgårdens del. Nu kunde inte prästen ro ut och fiska mera, inte ro över till grannarna och hälsa på, inte glädja sig åt att se på det glittrande vattnet i sol- och månljus. Där sjön hade varit såg man nu bara den slammiga och dybruna sjöbotten. Det är väl inte otroligt, att denna förändring av själva naturen har påskyndat förflyttningen av prästgården.

Sedan ett nytt prästboställe blivit inköpt, utbjöds gården till salu. Kyrkans fullmäktige bestämde ett visst pris, men ingen köpare anmälde sig. Om det nu berodde på att priset ansågs för högt eller att gården hade förlorat för mycket av trivsel genom sjösänkningen må vara osagt. Sockenmännen måste i varje fall låta pruta med sig, innan någon spekulant anmälde sig. Den som till sist köpte gården tycks emellertid icke ha trivts riktigt bra med den trista utsikten. Han uppförde en ny mansbyggnad uppe på höjden utmed allmänna vägen. Lagården och tiondeboden flyttades, men den gamla prästgårdsbyggnaden fick stå kvar. Den hyr-

des i min barndom av en gammal tystlåten man, som hette Qvist och hans hustru Maria. I deras arrende ingick ett par rätt stora åkerlappar. De var skötsamma människor och klarade sig bra.

Själva prästgårdshuset fick alltså stå kvar och i stället uppförde den nye ägaren ett stort tvåvåningshus med fyra rum, förstu och stort kök i varje våning. Vinden var så stor, att minst två rum hade kunnat inredas där. Trots att huset var så stort beboddes egentligen blott ett enda rum, vilket väl mest berodde på svårigheten att värma upp de andra rummen vintertiden. Om jag inte misstar mig gjorde man på samma sätt i Norrland, där man hade stora mansbyggnader. De andra rummen var finrum, som sällan användes, eller också stod de tomma och omöblerade. Köken var denna tid icke prydliga och praktiska som nu. De liknade i många fall brygghus, stora och kalla. Längst fram var en väldig mur. Den sköt fram i rummet med ett hörn, som bildade en rak vinkel. I vinklens spets stod en grov järnstång, som bar upp den väldiga köskupan. Under kupan löpte runt om en brashall, en slags murad disk. Bakom den främre var bakugnen. På vänster sida var fyren, där järngrytan ställdes. På samma sida fanns också den stora vattensån, som bars till och från brunnen med ett tvåmansok. Vid slakt och bak gick det livligt till. Storbak gjordes ungefär en gång i månaden. Innan ugnen eldades upp, måste man se till, att den var hel och vid behov lera den. Det var inget lätt göra att krypa in i den trånga gluggen och göra det arbetet. Personer, som får känning av kvävning i trånga rum kunde i varje fall ej göra det.

II.

HEMMET

I detta hus tog föräldrarna Carl Svensson och Hilda Samuelsdotter emot sin förstfödde en mars söndag 1884. Sköterskor och barnmorskor fanns inte på landet vid den tiden, men en gammal gumma gemenligen kallad Stranta lär ha assisterat. Det har berättats senare, att hon tyckte, att mitt huvud var något kantigt, varför hon försökte knåda till det, så det skulle bli lite rundare.

Så lindades väl pysen och lades i vaggan. När jag blev större såg jag, med vilken energi mor drog åt lindan, då hon skötte de små syskonen. Hon var ledsen för att de hade så krokiga ben. Hon trodde kanske, att hon kunde rätta till detta genom att linda hårt. Inte ens händerna fick vara lediga. Jag hoppas mor i sin himmel inte harmas på mig för att jag berättar detta om den tidens barnavård. Hon gjorde så för sin stora kärleks skull och naturligtvis för att alla andra gjorde så.

Jag lär ha skrikrit mycket och undra på det. Vad gör man inte, när man håller på att kvävas. Mor var förstas förtvivlad och trodde, att jag var sjuk. Först när jag blev större och sattes att vaggas den minste, minns jag, att hon sa: "lös honom", om barnet inte ville sluta att gråta. Det hade behövts många kvalfulla stunder vid barnens vagga, innan hon hade fått klart för sig, att denna naturliga åtgärd var riktig. Självt förstod jag kanske icke fullt klart, hur barbariskt det var att "vårda" barn på detta sätt, förrän jag fick läsa Jean Jacques Rousseaus' bok Emile. Han var just en av de första, som gick till rätta med den tortyr barnen på hans tid ständigt fick genomgå på grund av de äldres okunnighet om villkoren för barnens hälsa och trevnad. Vilket uppseende måste inte den boken ha väckt, då den utkom 1762. Och ändå skulle det dröja 100—200 år, innan hans ord blev tagna på allvar.

Beklagligtvis händer det nog, att barn icke är välkomna. I mitt fall tror jag verkligen, att jag var efterlängtd och välkommen. Mor älskade mig med varje fiber av sitt väsen, och far gjorde vagnar och källkar och leksaker åt mig. Till och med morfar var

med bland beundrarna. Han greps av poetisk yra och skaldade en vers, som jag fick på min namnsdag. Jag hade i dopet fått namnet Oskar Hjalmar. Det förra fick jag av morfar. Han var royalist och han ville, att jag skulle heta som kungen. Det andra namnet har jag nog fått av mor. Den första december, Oskarsdagen, hade jag alltså min första namnsdag. Morfar lär ha uppvaktat med sin dikt prydligt skriven och dekorerad med mönster i färger. Dikten löd:

Må du till Herrans ära
det namnet Oskar bära
och bli föräldrars ro,
och ej av villorna och flärden
bli fångslad utav världen
men uppå Herran Christum tro.

Pysen i vaggan väckte drömmar och förhoppningar. Morfar gav sina känslor och tankar uttryck i diktens form. Han var en utpräglad känslomänniska, glad och skämtsam då han var på gott humör men samtidigt lätt sårad och ömtålig. Hans känsloläge var mycket labilt. De närmaste hade stor respekt för honom och var rädda för att säga eller göra något, som kunde göra honom misslynt. Inför det första barnbarnet kände morfar djupt ansvaret att leda och fostra. Att utveckla en god karaktär och förvärva goda kunskaper ansåg han vara ett par av uppfostrans viktigaste mål. Själv älskade han böckerna och tyckte om att höra spännande händelser berättas. Han svärmade för präster och kungar och hade mycket att berätta om dem. Men trots sin strävan att förvärva kunskaper och vetande var han skrockfull och trodde fullt och fast på spöken och onda makter inom den okulta världen.

Mormor delade hans åsikter i allt. Hon var betydligt yngre, käckare och mindre ömtålig. När hon kom, fick vi alltid roligt. Vår förtjusning var att se henne "hoppa kråka" runt kammaren för att roa oss. Även hon var mån om att jag skulle utvecklas till en ärlig människa. Då jag blev så stor, så jag kunde förstå, sa hon inte sällan: "Om du går förbi grannens körsbärsträd och bären släpar över huvudet på dig, så skall du inte röra ett enda. Den som börjar med en knappenål kanske slutar med en silverskål."

Mitt första minne är från ett husförhörskalas. Det var sed att ställa till med en bjudning efter husförhören. Turen hade nu kommit till oss. Hedersgäst var förstas proststen med sin familj.

För tillredelserna och arbetet i köket hade extra hjälp anskaffats. Mor hade en kusin, som hette Hedvig och som var lika duktig att laga mat som att sy kläder. Hon tog också livlig del i det religiösa livet, och då det gällde att ordna med söndagsskolfester var hon en kraft att räkna med. Hedda blev nu ombedd att ordna med tillredelserna. Hon tog nu befälet i köket. Det märkte man, att hon kunde. Ingen vågade opponera sig mot hennes order.

När gästerna kom, fick de stiga in i finrummet i nedre våningen, där maten skulle serveras. Så kallat sittande bord förekom ej på landet på den tiden, men gästerna placerades ändå i en viss rangordning. Det var nog tant Hedda som styrde med det också misstänker jag. I den svängda och stoppade soffan längst fram placerades prästen med sin familj. Sen ordnades gästerna efter ålder och anseende. Det förekom vid kalas på landet, att gästerna var så många, att de inte gott kunde rymmas. Då fick kanske de yngsta stå i dörren eller sitta i ett annat rum. Maten sattes fram på det stora runda bordet i finrummet. När allt var färdigt, bjöd tant Hedda proststen och prostinnan att gå fram och "ta sig". Sedan följde de övriga gästerna ungefär efter den rangordning, som de fått genom placeringen.

Det där var en tavla, som var någonting för nyfikna pojkar att titta på. Men trots det hade vi svårt att slita oss från köket, där så mycket hände. Ibland gluttade vi in för att se, vad de hade för sig. En gång hade jag glömt mig kvar i dörren. Moster Hedda hade slagit upp något gott ur grytan. Det fanns mycket kvar på grytkanterna. Vad det skulle smaka gott att få skrapa och äta! Lille bror fick en sked och löfte att skrapa. Men då kom han ihåg storebror, som stod i dörren och gapade. Fort sprang han till honom och var så ivrig, att han icke tänkte på att det var så många främmande, som hörde honom. "Jamma, jamma skynda dej ut å skapa gyta" ropade han. Förmodligen blev det muntert där inne i rummet, vilket nog var välgörande så stelt som det brukade vara, isynnerhet om prästen var närvarande. Men lillebror, som sedan aldrig ville höra talas om den historien, gav därmed ett det vack-

raste bevis för broderskärlek och hjärtegodhet, som jag aldrig skall glömma.

En annan gång var det barndop med ett litet kalas för präst och vänner. För själva dopförrättningen var det ordnat i ett stort rum i övre våningen. Jag kommer väl ihåg kyrkoherde Lagergrens kraftiga gestalt och ljusblå ögon, där han stod längst fram i rummet och så förstås faddrarna med den lilla i sin fina klädning. På den tiden skulle kvinnorna kyrktagas efter en barnsbörd. Huruvida det skedde allmänt vågar jag inte yttra mig om. Förmodligen ansågs det kyrkligt och fromt att så skedde. I varje fall blev mor kyrktagen enligt ritualen. Jag kommer väl ihåg såväl den klädda pallen, där hon knäföll och hur djupt hon neg, sedan prästen nedkallat välsignelsen över henne.

Bilden av hemmet är djupt inpräglad i mitt minne. Den kan aldrig utplånas. Jag minns varje detalj lika klart som om det varit i går. Där ser jag vardagsrummet med mors byrå till höger, slagbordet längst fram med pelargoner, callor, rosenlager (nerium) med flera, till vänster en säng, en utdragssoffa, en skänk och den stora kistspisen i ett hörn.

Bredvid vardagsrummet låg finrummet, dit vi barn var strängt förbjudna att gå. Mitt på golvet därinne låg en ryamatta och därpå stod ett runt bord, som kunde svängas på en axel. Till höger stod en imperalsäng täckt av ett virkat överkast. Till vänster stod fars chiffonier, som han hade gjort sig en oändlig möda att få så fulländad som möjligt. Lådorna skulle löpa lätt men ändå sluta så tätt som om de vore vuxna in i möbeln, menade han. På chiffonieren stod en spegel med lådor och snidade stöd. En vit slöja hängde över spegeln på en stång, som hade en svarvad knapp i spetsen. Slöjan föll långt utåt sidorna av möbeln.

Mitt emot finrummet på andra sidan förstun var den så kallade "skolkammaren". Den kallades så, sedan den en tid hade fått tjänstgöra som skolsal för gamla Inga Lisas småskola. Jag har ett svagt minne av henne, där hon satt framför klassen och stavade med barnen. Undervisningsmateriel saknades nog helt. Möjligen fanns en kulram för räkneundervisningen. Men svart tavla fanns inte. Barnen skrev på griffeltavlor, och hade någon glömt hur en bokstav såg ut skrev lärarinnan för i luften. Hon måste ha haft god

övning i detta, då hon givetvis måste skriva bokstaven omvänt, om den skulle bli begriplig för den, som såg den framifrån.

På övre våningen var det alltid intressant att gå och göra upp-täckter. I rummet ovanför finrummet kom man in genom ett valv, därför att ett par garderober var inbyggda på ömse sidor om dörren. I garderoberna gick man inte gärna in. Där var mörkt och kusligt. Ett rum användes till klädkammare och ett annat till förvaring av obegagnade sängkläder.

I trädgården stod långa rader av körsbärsträd. Vilka kalas dagar hade vi inte, när bären mognade frampå sommaren! Och ännu hör jag musiken av humlor och bin i gräset och bland blommorna under varma somrardagar. Vintrarna var oftast stränga. Man minns, hur solen kalla vintermorgnar gick upp i rosa åt Bälarydshället, hur källarna gnisslade och andedräkten stod som sky kring oxarnas mular, när de slet och drog timmerlassen. Ibland lade sig snödrivorna så höga, att de steg över trädgårdsstaketet. Under soliga dagar smälte de något på ytan men frös på natten och bildade skare. Låg de då i mjuka vågor gick det bra att åka kälke på dem.

Livet på landet har många fördelar, men har lantbrukaren en liten gård och huvudsakligen skall göra allt själv kan det bli påfrestande. Han kan aldrig stänga affären ens för en dag och göra sig ledig. Djuren måste fodras och skötas varje dag och stund. Jämte skötseln av lagården hörde förr tröskningen till vintersysslor. I drevhuset kördes tröskverket under dunder och brak. När jag blev så stor, så jag kunde hålla i töm och piska, blev jag satt att köra. Hur ändlöst lång tycktes inte varje "tjyng" (det som tröskades i en etapp) vara, där man gick och drev på oxarna och väntade på att det skulle hojtas från logen, så man fick rasta! I min första barndom tröskades rågen med slaga. Då låg stråna i ordning även efter tröskningen, och då kunde de lätt skäras till hackelse eller användas till taktäckning. För att hinna med något med sådana metoder måste man börja tidigt. Klockan tre på morgonen brukade man börja "tröska otte".

När tröskningen var över, väntade man bara på att snön skulle smälta och jorden skulle torka, så att man kunde börja "våra", det vill säga vårbruka. Stack så solen på en dag, blev det brått i redskapsskjulen och i sädesbingarna att få ut harvar och annan

redskap och ösa utsädet i säckar. Först harvades och sedan såddes allt för hand. Det var inte så lätt för säningsmannen att se, var han hade sått. Därför fick jag alltid gå bredvid far och dra en hacka ('fjärja') vid yttersta randen, där kornen fallit. Sen gällde det att harva igen för att mylla ner kornen. Sist körde man med en "bult" (vält) över åkern, så att den blev jämn och slät. Det var nödvändigt för att man inte skulle hugga i sten för mycket, då säden skulle skördas.

Sten var det gott om på smålandsåkrarna både stora och små. På hösten brukade åkrarna plockas rena från småsten (klapper), som kördes bort. Ibland tycktes arbetet vara lönlöst, för vid nästa plöjning kom det alltid upp nya stenar. Men far fortsatte att plocka och köra och undan för undan sprängde han även sönder de stora stenarna och körde bort dem. År efter år fortsatte han så med outtröttlig energi. När sedan hans efterkommande vidtog arbetet och nu med modernare metoder, rensades åkrarna fullständigt. Nya områden odlades och i denna dag kan de moderna maskinerna svepa fram över den småländska stengrunden lika obehindrat som någonsin över marken på slättbygden.

Strax efter midsommar började höslåttern och varade ofta flera veckor. Det var inte då som nu att köra ut med slättermaskinen på gårdet och svänga av klöverna på ett litet tag. Då slog man de stora ängarna, som många gånger inte var annat än rätt buskiga och sankt hagmarker. De krävde mycket arbete och gav klen valuta. På våren skulle ängarna först "röjas" det vill säga räfsas rena från nedfallet ris. Det var vanligen pigornas göra. När tiden sedan närmade sig att slåttern skulle börja, arbetades ivrigt ett par dar efter midsommar i snickarboden och vid slipstenen. Räfsorna skulle lagas och pinnas med pinnar av segt syrenträ, liarna skulle slipas och kanske sättas på nya "orv", brynstenar och brynhytta göras i ordning, höhäcken repareras och en översyn göras på hörännet, så att den nya skörden kunde köras in.

När allt var i ordning, satte man i gång med slåttern. Ibland var flera slätterkarlar anställda. Klockan fem på morgonen möttes man på ängen och slog sedan till klockan åtta, då alla gick hem för att äta dagvard. Slåttern är ett ansträngande arbete och därför måste karlarna ha stark mat. Vanligen var det havregrynsvälling med paltbröd och fläsk. Mellan klockan tolv och ett var det mid-

dagsrast, kaffe serverades någon gång på ängen klockan sex och först klockan åtta var arbetet slut för dagen. Men fanns det torrt hö ute och det var fara för regn, kanske arbetsdagen inte var slut förrän klockan tio.

Man frågar sig nog nu, hur människorna kunde stå ut med så mycket. Jag minns en torpare, som hela den långa heta sommardagen hade gjort sitt dagsverke på herrgården för torpet, som han hade, men efter slutad dag fick ta itu med sitt eget lilla jordbruk. Det är ofattligt, hur han kunde arbeta så och vara i form att börja om samma slit nästa dag. Särskilt svårt måste det ha varit för kvinnorna i synnerhet pigorna. De skulle vara med ute på ängen eller åkern och arbeta hårt som de andra. Men de fick inte sätta sig och vila efter maten som karlarna. Då skulle de diska eller göra något annat i hushållet. På kvällarna skulle de gå ut och ta rätt på korna i hagarna, mjölka och dra hem mjölken. Sedan hade de kanske att diska igen och bädda sängar och detta för en årslön av 50 kronor.

Det är väl ingen som vill ha den så kallade "gamla goda tiden tillbaka". Vi kan vara lyckliga över, att allt har förändrats till det bättre på ett så harmoniskt och stillsamt sätt som fallet är. Arbete är en välsignad sak, då kraven därpå hålls inom rimliga gränser. Skulle emellertid den nya tiden medföra förakt för arbetet och leda till självsvald och lastbarhet, så måste vi ta vår välfärd under omprövning. Nu får varje barn i detta land mer än man kunde drömma om i ett lantbrukarhem på min tid. Vi är lyckliga, att vi inte behöver "sälja" föräldralösa barn på auktion numera som skedde i min barndom. Fattigdomen var då skriande, och man undrar, hur människorna på den tiden kunde dra sig fram.

När slåttern var över, gällde det att plöja och gödsla trädan, ta av den mogna rågen och så den nya. Sedan följde slag i slag havreskörden, potatisplockningen och skörden av andra rotfrukter. Linet skulle ryckas upp, torkas, repas och bredas ut för att rötas. Sedan kördes det till "bastan" för att torkas hårt, brätas och schäcktas. Det var en lustig syn att se schäcktgummorna, där de satt vid sina schäckstolar och slog på linknippena med sitt träsvärd, så dammet yrde. Själva var de täckta av damm och lintottar, så att de var nästan oigenkännliga. När schäckningen var färdig och linet sorterat i lin till tågegarn (det finaste linet) och lin till

”blånagarn” (spunnet av det lin som fallit av vid schäcktningen), lämnades det vanligen ut till någon gammal gumma på trakten, som spann det under vintern för en blygsam ersättning.

Vid potatisplockningen måste så många som möjligt hjälpa till. Det var rätt bistert ibland särskilt om morgnarna, då frosten låg kvar. När potatisen väl var under tak blev det lite lugnare på gården. Korna hade blivit intagna från betet och man började nu komma in i den mörka årstidens ordning. Ibland samlade man bekanta till ”revgäng” för att riva potatis till stärkelse, eller man gick ut i skogen för att gnida enbär på buskarna till juldrickat. Närmare jul kom slakten, en händelse, som alltid pinat mig så, att jag helst inte talar om det nu heller. Annat var det med ljusstöpningen. Det var nästan som om julen redan hade kommit, när ljusen växte under flitigt doppande i den smälta talgen.

Snart började förberedelserna till julen. Det skulle bykas och bakas, juldrickat skulle bryggas, ljusen skulle stöpas. Det var en bråd tid. De närmaste dagarna före högtiden kom det alltid en rad tiggare. De var väntade och deras julbröd var redan i ordning. Så kom julaftonen. Fåglarna fick sin havrenek och pålle ett extra mått havre.

För oss barn var julen årets stora händelse. I veckor hade vi räknat ”dan före dan” och väntade otåligt på julaftonen, då det alltid brukade vankas något extra. På julaftons morgon sattes en stor gryta med vatten på spisen och en väldig träbalja togs in i köket. Där skulle barnen badas, för badrum fanns ju inte. Efter badet fick vi rena skjortor och i bästa fall fick vi även sätta på oss nya kläder. Det var högtidligt utan måtta. Vid middagstiden fick vi kanske ”doppa i grytan” som det hette och smaka på julskinskan. Men höjdpunkten av julfirningen blev samlingen kring julbordet på kvällen. Ljuskronan, som hängde över bordet behängd med äpplen och papperskarameller, var tänd. På bordet hade mor dukat upp vörtlimpa och julhös (svinhuvud), olika slags korb och syltor och så förstås julosten. På aptiten kunde man inte klaga, maten smakade utmärkt och sköljdes ned med det nybrygda goda maltdrickat. Fick vi välja, så tog nog vi barn helst enbärdrickat. Sist serverades den goda vita risgrönsgröten, som mor var en mästarinna att koka.

Så kom kvällens mest spännande ögonblick, då de väntade jul-

klapparna skulle delas ut. Vilken glädje var det inte att få veckla upp ett litet paket, även om det innehöll den enklaste leksak. Ingen kände någon misräkning den tiden, om paketen icke innehöll elektriska lok eller andra ännu dyrbarare saker. Det var som om vikten och värdet låg just i att man fick något, att det var någon som tänkte på en och ville en väl.

Så länge vi var små, fick vi också julklappar från grannarna. Utdelningen gick så till, att någon skickades ut med sakerna, smög sig in i förstun, ryckte upp dörren och kastade paketet på golvet och sprang sedan så fort han kunde för att icke bli upptäckt. Meningen var att ge mottagarna lite huvudbry med att gissa, vem givarna kunde vara. Mormor var särskilt skicklig i konsten att överraska och sedan springa, så ingen kunde ta fatt henne. Senare började man med seden att låta jultomten knacka på och stiga in lugnt och sävligt, önska god jul och så fråga, om det fanns några snälla barn i huset, som väntade att få något av honom. Vad det än var vi fick så var vi lika glada. Vi visste knappast till oss av glädje.

De glada stunderna i livet varar ej länge. Så var det också med julafton. Det var snart tid att gå till sängs. Nästa morgon skulle vi åka till julottan. Då gällde det att gå upp tidigt. Redan klockan tre var vi på benen. Far var kyrkvård och han skulle se till att ljusen var tända i den stora kyrkan klockan fem, då ottesången började. Vi plockade ihop våra klappar, och när djuren fått sitt nattfoder kröp alla till kojs. Men dessförinnan hade far något hemlighetsfullt för sig i finrummet. Jag undrade vad han kunde ha där att göra så sent. Senare fick jag veta, att han ställde ett brinnande ljus i fönstret. Det skulle lysa och välkomna de gäster, som man trodde skulle komma från sina ovanjordiska boningar och besöka de sina under julnatten.

Sömnen blev kort. Snart var det tid att stiga upp. Därute knarade snön under fötterna, släden drogs fram, hästen selades och spändes för och snart satt vi instuvade under en tjock fäll. Bjällrorna klingade och snökristallerna blixtrade i stjärnluset. Det var vidunderligt vackert. Jag satt gripen och bara såg. Jag kände mig nästan rädd. Plötsligt tyckte jag mig se en underlig figur vid sidan av vägen. Jag grep far häftigt i armen och frågade, vad det kunde vara. Men far svarade lugnt, att det bara var en nersnöad

buske. Min fantasi hade löpt iväg med mig, så som den nog ofta gjort.

I fjärran hörde vi kyrkklockorna ringa förstagångsringning. Framkomna körde vi in på gatan, som bildades av de två raderna kyrkstallar. Hästen ställdes in i stallet och fick en tapp hö att tugga på. Och så gick vi fram mot kyrkan. Det var duktigt kallt. Vi gick förbi sockenstugan. Där flammade en väldig stockvedsbrasa. Vi gick in och värmdes ett slag. Sen följde jag far till sakristian. Så mystiskt och högtidligt det var, där bilderna av många bortgångna själasörjare blickade ned på oss från muren. I kyrkan hade ringaren redan tänt ett par ljus, innan han gick upp i tornet. Rösterna gav eko och mångfaldigades, när vi talade. Nu gällde det att börja ljusständningen, för att kyrkan skulle vara upplyst, när folket kom. Hur festligt var det inte, när alla ljusen brann! Snart dånade klockorna från tornet, den mäktiga nordströmska orgeln brusade under gamle kantor Nybergs händer och församlingen stämde in i julpsalmen "Var hälsad, sköna morgonstund". Det var en nästan skakande upplevelse för en känslig pilt. Den orgelklangen har jag aldrig glömt. Jag har aldrig tyckt, att någon annan orgel har kunnat ge mig ett så mäktigt intryck av makt och majestät som denna. Och jag är glad, att jag i viss mån fått rätt, eftersom de sakkunniga under senare år upptäckt, att den nordströmska orgeln i Flisby är ett mästerverk. Det är framför allt genom den outtröttlige orgelvännen doktor Einar Erici som denna orgel och dess mästare har fått sitt berättigade erkännande.

Högmässan följde omedelbart på ottesången, men tyvärr var nog kyrkan klen besatt under den senare gudstjänsten. Det var väl för lockande att fara hem till den goda julmaten. Kanske också att en och annan måste hem till korna och mjölkningen. Vid stallarna pratades och skämtades, medan hästarna selades och spändes för. En och annan hade kanske en smörgås eller en sup att styrka sig med innan man satte sig i släden. Kappkörning från julottan förekom nog på sina håll, men jag kan inte erinra mig ha sett något sådant.

Julen var väl den tid, då människorna fick tid och tillfälle att träffas och språkas och värmas både av brasorna, maten och den personliga samvaron. Hos oss var det sed, att de så kallade torpar-

na skulle bjudas på gröt och skinka. Det var i verkligheten inga torpare utan det var folk, som hade arrenderat en liten jordlapp av den förre ägaren och där byggt en stuga. De tog alltid de där bjudningarna mycket högtidligt. När de kom, steg de icke in, förrän de redan i förstun hade framfört sina lyckönskningar med en lång och väl inlärd ramsa. När sedan mat och dricka kom på bordet, var förtjusningen stor och pratet började komma i gång. Händelserna på trakten var snart expedierade och samtalet gick snart över till mera rafflande saker. De flesta hade någon kuslig spökhistoria att berätta. Folk trodde på spöken, och alla lyssnade med sådan spänning, att de nog glömt att äta, om icke detta redan hade varit gjort. Ruskiga saker väcker minnet av allt ruskigare, och snart var det Eva som ensam hade ordet och berättade om en halshuggning, som hon hade sett i sin ungdom. Hon frossade i att beskriva allt i detalj. Mor tyckte det var så kusligt, så hon sprang ut i köket för att slippa höra på. Jag som alltid varit mycket känslig fick väl någon slags chock, för jag känner verkningarna av dessa skräckstunder ännu i denna dag.

Eva sprang mycket i stugorna och visste allt om alla. Hon var traktens bygdekrönika. Mor var rädd, när hon kom på besök. Då gällde det att hålla tand för tunga och inte låta lura sig av förädiska frågefällor. Eva hade en snabb tunga och kunde underhålla huru länge som helst i väntan på att mor skulle bjuda på "bönekaffe". Blev det inget av med detta, gick hon förstås till sist men med ett surt "tack för vad jag har fått".

Hon och hennes gubbe Kalle hade vanligen en gris, som de skötte med stor omsorg. En gång var Eva ute för att valla grisen i hagen. Då grisen ville gå för långt bort och hon skulle mota honom tillbaka, vred han sig så häftigt om att han bröt ett ben. Nu blev det en väldig träta mellan henne och gubben hennes. Gubben skällde, men Eva visste att ge igen. "Om du hackar mej så smått som kål, så skall var bit skälla på dej", slängde hon åt honom. Ja, sådana ord kan ju fällas vid desperata tillfällen. Men i regel var det frid och god sammanlevnad på torpet. De tyckte om att sjunga och jag minns mången sommarkväll, hur de satt utanför stuguväggen, då blåduvorna blommade och sjöng sånger. Jag tyckte det ljud så vackert i den klara, ljumma luften.

Eva hade haft det svårt i livet. En gång hade hon lagt ett barn

hos sig i sängen och somnat och råkat kväva barnet. För det fick hon stå i stocken. Massor av smålänningar utvandrade ju till Amerika vid denna tid. En dotter till Eva var bland dem. En tid fick mor Eva brev men med långa mellanrum. Snart upphörde de helt att komma. Dottern hade försvunnit i den väldiga folkmassan på den stora kontinenten. Men en mor glömmes aldrig. Var gång hon kom på besök tog hon upp ämnet om dottern och man förstod, vilket lidande hon bar på.

Tron på övernaturliga ting, trolldom och svartkonster var rätt allmän ännu denna tid. Skräcken för det okända stod alltid på lur. I exalterade frireligiösa kretsar trodde man sig bestämt veta dagen för världens undergång. Förkunnelsen spreds och troddes på en del håll och fyllde människorna med skräck. Kanske det bara var ett led i det religiösa fälttågets strategi att skrämman fåren in i fårahuset med mönster från Alphonse Daudets dråpliga berättelse Kyrkoherden i Cucugnano. Det betydde i så fall, att den gamla kyrkans moral hade kommit till heders igen nämligen att ändamålet helgar medlet. Att man skadade nerver och själslig hälsa med att jaga upp sinnena så, förstod man tydligen inte. Föll människorna samman under skräcken, så trodde man, att deras hårda viljor blivit knäckta och att de var vunna för ett högre liv. Det var lätt att göra intryck på folk med talet om de yttersta tingen. Man hade den största aktning för de dödas värld och det övernaturliga. Det hörde till god sed att ta av hatten, då man färdades förbi en kyrkogård.

Det var fattigt i Småland förr i världen och kanske det i stort sett var fallet med hela landet för resten. De flesta människor tycktes ha det knappt. Man hade ännu inte lärt sig att sköta jorden rationellt, inkomsterna var små, tillfällen till extraförtjänster var obefintliga, för så vitt man ej gav sig ut till städerna eller större orter på byggen eller andra arbeten. Skatterna var stora i proportion till de små gårdarnas förmåga att betala. Det gällde att snåla och spara, om man inte skulle bli tvungen att gå från gård och grund. Sällan fick man tänka på egen trevnad.

Gamla gummor åtog sig att spinna lin eller karda och spinna ull. Lite yngre kvinnor vävde handdukar eller dylikt och gick omkring och sålde. Karlarna kanske fick arbete med att skrä bjälkar i skogen eller hugga famnved. I denna trakt låg Annebergs tändsticks-

fabrik, som gav arbete åt många. Där kunde skogsägare få avsättning för sitt timmer och där fick många arbete. Tändsticksaskarna tillverkades ej på den tiden medels maskin utan för hand. Det var ett enformigt och tråkigt göra, och de arbeterskor, som var anställda vid fabriken för att göra sådant förslog ej långt, då det gällde att förfärdiga sådana massor av askar. Därför utlämnades mycket sådant arbete till kringboende. Det var framför allt fattiga hem med många barn, som sysslade med detta och därmed fann en möjlighet att livnära sig. När en viss mängd var färdig till leverans, såg man kanske en mor och ett barn komma dragande med en stor kärra fullastad med askar. Vid fabriken fick de en slant för arbetet och så en ny sats med ämnen för nya askar, det vill säga ritsade aspfaner, papper och mjöl till klister. När de hade köpt litet för slanten de fått, drog de hem med lasten och så började det evigt enahanda klistrandet igen, tills den nya satsen var slut. Det var en sannskyldig grottekvarn, där mången barnakind bleknat.

Alltför snart var det slut på julen och "det granna bröt" som man brukade säga. Vardagen med sin grå tristess kom tillbaka, och veckorna skred långsamt fram under den långa kalla vintern. Det var inte mycket som hände. Kanske någon ko blev sjuk och man fick gå och hämta Kalle i Dunnera, kobotarn, som bodde vid randen av de nyodlade mossarna kallade skinkorna. Det var mystiskt i hans låga mörka stuga med ormskinn och andra underliga saker på hyllorna. Kalle var en snäll och hygglig gubbe och visste nog en hel del om hur man skulle sköta ett djur. Dessbättre hände det rätt sällan, att djuren blev sjuka. Det var bara detta ändlösa arbete att göra rent, fodra, vattna och mjölka som låg som ett hot över människorna och aldrig hade något slut. Då och då tröskades det på tröskverket och säd kördes till kvarnen för att malas. En del var det alltid att göra i skogen och någon gång gjordes en stadsresa för att sälja något slaktat svin (skälling), någon slaktad kalv eller något får. Mindre inköp som socker och kaffe och fotogen till lamporna gjordes vid stationsområdet.

Vilodagen hölls strängt i helgd. Att utföra något annat arbete på söndagen än det som var nödvändigt för att sköta djuren och hushållet var otänkbart. Skulle man till exempel sätta på sig finkläderna för att följa med till kyrkan på söndagen och mor var

tvungen att sy i någon knapp, gick det ej för sig med mindre än att hon gav oss en bit bröd att tugga på under det hon sydde. Vi kunde "få svårt vid att läsa" eljest menade hon.

Några visiter i granngårdarna bara för att hälsa på gjordes aldrig. Det ansågs påfluet. Det var därför klent med umgänget bland befolkningen på trakten. Var och en borde stanna hemma och sköta sitt, ansågs det. Vanan att umgås med människor var därför ej överväldigande. Viljorna smiddes hårda och fasta och karaktärerna hamrades ut efter samma mönster. Så skapades den något sävlige och blyge men sege och ihärdiga smålänningen, som lite tveksamt och försiktigt opponerar med den tidens typiska dialekt "dä ä dä la lell".

Så gick åren, sommar följde på vår, vinter på höst. Alltid samma monotona upprepning av sysslor och vanor. De äldre tänkte väl ej så mycket över detta, ty även monotonien kan bli en vana och man kan glömma bort att reflektera över den. Först om något särskilt händer någon gång, märker man, hur välgörande det är med litet omväxling. Kyrkfärderna hör dit. Far var en flitig kyrkbesökare och psalmsångare och den äldsta pysen fick tidigt göra honom sällskap. Tyvärr var det klent med kyrkgången i socknen, men kantor Nyberg lät orgeln brusa lika mäktigt även om kyrkan var så gott som tom. Orgelspelet var något av det vackraste pojken kunde tänka sig. Att få sitta framför detta underverk och frambringa sådana toner kunde endast vara förbehållet några få utvalda.

Kunde man få följa med på en stadsresa någon gång eller till en marknad, så var man lycklig. Aldrig glömmar jag en resa till Eksjö en het sommardag. Vi mötte en bekant på torget. Denne skulle vara liberal och bjuda på ett glas öl i en krog. Jag tyckte det smakade mycket illa men tordes inte neka att dricka, då jag var rädd, att detta skulle förarga värden. Efteråt skulle jag sitta och hålla hästen på torget. Men det var märkvärdigt svårt att hålla ögonen öppna. Gång på gång höll jag på att somna in. Att denna sömnlust hade något sammanhang med öldrickningen har jag ej förstått förrän på äldre dar.

Ett avbrott i vintrarnas enahanda var färderna till farfar och farmor. Någon gång då och då, när sysslorna inte var för påträngande, spände far för hästen och åkte de två milen till de

gamla. Då var det ett tjtande om vem som skulle få följa med, så både far och mor blev yra i mössan. Någon lyckades till sist och så bar det av. Framkomna kom farfar ut på trappan och tog emot oss, farmor drog oss vänligt in i stugan och snart var vi samlade framför en värmande brasa, om det var vintertid. Det frågades och det berättades om mångt och mycket, som hänt under tiden man varit skilda, och det kändes liksom i luften, hur lyckliga alla var att få sitta tillsammans och trivas. Men sådana lyckostunder var varken många eller långa och snart gled livet ut i den trista vardagen igen.

III.

SKOLGÅNG OCH NATTVARDSLÄSNING

För mig började en ny tid, då jag fick börja skolan. Mor var bekymrad för att jag skulle behöva läsa för gamla Inga Lisa. För att det inte skulle bli svårt sökte hon lära mig bokstäverna i förväg. Inskrivningsdagen kom, jag hade blivit utrustad med en ny liten spånkorg, där jag hade en smörgås och en butelj mjölk. Och så fick jag då knalla iväg med förmaningen att inte glömma bort att hälsa. Det måtte jag ha ansträngt mig att hålla i minnet, för när jag kom ut till porten mötte jag en pojke från en granngård och hälsade på honom med att ta av mig mössan ordentligt. Mor stod i fönstret och tyckte jag bar mig dumt åt som slösade så mycken hövlighet på en jämnåring.

Gamla Inga Lisa kom ej till skolan. Hon hade fått sluta sina dagar kort förut. I stället kom en purung nyutexaminerad lärarinna, Anna Nygren, och intog den gamlas plats. Småskolan var inhytt i storstugan hos en skomakare, som hette Jonas. Där fanns några långbänkar utan lock inställda. "Fröken" skrev för våra skrivläxor på griffeltavlorna. Det var ett problem med de där skrivläxorna, för ibland snöade eller regnade det och då suddades förskriften ut. Förmodligen hade vi en abc-bok, men hurudan denna var och huru undervisningen i övrigt gick till har jag nu glömt helt och hållet. Jag minns bara, att lärarinnan lovade att komma med en överraskning, om vi var flitiga och snälla. Och en dag kom hon in med en underlig tingest, som det sa klong i, om man rörde vid den. Det var en gitarr, som hon hade fått och nu hade börjat lära sig spela. Det är klart, att vi var intresserade.

Folkskolan låg bara ett stenkast ifrån skomakarens stuga. Byggnaden innehöll en enda lärosal jämte lärarbostad. Skolsalen uppvärmdes vintertiden av en väldig järnkamin, som ofta krånglade. Vid östra väggen stod en kateder på en plattform med trappsteg. Vända mot denna stod rader av bänkar. En och annan plansch hängde på väggarna. Vi hade en mycket samvetsgrann och duktig lärare, som hette Karl Wettermark. Han förhörde våra läxor i

katekes och biblisk historia, hjälpte oss med räknetalet och såg till att vi inte slarvade med skrivstilen. Han hade en god röst och sjöng bra, då han lärde oss någon psalm eller sång. Sin lärargärning skötte han med allvar och nit och tog ingenting på skämt. Han har givit ett gott föredöme genom sin plikttrohet och jag bevarar honom i tacksamt minne.

Skolformen var väl den sämsta möjliga, skolan var nämligen på samma gång varannandags skola som flyttande skola. Det betydde att de dagar, som skolan pågick inte blev så många om året. Läsningen ägde rum varannan vecka två dagar och varannan tre. Lördagarna var anslagna till slöjden. Efter den planen fortgick undervisningen från den 15 januari till den 15 juli. Resten av året var vi fria. Då undervisade läraren i en annan av församlingens skolor. Naturligtvis var det inte möjligt att komma långt med en sådan skolform. Huvudvikten lades på katekesläsningen, de övriga ämnena aktades ringa. I svensk historia användes en lärobok, men för ämnet naturkunnskap saknades sådan. Svenska språket övades genom kursivläsning ur läseboken och genom avskrivningsövningar. Uppsatsskrivning förekom ej och ej heller någon undervisning i språklära.

När examensdagen kom i juli, prydde vi salen med blommor och blad, och det såg verkligen riktigt festligt ut, då kyrkoherdens resliga gestalt visade sig i dörren. Läraren anvisade honom plats längst fram i salen, frågade vad han skulle förhöra på och så började examinerandet. Även stycke för innanläsningsprovet bestämde kyrkoherden. Jag minns än, att vi en gång fick läsa ett stycke ur folkskolans läsebok, som handlade om Järvsö. Kyrkoherden ingrep ibland och rättade uttal och betoning så som han ville ha det.

Livet i skolan var liksom livet i hemmen stilla och händelselöst. Några disciplinsvårigheter förekom knappast. På rasterna samlades pojkarna i grupper och de starkare kunde väl ej låta bli att leverera en och annan batalj, men i regel slutade den utan några skrämor. På försommaren hände det någon gång, att en liten svartmuskig italienare kom släpande med sitt positiv och sin apa. Då blev det stor uppståndelse på skolgården. Alla flockade sig kring den underlige mannen och hans ännu underligare husdjur. Men ingen hade en slant att ge honom. Det var bara läraren, som kanske räckte honom en tjugofemöring.

En vinter hände verkligen något märkligt. Det var väl närmaste tiden efter jul. Läraren inviterade alla barnen till en julbidning en kväll. Salen var inte att känna igen. Den var dekorerad med granna saker, en vacker julgran stod närmast katedern och där stod också lärarens piano. Julgranen tändes, barnen trakterades med godsaker, det sjöngs julsånger och lästes julberättelser. Det var en händelse, som blev ett minne för livet.

Natten till Kyndelsmässodagen 1897 inträffade en förfärlig olycka, som kunde ha kostat hela familjen livet. Det hade blivit ovanligt kallt och man hade eldat starkt. I norra änden av huset bodde en familj Gustafsson från Svamperyd. Sommaren förut hade deras boningshus brunnit ned och de hade blivit husvilla. Far lät dem då flytta in i "skolkammaren" jämte ett annat mindre rum. På övre botten bodde småskollärarinnan. Då det bara var en valv-spis i "skolkammaren" hade givitvis väldiga braskor eldats. Vid samma skorstensstock hade lärarinnan sin köksspis. Då det eldades starkt från alla håll, blev förmodligen muren överhettad och antände närliggande trävirke. Till all lycka vaknade lärarinnan av röken och sprang ner och väckte oss. Sedan sprang hon till gårdarna och väckte folk. Mor fick väl på oss så mycket kläder, så vi kunde störta oss ut i kylan och springa till en torpstuga. Då var redan hela taket ett flammande eldhav. Jag minns inte, att vi frös. Förmodligen var vi så skräckslagna, att vi inte märkte detta.

Till råga på olyckan var inte far hemma. Han brukade åka hem till sina föräldrar någon gång då och då, när det inte var så bråttom med arbetet. Nu hade han just fått en fin stentrappa till köksingången färdig jämte en del andra ombyggnader och reparationer och ville väl fira detta med att ta sig en dag ledigt. Han hade glatt sig åt sitt vackra arbete, men glädjen skulle inte bli lång. När han vaknade följande morgon, kom ett ilbud, som förtalde, att hela hans verk nu låg i aska. Far var en man med goda nerver, men den gången lär det ha varit nära, att han brutit samman. Ytterst lite hade kunnat räddas och detta stora hus var blott försäkrat för 2000 kronor. Familjen var så gott som ruinerad.

Men far hämtade sig snart. Först gällde det att skaffa en tillfällig bostad. Den inreddes i förre komministerns tiondebod. En murare kom och murade upp en skorsten och ställde in en järnspis.

Sängar anskaffades och ställdes in i rummet och det var bara att flytta in.

När vi väl fått en bostad, körde vi till skogen och fällde timmer, sågade och skrädde. En ny grund grävdes, sten sprängdes till sockel och släpades fram och på sommaren restes en ny mansbyggnad på den gamlas plats. En kort tid före jul kunde vi flytta in.

Då jag var tolv år fick jag sluta skolan och hösten följande år började nattvardsläsningen. Vi samlades i sockenstugan. Mången hade långt att gå, men ingen hördes klaga. Läsningen pågick bara en dag i veckan, så de trötta hade ju tid att hämta sig. Kyrkoherde Lagergren ledde undervisningen efter gammalt mönster med myndighet men ändå med vänlighet och lämpor. Jag glömmmer aldrig hans stämma, när han som inledning till morgonbönen läste psalmversen "Hälsans gåva, dyra gåva av den Gud, som ger allt gott". Jag har aldrig haft den versen till läxa, men kyrkoherdens sätt att läsa nitade fast varje ord, så att jag aldrig glömt den sen.

Den 19 maj 1898 blev jag konfirmerad. Vi samlades dagen förut för att klä kyrkan och kanske byta "visitkort" med våra kamrater. Det var nämligen sed, att varje konfirmand lät trycka sådana kort med namnet på första sidan dolt av en blomma i vackra färger. Hur den seden uppkommit och hur länge den bestått är nu inte gott att säga, men roligt var det att få ge och få ta emot dessa enkla minnen.

Följande dag blev det storförhör och nattvardsgång. Konfirmanderna satt på den lösa bänken längst fram vända mot altaret. När prästen gick upp på predikstolen, steg de upp och vände bänkarna, så att de kunde se predikanten.

Efter predikan kallades vi fram till altarringen. Kyrkoherden steg ned från den lilla plattformen invid altaret och gick mot vänster fram mot ringen för att börja förhöret. Hur darrade vi inte i knäveckan, då vår tur nalkades att förhöras. Tänk, om vi skulle ha glömt just det stycket eller det bibelspråket, som vi skulle få frågan på! Så småningom drog stormen förbi, och vi kunde andas ut. Efter nattvarden, som följde omedelbart, utdelade kyrkoherden de biblar, som församlingen hade skänkt oss. I varje bok hade han skrivit in våra namn och angivit det ställe, där vi kunde

finna det minnesord, som han hade givit oss från konfirmationen.
Mitt löd så:

Befall Herranom din väg och hoppas uppå Honom;
Han skall väl göra det; Och skall frambära din
rättfärdighet såsom ett ljus och din rätt
såsom en middag.

Dav. ps. 37 v. 5, 6

IV.

SJÄLVSTUDIER. MUSIKINTRESSE

Efter konfirmationen ansågs man nära nog vuxen och stark nog att utföra nästan vilka sysslor som helst. Föräldrar och anhöriga gladdes åt, att de nu kunde få riktig nytta av ungdomen och att skolorna ej längre lade hinder i vägen. Bokliga studier ansågs vara till ringa nytta för dem, som skulle arbeta. Sådana borde förbehållas präster, läkare och andra lärda.

Nu skulle det visa sig, om den vanliga slentrianen skulle få makt med mig, eller om jag skulle ha kraft att bryta mig en egen bana. De flesta ungdomar hade på denna tid ej någon annan möjlighet än att stanna i hemmet, så länge det lät sig göra. Men då barnskarorna ofta var stora, blev det en tvingande nödvändighet för många att söka sin utkomst på annat håll. Utkastade i världen tvingades de att ta initiativ, deras erfarenhet ökades och deras viljekraft stärktes. Smälänningarna är ju kända för att kunna ta sig fram, där det är besvärligt och bistert. Kampen har gjort dem gott. Det har ej varit ovanligt, att de så småningom har kommit på grön kvist. Framför allt inom byggnadsbranschen har mången skapat sig en tryggad framtid.

Hemmet var ju förr ett slutet helt i mycket högre grad än nu. Samtidens hem verkar ofta splittrade. Men känslan av ett hems odelbarhet kan också gå för långt. Barnen växer upp, man tänker inte alltid på att de då behöver större utrymme för sin utveckling för att så kunna förbereda sitt kommande liv. På gårdarna i trakten kunde man knappt tänka sig, att något av barnen skulle behöva lämna hemmet och ge sig ut att förtjäna sitt bröd. Det kände man ibland förödmjukande. Egendomligt nog tänkte man ej på att naturen en gång tar ut sin rätt, att ungdomen mognar, vill gifta sig och bilda eget hem. Man försummar att i tid bereda sig för denna förändring. Och så måste katastrofen till sist komma. De unga väntar på varann, men då ej alla kan stanna på gården och de ingenting annat fått lära, så står de snart där med två tomma händer. Om sådant skall kallas hemkärlek eller hellre slö-

het och indolens kan man diskutera, men lyckligt har den slags hemkänsla ej alltid verkat.

För min del kände jag tidigt oro och längtan att få komma ut i livet och få lära något. Det fanns ej stora möjligheter att förvärva kunskaper på landsbygden. Böcker fanns ingenstans. Sådana var till för dem, som skulle "läsa", det vill säga studera till präster eller jurister, men för vanligt folk räckte det att kunna läsa katekes. Det talades om hur en torpare ondgjorde sig över att hans barn i skolan hade fått läsa om "groer å örme" och inte använt tiden till något vida nyttigare nämligen att läsa katekes.

Min längtan efter kunskaper kunde inte kvävas. Hur jag hade kommit i kontakt med pastor Lundin i grannförsamlingen minns jag inte, men jag vet, att han lånade mig en årgång eller ett par av den då vanliga publikationen Ljus. Ja, där fanns en del fysikaliska experiment, som visserligen stod alltför högt över min horisont men som likväl sporrade min nyfikenhet. Så mycket inhämtade jag dock av läsningen, att jag förstod, att kunskaper och vetande var något underbart. Respekten för dessa saker har jag alltid behållit.

Då hungern efter läsning blev för stark tog jag till bibeln. Jag vill genast säga ifrån, att det inte var på grund av någon stark religiös läggning. Jag har alltid känt mig mycket nykter och senare på grund av upplevelser och erfarenheter kritisk i fråga om sådana ting. Jag sökte nog mest förströelse. Kanske lite skryt också ingick i bevekelsegrunderna. Jag ansåg nämligen, att det var en oerhörd prestation att läsa igenom en så stor bok från pärm till pärm. Till yttermera visso läste jag den två gånger. När mormor såg mig läsa, var hon förstås förtjust och klappade mig välsignande på huvudet. Men hon hade inte mycken kännedom om vad jag kom att fästa mig vid. Kanske Psaltaren gjorde intryck på min känsla och likaså dramatiska skildringar, men det teologiska, det religiösa gick mig helt förbi. Däremot fäste jag mig vid underliga uttryck och vändningar, när jag läste berättelserna om de gamla patriarkerna, deras hustrur och deras söner. Då dessa svävande uttryck återkom i min erinring vid mognare år måste jag tyvärr tillstå, att bibeln vad detta avsnitt beträffar blev min första bekantskap med sexuella förhållanden.

Eljest var det väl mest tidningen, som gav stoff till läsning.

Men den kom bara två gånger i veckan och bestod av endast fyra sidor. Och då dessa mest upptogs av annonser om kreatursauktioner och egendomsförsäljningar, var det ej mycken plats kvar för underhållande läsning. Då och då infördes en följetong, som slukades av mor och mig. Bägge längtade vi i hemlighet efter nästa nummer för att se, hur det gick, om de skulle få varann. Men far gillade inte den där läsningen utan körde ut mig i snickarbon, när han fick se mig hänga över tidningen. Han var inte vek och romantisk, han var en man av kärnvirke, praktisk, ihärdig, sparsam med gammaldags redbarhet och fromhet. Varje lördagskväll efter kvällsvarden tillsade han oss pojkar att ta fram evangelieboken och läsa "vangelet och bönera" för nästa söndag. Det var vi inte så glada åt. Den gammaldags frakturstilen var svår att tyda och uttrycken var så obegripliga. Det gick alltid knaggligt. Då tog han ifrån oss boken och läste själv med utdragen mässande röst. När han nästa dag kom till kyrkan visste han, vad prästen skulle predika över. Till kyrkan gick han gärna, och han deltog alltid i psalmsången. Sången älskade han och ville gärna sjunga psalmer hemma. Jag minns aldrig, att han uppmanade mig att läsa, men däremot tillsade han mig att sjunga. Det var också behövt, för jag var blyg och kunde inte komma mig för. Men far hjälpte mig faktiskt att komma ifrån de värsta hämningarna. Mor sjöng också men inte gärna spontant. Hennes sång inskränkte sig till vaggvisorerna, som hon ofta hade användning för. Vanligen sjöng hon någon variant på Bellmans kända vemodiga vaggvisemelodi och diktade själv samtidigt de ord, som passade för tillfället. Allt var så vemodigt, att det riktigt skar mig i hjärtat.

Då läsvägen tycktes vara stängd blev det egendomligt nog musiken, som kom att öppna vägen för mig ut i livet. Far älskade musiken. Men hur tillfredsställa denna lust ute på landet? Att köpa dyra instrument var uteslutet. Återstod att söka förfärdiga sådana själv. En farbroder hade redan lyckats göra sig ett harmonium. Med sin broders bistånd gjorde nu far sig ett likadant. Sedan fortsatte han att lära sig noterna efter en psalmbok, som inleddes med en liten redogörelse för musikens första grunder. Då det var gjort tog han itu med psalmerna och försökte spela dem.

Allt det där försökte jag apa efter. Så småningom lyckades jag rätt bra med några vanliga koraler. En gång när vi var framme

vid kyrkan på ett reparationsarbete — far var en tid kyrkovård och utförde därför ofta arbeten åt kyrkan och skolan — fick kantor Rylander höra, att jag försökte lära mig spela och hade lyckats lära mig några koraler. ”Då låter vi honom försöka i kyrkan nästa söndag”, sa kantorn och därvid blev det. Kantorn stod över mig färdig att ingripa, om det skulle gå galet. För kyrkomusiken var min prestation säkerligen ingen vinst, men den var så desto mer för min framtid. Från och med nu upphörde fars motstånd mot planer på att släppa ut mig i livet. Genom kantorns generositet hade jag kommit därefter.

Jag var mellan tretton och fjorton år, då det där provet ägde rum. Men det dröjde länge ännu, innan det blev beslutat, att jag skulle lämna lantarbetet och ägna mig åt något annat. Några hårda år följde. Jag var mitt i brytningsåldern, växte upp fort blev lång och smal och spenslig. Tungt arbete hade jag svårt att rå med. Men nöden har ingen lag. Far hade byggen att tänka på, först uppförandet av en ny mansbyggnad i stället för den brunna och följande år ett skolhusbygge. Far behövde all hjälp han kunde få, han måste vara med på byggena och jag fick hjälpa till med jordbruket så gott jag kunde. När säden skulle tas av fick jag ibland vara ensam ute på åkern och meja. Det är för styvt för en fjortonåring, han är för vek i ryggen särskilt när han är smal och spenslig som jag var. Och efter ett par somrar med sådant arbete var ju inte heller händerna så värst lämpade för spelning just.

Det blev lite lugnare, när byggena var över. Talet om någon slags utbildning togs upp igen utan att man kom någon vart. Jag började nu att få komma ut lite bland ungdom på bjudningar. Särskild glädje hade jag av den sångförening, som startades vid denna tid av kantor Axel Rylander och en varm vän till musiken nämligen nämndemannen Esaias Svensson i Brötjehaga. Far hörde talas om planen att bilda en sångkör och han frågade genast kantorn, om jag fick vara med. Det fick jag förstås. Jag blev placerad i tenorstämman, för de hörde, att jag gol högt. Det tråkiga var bara, att jag inte hade gått igenom målbrottet fullständigt ännu och därför tävlade med sopranerna om de höga c:na. Jag ansträngde mig allt vad jag kunde för att klara de högsta tonerna i tenorstämman. Men en vacker dag var det slut. Jag kunde inte alls sjunga längre. Det dröjde många år, tills jag fann en röst-

pedagog, som någorlunda lyckades återställa röstorganet i sångdugligt skick. Men dessa övningar och denna samvaro med ungdom från andra delar av socknen hör till mina allra bästa minnen från hembygden. Övningarna försiggick ofta framme vid kyrkan men kanske lika ofta i någon körmedlems hem. Särskilt minns jag övningarna i Brötjehaga, där den älskvärde och entusiastiske farbror Esaias var värd och tillförde kören en väsentlig del av rösterna nämligen sin egen och äldste sonens och så inte minst de röster, som tillhörde hans många vackra döttrar. Det var inga nästgårdsvägar vi hade att gå för att komma till repetitionerna. För min del var den kortaste vägen en halv mil, men jag kunde också ha en hel mil att gå hem efter övningen ensam och i mörkret. Det kändes inte alltid så lustigt, men vad gjorde man inte för att få vara med och sjunga och få vara bland ungdomen. Efter en tids övning tyckte ledningen, att det var tid att låta höra sig och ställa till en konsert. Vi samlades i sakristian och tågade därifrån in i kyrkan och ställde upp i koret. Innan dess hade den omtänksamme farbror Esaias bjudit på varm, tunn rågmjölsvälling, som skulle klara hal-sarna så att vi skulle sjunga som näktergalar.

På våren 1901 blev det äntligen bestämt, att jag skulle söka utbildning till organist och folkskollärare. Far gick till min förre lärare Karl Wettermark och bad honom ge mig lektioner och förbereda mig för inträdet. Wettermark åtog sig detta, anskaffade de nödiga läroböckerna och så började plugget och fortgick till fram-på sommaren. I Linköping hade seminarielärare Jansson och folkskollärare Ahlberg preparandakurser och dessa föreslog Wettermark att jag skulle delta i. De var nog behövliga både som förberedelse till studierna och som hjälp till anpassning i den nya miljön. Kort efter midsommar skulle kurserna börja.

Nu blev det bråttom med alla praktiska förberedelser. Jag skulle utrustas med kläder, och så behövde jag en koffert. Den fick jag snickra mig själv. Den har sedan följt mig hela livet och har nu fått rangen av dokumentgömma.

V.

LÄROÅREN VID SEMINARIET I LINKÖPING

Äntligen kom dagen för avresan. Mor grät strida tårar och far var allvarsam. Han var väl mest rädd för att jag skulle komma i dåligt sällskap och förstöra pengar. Jag hade ju dittills inte fått ha hand om något, så det var ju inte så gott att veta, hur det skulle gå. Att spara var en självklar sak i mitt hem, och det har gått mig så i blodet, att det smakar mig illa, om jag händelsevis måste göra en onödig utgift. Jag har aldrig lärt mig att trivas med lyx och överdåd och har därför aldrig haft någon längtan efter rikedomar. Såväl verklig fattigdom som stort överflöd är mig nästan lika motbjudande. Däremot har jag varit omättlig i fråga om att få se, höra och lära, och är det något som jag skulle vilja beklaga, så är det försummelsen att inte ha lärt något under mina yngre år. Det var ju omöjligt på landet på den tiden. Då jag nu äntligen kom ut var jag över sjutton år, men min hjärna var helt otränad. Mången tar studenten vid den tiden.

I Linköping fick jag bo hos min lärares styvmor fru Wettermark, som tog väl hand om mig. Kursen hölls i Arbetareinstitutets lokaler. Det var i juli månad och solen brände hett. Vi satt vända mot ett fönster, där solen sken rakt in emot oss. Det var svårt att se upp mot läraren, för man bländades av det starka ljuset. Seminarielärare Jansson drev matematikundervisningen med energi. Magister Ahlberg hade katekes och biblisk historia på sin lott. Jag minns inte, att han gjorde några utläggningar av något slag. Det gällde ju blott att kontrollera, att vi kunde läsa upp våra stycken utantill, eftersom inträdesprovet tillgick så. Jansson tog rätt mycket del i elevernas personliga förhållanden. Man kan gott säga, att han kände sina pojkar.

Med bävan gick vi till provet och storförhöret. En fras från rättskrivningsprovet sitter ännu i minnet. "När snön smält och efterträds av gräs och blommor draga långa tåg av säterjän-

tor . . .", dikterade doktor Kylander. Det gällde att se opp med d:et i efterträts. Det måste finnas där, för det hörde till stammen. Likaledes låg det en fälla i ordet smält. Märkligt nog tycks de flesta av oss ha kommit in. Men vilken skillnad på krav för inträde nu och då! I dag hade kanske ingen av oss sluppit igenom.

Spänningen hade varit stor, och nu kom reaktionen. Den starka oron och det intensiva pluggandet hade tagit hårt på mina nerver. När terminen började kom fru Wettermarks gamla inackorderingar tillbaka och jag måste flytta. Jag hade fått en kurskamrat till vän. Vi kom överens om att bo tillsammans och vi hittade ett ställe nere vid Stångån, där vi hyrde. Men där var fuktigt, dimman steg upp kall och rå ifrån vattnet. Jag fick en förskräcklig reumatisk värk. Det blev inte bättre av militärovninngarna, som pågick under en stor del av första terminen. Dessa övningar var ej särskilt omtyckta. De förryckte studierna och klädda som vi var i våra vanliga kostymer var vi ej lämpligt rustade för exercisen. Övningarna ägde rum på planen mellan domkyrkan och slottet. Hade det regnat och den leriga marken var våt, var det ej vidare trevligt att kasta sig i smutsen, då det kommenderades "Omkull, färdiga till eld". Kanske det var vår enda kostym vi hade på. Det kunde nog inte hjälpas, att första tiden kom att medföra en avslappning i studierna.

Jag var inte stark under min uppväxt- och ungdomstid. Ibland var jag till och med rädd, att jag inte skulle få leva. Denna fruktan stärktes vid en läkarundersökning i Linköping. För att inte "skämma" mina syskon, om något skulle hända, ville jag ta en livförsäkring. Det var regementsläkaren doktor Theorell, som var livförsäkringsbolaget Odens ombud och undersökte mig. Han kunde emellertid ej ge mig papper på fullgod hälsa. Jag blev både ledsen och rädd men tog ändå försäkringen mot höjda premier. Dessa har jag sedan släpat på ända tills nu.

När jag lite längre fram mönstrade, mötte jag samme läkare. Han kände genast igen mig och sade till den tjänstgörande officeren, att jag borde friskrivras från militärtjänst. När jag frampå sommaren kom hem, var jag nog ganska eländig. Det talades till och med om att jag kanske hade struplungssot. Läkaren i hemtrakten ordinerade penslingar i halsen. Om det var detta eller det var vilan och den friska luften hemma på landet som gjorde det

vet ingen, men frampå hösten hade jag repat mig ganska bra och halsen gjorde mig inga besvär.

Hade de kroppsliga plågorna lindrats, så hade jag ändå kvar plågor av själslig art. Jag kom i konflikt mellan kroppsligt och själsligt arbete. Då jag lämnade hemmet hade jag styva och hårda händer, som jag fått av jordbruksarbetet. Under det första seminarieåret hade de mjukats upp rätt bra inte minst genom spelningen, som jag nu kunnat börja med. Jag var mycket glad åt denna vinst. Men skulle jag nu börja kroppsarbeta igen, skulle jag inte komma ur fläcken med min spelning, trodde jag. Kanske det låg en stor överdrift i detta antagande, men så kändes det. Jag hade vunnit något, som jag strax skulle ruinera. Det var en svår konflikt och den lättades inte därav att just ingen förstod mig. Det var också så mycket nytt jag kom med. Vi hade fått till uppgift av läraren i naturkunnighet doktor Cronwall att samla, examinera och pressa ett antal växter under sommaren. När nu grannarna såg, att jag var ute och drev med en portör på ryggen i ängar, åkrar och hagar, trodde de väl knappast, att jag var fullt klok. Och så hade vi ju fått börja lära oss att både tala och skriva svenska vid seminariet. Det där lät illa i ursmåländska öron och jag förstod, att jag började bli sedd med viss misstro. Kontakten blev ej så naturlig som förr. Jag fick finna mig i min isolering, spelade, läste, gick ut skogen och drömde och längtade utan att veta efter vad. Min bästa ungdomstid minns jag som något svart och skrämmande.

Det var med stora förväntningar jag upplevde de första lektionerna i seminariet. Jag hade föreställt mig, att det skulle vara något underbart att komma in i ett läroverk och bara få lära. Jag trodde, att jag bums skulle få svar på alla de frågor, som låg och malde i sinnet. Det blev ej mycket av detta och besvikelsen var stor. Så småningom blev det klart, att vår sak var att plugga och inte att fråga och grubbla. I kristendom lästes katekes och biblisk historia. Till katekeslektionerna lånades längre eller kortare kommentarer gemenligen kallade "kalvar" av äldre kamrater. De som ville försäkra sig om ett gott betyg läste dessa och dokumenterade sig så som kunniga och begåvade lärjungar. Studiet av biblisk historia bestod mest i ordagrant återgivande utantill av bokens text. Läraren fogade då och då till några lärda teologiska kommen-

tarer. Men någon ledande tanke kunde sällan spåras. Ämnet var tydligen ej lämpligt för mångsidig belysning.

Min studietid råkade infalla närmaste åren före seminariereformen. Undervisningen var torr och föga stimulerande. En konservativ anda behärskade skollivet. Historieundervisningen var saklig men gav inga perspektiv, likadan var geografiundervisningen. Naturvetenskapen hade vid denna tid knappast hunnit få en plats på läroplanen. Mätt efter nutida mått var kurserna synnerligen små. Läraren i svenska var en sträng herre, som sökte inpränta grammatiken genom att flitigt analysera texter. Det var nog bra men inte så lätt för dem, som knappast visste något om grammatik före inträdet. Många elever bildade analysgång, där de klokare fingo söka hjälpa de mindre kunniga i satslärans mysterier. Främmande språk förekom ej alls.

För att tillfredsställa läslusten bildades bland eleverna kottierier, som skaffade sig den litteratur de önskade. Elevkåren hade visserligen ett litet bibliotek och en förening kallad "Sveriges språk och fornminnen" och i anslutning därtill en tidning. Men den senare utkom endast en eller möjligen två gånger om året och användes för att därur recitera ett och annat avsnitt vid föreningens traditionella fester. Någon större betydelse för de studerandes utbildning i svenska språket torde den ej haft. Det ämne, som jag tyckte gav mig något, var pedagogik. Läroboken var skriven av doktor Sven Lundquist, som tidigare hade verkat vid detta seminarium och sedan blivit rektor vid det nya seminariet i Strängnäs. Han hade rykte om sig att vara en synnerligen god och sympatisk lärare. Det tydde också hans lärobok på. Den var mycket klart och enkelt uppställd och innehöll såväl psykologiska grundregler som goda praktiska råd. Den boken tilltalade mig mycket.

Det framgick såväl av studiernas anordning som av den allmänna andan vid seminariet, att kunskaper nog var viktiga men av ändå större vikt var att utbilda goda lärarpersonligheter. Intellektualismen hade ännu ej brutit igenom så som senare skett. Disciplinen var sträng. Det ansågs nästan självklart, att en lärarkandidat skulle visa sitt intresse för karaktärsdaning genom att ansluta sig till någon ideell förening. Helt visst fostrades många goda personligheter vid detta läroverk, lärare som tog sin sak på allvar och som senare utfört ett betydande arbete inom skolan.

Ett gott kamratskap rådde bland de studerande. Varaktig vänskap grundlades ej sällan mellan sådana som hade starka gemensamma intressen.

Egentligen var det ju musiken, som gav anledning till att jag kom in på denna bana. Så småningom började också musikstudierna för domkyrkoorganisten Thorselius. För sina organistelever hade han anskaffat ett större harmonium, som var uppställt i en lokal nära domkyrkan. Den pumpades av en gammal velig gubbe, som satt där och halvsöv. Det får man inte förtänka honom, så tråkigt göra som han hade. Huru det nu var så fortskred musikstudierna, så att jag kunde ta organistexamen någon dag i början av juni 1905. Gamle Thorselius hade dött strax förut och Ragnar Darell hade trätt i hans ställe som domkyrkoorganist och examinator.

Några dar senare följde folkskollärarexamen. På själva examensdagen infann vi oss fint skrudade i bonjour för att avlägga prov i undervisningsskicklighet. Den persen var snart överstånden. Vi kallades in i högtidssalen, där rektor Westling talade och utdelade betyg. Och så tågade vi ut på den vackra soliga gården, där vänner och bekanta mötte med blommor och band. Det var en glädjens dag och vi tyckte nog då, att hela livet blommade emot oss.

Men det skulle komma en höst och då borde vi ha en plats och börja vårt skolarbete. Jag måtte ha varit paralyserad av det nya och ovissa, för jag gjorde ingenting åt saken. I stället reste jag upp till Linköping för att sjunga på kyrkosångarexamen, som jag inte hunnit med tidigare. Jag hade sett en tjänst som enbart organist utannonserad och jag var nog oerfaren och naiv att tro, att jag skulle ha någon chans att få den utan tjänstgöringsår och allting. I Linköping träffade jag en lärare från Närke, som gick där och spelade på organistexamen. Han ville bli ledig till hösten och bad mig vikariera. Huru det nu var så åtog jag mig nu detta. Det gällde en skola i Askers socken i Närke. En vacker dag steg jag av tåget vid Kilsmo station, där en skjuts mötte. Jag fick bo ensam i det stora skolhuset. Mat fick jag i en närliggande gård. Barnantalet var stort, men barnen var snälla och villiga.

Organisten i kyrkan och läraren vid kyrkskolan hette Sjölander. Han var en mycket betrodd man i pedagogiska kretsar på sin tid och skrev flera läroböcker. Med honom kom jag snart i kontakt.

Om söndagarna brukade jag gå till kyrkan och sitta på orgelläktaren hos organisten. Han hade en ganska stor orgel. Den hade rätt nyligen blivit tillbyggd och förändrad. Bland annat hade man vänt spelbordet mot altaret, så att organisten bättre skulle kunna följa med vad som hände där. Förmodligen var väl inte ombyggnaden så billig. Det berättades, att en insändare i någon av närkestidningarna hade skrivit något spydigt om "vad det kostar att vända Askers klockare".

En söndag säger Sjölander mig plötsligt, att jag skall sätta mig upp och spela. Jag gjorde så men förstod inte, varför han så hastigt fick denna idé. Förklaringen kom efter en tid. Sjölander var gammal och skulle avgå samma år. Han önskade kanske själv utse en efterträdare och ville nu pröva om jag dugde. Han tog för givet, att jag skulle söka, då jag var organist. Men det gjorde jag inte. Då ansökningstiden hade gått ut och jag inte hade anmält mig, frågade många bland mina bekanta, huru det kom sig, att jag inte sökt platsen. Jag skulle ha fått den trodde de. Det var en svår dilemma för mig att svara, jag fick komma med svepskäl, för sanningen kunde jag inte säga. Innan jag lämnade Linköping, hade jag lovat läraren, som just syftade till denna plats, att inte söka och tävla. Det löftet måste hållas. Det hade varit att totalt förstöra utsikterna för honom, om det bleve bekant, att jag var förhindrad att söka av detta skäl. Till historien hör, att läraren ej fick sin organistexamen men likväl ej underrättade mig därom. Att jag ändå höll mitt löfte har jag aldrig ångrat.

Det var denna höst 1905, som spänningen mellan Sverige och Norge var så stor. Alarmerande rykten kom då och då om trupp-sammandragningar och marscher mot väster. Det var kusliga dagar och man väntade med bävan, vad som skulle hända.

VI.

ORGANIST OCH LÄRARE PÅ LIDINGÖ

En dag under hösten såg jag en annons i Lärartidningen, som meddelade, att man önskade en vikarie för en organist- och lärarsyssla på Lidingö. Jag hade aldrig varit i Stockholm eller dess omgivning och det hägrade för mig att få komma dit. Jag sökte och fick platsen. Dåvarande komministern i Lidingö sedermera kyrkoherden där Johan August Mörling skrev på ett postkort, att herr Karlsson var välkommen till Lidingö. En skjuts förspänd med en vit häst skulle en bestämd dag möta vid Centralen.

Ja, men det där gäller inte Hjalmar Torell, tänker läsaren. Jo, det gör det, jag hade det namnet då. Folk fick onekligen sina namn på ett underligt sätt den tiden. Sonnamnen var oftast inga släktnamn, som fortlevde generation efter generation. Min farfar hette Sven Andersson. Efter farfars förnamn blev far kallad Carl Svensson och av samma skäl blev jag kallad Karlsson. Morfar, som var lite mer framsynt än vanligt, hade tidigt önskat, att jag skulle heta Tolander eftersom det rimmade något med Torrsjö. Men mor var emot detta. Hon uppfattade en namnförändring som ringaktning mot sitt ursprung. På det sättet blev det ingenting gjort åt saken.

Så hände en dag i Lidingö någonting, som förargade mig. De båda skolorna gosskolan och flickskolan var skilda åt genom en dalgång, varigenom landsvägen gick fram. En dag, när jag på rasten gick och vallade mina pojkar på skolgården, hör jag de stora flickorna på gården mittöver sjunga den då så populära schlagern "Haven I sett Karlsson, han som lägger ner rör", när de såg mig. Detta blev för mycket för mig. Nu måste det ske, tänkte jag. Och så började jag att skarva ihop stavelser, till ett namn, där så mycket som möjligt av hemgårdens namn Torrsjö ingick. På så sätt kom jag till sist fram till namnet Torell. Jag kunde ju ha tagit farmors namn, Flisberg, som påminde om hemsöcken Flisby, men det tänkte jag inte på. Jag gjorde ansökan att få anta namnet

Torell, vilket också beviljades. Men döm om min förfäran, då jag ganska lång tid efteråt upptäckte, att det fanns andra personer, som hade samma namn. Det hade jag inte haft den ringaste aning om. Då hade jag ju ändå inget eget namn, trots att jag komponerat det själv. Det var bittert. Det tedde sig ju nästan som en stöld. Men nu var det för sent att ändra. Min sista chock fick jag i London vid Albert memoriel, där namnet står inhugget på sockeln. Min namn var en berömd svensk zoolog, geolog och polarfarare. Det är svårt att vara namnlös.

Skolan skulle börja den 24 januari och den 22 satte jag mig på tåget och åkte upp till Stockholm. Kassan var klen, bara ett par tior. Jag hade ju börjat betala av mina studieskulder med det jag tjänat i Närke. Vid Centralen väntade en skjuts förspänd med en vit häst som Mörling sagt. Det var just ingen snö men rätt kallt. Jag hade ingen yllemössa utan bara ett så kallat "stop". Vi åkte Mäster Samuelsgatan och Sturegatan, passerade Ropsten och var snart ute på den gamla rankiga flottbron. Det blåste kallt och jag frös våldsamt om huvudet. Värtans vackra stränder tjusade mig. Framkomna till Klockaregården hälsades vi av en ilsket skällande hund Donna. Men så småningom kom en fru med en lampa och lyste på mig och så blev jag införd i det hus, där de gamle sade, att det spökade så otäckt, så att de inte vågade berätta något om det för mig. Där kom jag att få stanna i fyrtiotre år. Men något spöke har aldrig visat sig för mig. Om det nu inte möjligen kunde vara kassabristen, som jämt spökade. Det var nämligen inte så lätt att få det att gå ihop med en lön på 700 kronor. 175 kronor avhämtades en gång varje kvartal hos patron Zetterberg på Sticklinge. Det blir ju inte sextio kronor i månaden. Redan måltidsinackorderingen kostade femtio kronor pr månad. Visserligen kom tvåhundra kronor till som organistlön, men ändå förstår man ju, att det var omöjligt att kläda sig anständigt på den lönen och ännu mindre att kosta på sig något för sin utbildning. Med tiden blev väl min "skopa" både grå och grön. Ett par av lärarinnorna vid samma skola, den gamla av gikt förvärkta småskollärarynnan Hanna Körning och folkskollärarynnan Augusta Matsson, som båda ville mitt bästa, stötte på mig om hatten. De tyckte jag skulle köpa en ny. Ja, det tyckte nog jag också, men... En dag hade jag fått en slant över och gick då till stan med föresats att

köpa en ny hatt. Naturligtvis var jag nyfiken att se på stan och gick där och tittade i alla fönster. Till sist fastnade jag vid Björck och Börjessons antikvariat. Där fick jag syn på Schillers samlade skrifter. Dem köpte jag för slanten och kom hem igen med min gamla hattskrälla. Det måtte inte ha varit någon elegant vikarie de hade fått på Lidingö.

Den första natten på Lidingö blev ganska orolig. Jag hade fått en gammal järnsäng, som gick i två delar, så snart jag sträckte ut mig. Därför måste jag gå upp och sätta ihop den gång på gång. Hade jag väl fått ihop sängen hörde jag suckar för att inte säga jämmer från andra rum i huset. Jag tyckte det lät hemskt. Så snart det blev morgon fick jag veta, att en grannfru dött på natten och förstod då, att dessa grannkvinnor, som kanske var väninnor till den döda, hade suttit och pratat och gråtit. Den döda var maka till telefon- och poststationsföreståndaren på Lidingö herr Gillman. Jordfästningen följde några dagar senare. Det blev min första tjänst i Lidingö kyrka.

Skolan skulle "sättas" den 24 januari. Den var ordnad som gosskola och flickskola. En testamentator, som hette Witte, hade nämligen låtit uppföra en byggnad, som skulle användas till en skola för flickor, där det också skulle undervisas i slöjd. På Klockaregårdens mark låg gosskolan, en rätt ny byggnad, som blott innehöll en sal och en tambur. Tidigare hade en sal i södra änden av Klockaregården använts till skolsal. De gamle kunde berättat, att både folkskolläraren-klockaren och småskollärarinnan en tid undervisade samtidigt i denna sal. De fick hålla till i var sin ände på rummet. Klockaren hade ett bostadsrum och kök i norra änden av huset. Nu hade lärarinnan Hulda Johansson fått hela salen för sin småskola och hade även fått överta klockarens gamla bostad. För den dåvarande klockaren hade församlingen byggt på en våning på det gamla huset.

När det nu var tid att ringa in den dagen, hade det samlats en väldig hop pojkar på skolgården inte mindre än sextiotre stycken. Alla dessa skulle jag ta emot. Var skulle jag göra av dem? Det fanns inte sittplats på långt när åt så många. Då jag första dagen gjorde visit hos komminister Mörling, sade han mig, att det skulle komma så många men att pojkar från sydöstra delen av ön inom kort skulle förflyttas till den skola, som snart skulle vara färdig

där. Det var ju gott och väl, men det såg ändå hotande ut för en oerfaren tjuoettåring.

Man tar examen och tror sig väl i regel vara tillräckligt rustad för sitt värv. Snart märker man med fasa sitt gruvliga misstag. Tyvärr dröjer det kanske någon tid, innan man verkligen begriper detta och sätter i gång med självstudier. För min del fick jag hjälp av en något äldre kollega fröken Romulus, som var bibliotekarie i pedagogiska biblioteket. Detta låg då för tiden nära intill Stureplan. Dit kunde jag gå och låna böcker, och det var en välsignelse. Pengar att köpa några för hade jag aldrig. Men någon riktig lärare hann jag aldrig bli. De musikaliska intressena kom så småningom att alltmer ta överhanden och ledde rätt snart till att jag befriades från lärarsysslan och fick tjänstgöra som sånglärare.

Vid denna tid diskuterades Fridtjuf Bergs stavningsreform med hetta. Många i synnerhet från det prästerliga hållet var synnerligen upprörda. Man menade, att det är sant som det är skrivet, när man undertecknar en skrivelse med Lidingö som "ovan" i stället för Lidingö som "ofvan". Ja, "ovan" måste den minister vara minst sagt tyckte man, som kan komma med något sådant. Och fy för Söner av ett folk som "blött" i stället för "blödt"! Borde man inte göra en dundrande protest och samla namnunderskrifter, menade många. Insamlingen började nog här och var men kom av sig rätt snart. Kritiken tystnade och man vande sig fort vid den nya dräkt språket fått.

I skolan undervisades fyra olika årsklasser samtidigt så som fallet mest brukade vara vid denna tid. Katekes och biblisk historia upptog huvudparten av undervisningstiden. För räkning, naturlära och geografi utkom goda läroböcker och även för modersmålets del fanns bra handledningar. Vid denna tid utkom Nils Holgerssons underbara resa, som gav nytt liv åt innanläsningstimmarna. I denna skola hade gymnastiken tydligt haft form av militärovningsövningar tidigare efter de träkolvar att döma, som låg kvar i skrubbarna.

Många av barnen var mycket fattiga en del rent av försummade. Socialt sett var invånarna i församlingen indelade i två vitt skilda grupper: de stora jordägarna och deras familjer och statarna. De förra lät sina barn gå i en stockholmskola. Det var mellanskiktet och de fattigaste, som gick i församlingens skola. Det berättades

om en barnrik familj, som hade blivit vräkt, att den någon tid bodde under en gran. Det var givetvis inte så lätt för barnen i en sådan familj att gå regelbundet i skolan helst som både far och mor var begivna på starka drycker. I stort sett var pojkarna mycket snälla och välartade. Många var alldeles utmärkt flitiga och vetgiriga.

Livet i skolan var ganska händelseöst. Den enda gången skolan lyste upp lite var väl vid examen på sommaren. Vid Linnéjubileet samlades alla skolorna på ön i Hersbyholms park nära kyrkan. Mörling talade och uppdrog åt mig att berätta om Linné. En och annan gång kom folkskoleinspektören och hälsade på. Bland dessa märkes Karl Hedmark, som sedermera blev kyrkoherde i församlingen. En jul ordnade fru Berg på Hersbyholm en fest för pojkarna. Hennes döttrar Karin och Greta sedermera fru Karin Tham och friherrinnan Greta Lagerfeldt fungerade som värdinnor. Fru Berg hade till och med engagerat Pelle Ödmann till att berätta och underhålla. Det hela var trevligt och vänligt. En mycket musikalisk fru på Ekbacken, konsulinnan Peyron, som även komponerade, kom ibland upp med någon sång, som hon gjort och bad att pojkarna skulle få sjunga den.

Lidingö var på den tiden en verklig idyll eftersökt av stockholmarna som sommarnöje. De förmögnare uppförde åt sig granna villor med stora rikt utskurna glasverandor. Andra hyrde in sig var de kunde. Men just vid denna tid (1906) tog det slut med den gamla härligheten. Redan under mitt första år hördes skotten dåna i berghällarna och man förstod, att något var i görningen. Ett bolag med ingenjör Andersson (Arwin) i spetsen hade inköpt mycken mark och var nu i färd med att bygga vägar, vatten- och avloppsledningar och sälja tomter, kort sagt att anlägga en modern villastad, Lidingö villastad.

Därmed var det förbi med stockholmarnas sommaridyll på Lidingö. De flydde längre ut i skärgården, där befolkningen väl en tid hade goda inkomster av sina gäster, tills bilen kom och ändade även detta nöje. Tack vare detta eftersökta redskap vill man inte sitta stilla på en skärgårdsö längre utan drar helst ut på långfärd. Vi har blivit ett resande folk.

Den nya utvecklingen kom nog lite för häftigt för den lilla landskommunen. Det var inte lätt att i en handvändning skapa

fram, vad som behövdes i ett modernt samhälle. Så snart bygandet hade tagit fart, flyttade en mängd människor ut till sina villor. Barnantalet växte hastigt, men skolorna kunde inte växa i samma takt. Vägarerna var usla, formerna för den gamla kommunala förvaltningen var otidsenliga och erfarna krafter saknades, som kunde ställas i spetsen för de nya stora uppgifterna. Diskussionsmöten ordnades till en början för att debattera de mest brännande problemen. Mötena hölls i villa Japan, Lidingö teater och societetshus vid den tiden byggt av ålderdomshemsföreståndare Norlin. En tid senare förhyrdes det av Lidingö kommun till expeditionslokaler. Från diskussionsmötena där erinrar jag mig särskilt greve Wrede och kapten Raquette. Den senare blev sedermera Lidingös förste kommunalkamrer. Vid dessa diskussionsmöten kom man överens om att först ta itu med de mest angelägna uppgifterna nämligen att få bättre skolor och vägar till stånd. Även formerna för styrelse och förvaltning kritiserades och förslag till förbättringar gjordes. Hittills hade Lidingö haft ett gemensamt kyrko- och skolråd. Detta fann man opraktiskt och tungrott. För att kunna skilja på dessa och hastigt få ett kompetent skolråd, som kunde driva på skolhusbygandet, vädjade man till de dåvarande medlemmarna att frivilligt avstå från sina uppdrag. Jag själv hade varit medlem några år och hörde till dem, som avsåg sig uppdraget. Så gjorde alla, om jag ej minnes fel med ett undantag.

Nu blev det strax bättre fart på arbetet. Först byggdes en skola i Torsvik och sedan följde snart skolor i Skärsätra och Käppala slag i slag. Det diskuterades fram och tillbaka, om Klockaregårdens och Torsviks skolor skulle få införa normalplanens A-form i respektive skolor. Man gjorde svårigheter, därför att barnantalet ej ännu var tillräckligt stort för att tillämpa denna form i varje skola för sig. Jag vill minnas, att jag viskade till någon av medlemmarna, att de båda skolorna kunde samarbeta som om de vore en skola, och då funnes inget hinder mot att införa A-formen. Hur det nu var så blev det så.

För den fortsatta undervisningen sörjde en privatskola ledd av fröken Schager med biträde av fröken Berglund. Den hade en tid sina lokaler vid Bergsvägen men flyttades senare till villa Kina, där den höll till, tills den första etappen av läroverksbygget hade blivit färdigställd.

Det kan nog inte nekas till, att de allmänna inrättningarna var ganska försummade på Lidingö vid den tiden. Kommunen hade styrts av några få jordägare, och dessa var måna om att inte kostnaderna för kommunens skötsel skulle bliva för stora. Inte minst kyrkan fick kännas vid detta sparsamhetsnit. Den uppvärmdes av två stora sotiga kaminer, som stod längst fram i kyrkan på ömse sidor om altaret. Röken leddes genom plåtrör, som var fästa utmed gavelväggen och inte heller var fullt täta, vilket gjorde att rök trängde ut och sotade ner fondväggen. Inte heller var det trevligt för kyrkvaktaren, att gå fram och skrapa i kolpytsen för att fylla på brasan under pågående gudstjänst. En gästande musiker blev häpen över kyrkans utseende vid ett tillfälle, då han tjänstgjorde där och sa', att "den såg ut som en väl nerrökt tvättstuga..." Nåja, om man bortser från sådana överdrifter, så var nog alla nödsakade att erkänna, att den var illa vårdad.

Den sociala atmosfären var nog en smula bister vid denna tid. Vid begravningar såg man sällan till en blomma vid graven annat än i undantagsfall. Traditioner tycktes saknas. Bok med register över försålda gravar saknades. Det fick jag i uppdrag att skriva. Det betydde att jag ibland måste göra efterforskningar för att finna gravarnas rätta ägare. Personalen tycktes inte ha fått instruktion om hur stora och djupa gravarna skulle vara. Då det hände, att graven var så liten, att kistan inte kunde sänkas, fick jag i uppdrag att i förväg inspektera och mäta graven före varje jordfästning. I sakristian fanns ett par skåp och en stor kista. I det ena skåpet var en del gamla böcker inställda jämte Svensk författningssamling för ett otal år. Där hade tydligen aldrig varit dammat. Då jag ju inte hade mycket att göra under sommaren blev jag tillsagd av komministern att ta ut och ordna författningssamlingen. Men det kunde inte ske med mindre häftena dammades. Dammet var emellertid så tjockt, att jag var tvungen att bära ut alltsammans och damma av det.

Fru Helen Berg på Hersbyholm besökte gudstjänsterna mycket flitigt. En söndag kom hon in i sakristian efter predikan och frågade, om kyrkan ägde några gamla skrudar. Pastorn öppnade den gamla kistan, och där låg vackra skrudar ända från sextonhundratalet nerstoppade och hopknycklade som lump. Huru länge de legat där är svårt att säga. Fru Berg blev minst sagt upprörd av

denna vanvård. Hon bad att få låta restaurera kläderna, vilket naturligtvis bifölls. De blev nu återställda i sitt gamla skick i så hög grad som det var möjligt och fick sedan en hedersplats både i fråga om bruket av sådana ting och genom sin placering i sakristians nya klädskaåp.

Liknande försummelse hade man visat gent emot kyrkans orgel. Den hade byggts på adertonhundra-trettio-talet av den berömde orgelbyggaren Strand och hade från början varit ett utmärkt instrument. Men sannolikt hade ingen justering eller reparation ägt rum, sedan den en gång blivit färdigställd. Den var nu ganska bristfällig. Råttorna tyckte om att hålla till i kyrkan och sökte väl livnära sig av vad de kom åt. Det hände någon gång det första året, att en rått, som suttit inne i orgelhuset, blev skrämmd, när orgeln började ljuda och kom rusande över tangenterna ut i det fria. Var kören händelsevis där då, så blev det fart på sopraner och altar. I orgeln sökte väl råttorna komma åt något läder eller också stänk av stearin, som bland annat hade fastnat på fasadpiporna, som den tiden var ljudande. Detta måste väl vara förklaringen till, att de hade gnagt hål på en del pipor. Jag vet inte, om råttor har så hårda tänder, att de kan gnaga hål på tenn, men finns det stearin där, så gör de väl vad de kan. Hur orgeln lät i detta tillstånd kan man lätt tänka sig. Den ifrågavarande stämman kunde naturligtvis inte användas alls. Egentligen var det väl bara två stämmor kvar, som kunde brukas.

Då och då klagade jag och framhöll i vilket dåligt skick orgeln var. Till en början svarade man, att det inte kommer att göras något åt orgeln, förrän församlingen får en ny kyrka. Då befolkningen ökade fort, ansåg man kyrkan för liten och planerade att bygga en stor centralkyrka någonstans på höjderna väster om det nuvarande läroverket. Nå, det blev ingenting av den saken. Men orgelfrågan stod på samma fläck. Tillsammans med orgelbyggare hade vi gjort upp en plan att restaurera den gamla orgeln och bygga till ett nytt öververk för att så få en tvåmanualig orgel men utan att rasera strandorgeln. På stämman menade emellertid en mäktig församlingbo, att en helt ny orgel borde byggas. Lappverk ville han ej veta av. Därvid blev det. Strandorgeln hade fått sin dödsdom.

Arbetet utbjöds åt olika orgelfirmor, men naturligtvis antog

församlingen det lägsta anbudet utan att veta något om vederbörandes kompetens. Den minstbjudande, som var en debutant, fick uppdraget att bygga den nya orgeln. Dispositionen med mest låga fottal var ej heller lyckad. Så kom jag att nästan hela livet få slita med en orgel, som genom det låga fottalet var alltför grumlig för att spela Bach klart och tydligt på. Och jag som hade glatt mig åt att få uppleva något av flisbyorgelns majestät i min kyrka! Det var en bitter missräkning.

Blev orgelbygget mer eller mindre misslyckat, så blev dock kyrkan själv grundligt upprustad. Det var framför allt arkitekt Améen, som stod för reparationen och ombyggnaden. Han lät höja altaret och byggde ut främre delen av koret, tog bort kaminerna och anlade ett varmluftssystem. Golvet togs upp och den kyrkogård som fanns därunder togs bort. Den hade förorsakat dålig luft för att inte säga stank under varma sommarkvar. Innan murarna rördes, undersöktes dessa av sakkunniga. Under den tjocka rappningen fann man målningar från kyrkans äldsta tid. Rappningen blev nu bortknackad, så att den gamla murytan med sina målningar blev blottad. Lidingö kyrka hade återfått sin gamla dräkt och blivit betydligt förskönad till allas glädje och tillfredsställelse.

VII.

MUSIKPEDAGOGIK OCH MUSIKUNDERVISNING
MUSIKSTUDIER

En vacker helgedom är i sig själv en predikan. Men den är ej allt. Där skall också talas och sjungas. Min företrädare som organist hade varit angelägen om att få en kör, som kunde försköna gudstjänsten vid de stora högtiderna. Han hade samlat ungdomar och bildat en sångförening, som kallade sig Friska viljor. Eftersom kantorn var sjuk och dog efter några år, saknade kören ledare. Jag var ju ung och utan erfarenhet, men trots det utsåg föreningen mig till ledare. I kören var många musikaliska ungdomar. De var sånglystna och okritiska och därför tycktes det gå skapligt. Men hurudant mitt ledarskap i verkligheten var den första tiden är nog bäst att tala tyst om. Med åren utvecklades kören och den 28 nov. 1915 gav den sin första musikafton i kyrkan. Så småningom fick den sin organisation och sin styrelse och kallade sig Lidingö kyrkosångsällskap. Sedan gick den från klarhet till klarhet eller kanske det vore rättare att säga från det ena dimmiga målet till det andra dels på grund av en glupande lust att sjunga, dels på grund av ledarens sangviniska tro på att allting går. Vi sjöng Cherubinis Requiem i c-moll, Otto Olssons Te Deum och försökte oss rent av på Händels Messias. Men då reste kritiken upp huvudet. Den trodde, att vi framträdde med pretention på att göra något fulländat, då vi bara ville komma de stora verken närmare genom att sjunga dem. Vad som nog måste sägas vara underhålligt det var orkestern. Att få en amatörorkester att låta något efter ytterst få repetitioner är ju otänkbart. Dock minns jag med glädje och tacksamhet, hur entusiastiska och villiga sångarna var. Med tiden laborerade jag även med andra körer, barnkörer, hembygdsköer m. fl.

Det dröjde någon tid, innan mitt intresse för en mera djupgående och allsidig musikundervisning väcktes. Både i skolor och i körer övades sången efter apmetoden, det vill säga man spelade resp. sjöng för och apade efter. Seminarieundervisningen hade ej

gett mig den minsta antydning om möjligheterna att tyda notskriften mentalt. En och annan framtidsman fanns som till exempel Emil Anjou i Hille. Men han verkade ju i en omgivning av köld och likgiltighet för sådana ting. Många förstod honom inte eller ville inte förstå därför att det skulle ha inneburit ett alltför stort offer av krafter, då det gällde att förbereda sig för en sådan undervisning, Och för resten trodde man inte på möjligheten att via gehöret gripa och fasthålla så eteriska ting som tonerna eller medelst örat spåra en osviklig lagbundenhet i tonernas rörelser. För många personer var musik i bästa fall ett behagligt buller, som stimulerade och som man gärna ville roa sig med men som man inte kunde tillmätta tillnärmelsevis sådana värden som de exakta vetenskaperna. De som trodde på möjligheten att läsa notskriften mentalt ansågs nog som fantaster. Sådana konststycken hörde samman med det absoluta gehöret ansågs det, och sådana åkommor är högst få personer begåvade med menade man. Det hade ingenting med undervisningen i skolan att göra.

Då hände det, att ett läraremöte hölls i Danderyd under den sympatiska och mångbetrodde kantorn och läraren Carl Thörnborgs värdskap. På programmet stod bland annat en demonstration av sångundervisningen i skolan. Thörnborg hade drivit denna undervisning mera rationellt än eljest var brukligt och lät nu sina elever visa, vad de kunde. Åhörarna var nog till en början ganska skeptiska och begärde att få höra, hur klassen klarade melodier, som de inte hört förut. Den lyckades bra och publiken blev ganska häpen att sådant var möjligt.

För mig betydde uppvisningen mera. Den kom att betyda ett livsmål, en strävan att lyfta mig själv och mina likar ur detta läge av analfabetisk hjälplöshet och lära att sjunga i sitt inre både med och utan notskrift. Denna strävan vänder sin spets mot slentrian och slöhet. Den vill engagera själskrafterna djupare, utveckla slumrande förmåga, stärka inlevelsen och verka bildande genom möjligheten till aktiv upplevelse.

Men en sådan mission skulle inte bli så lätt att genomföra. För mer än ett halvt sekel sedan gick Jaques Dalcroze till storms mot bristerna i den grundläggande musikuppföstran. Han har vunnit många entusiastiska lärjungar, men han har också många motståndare, som är bundna av slentrianen, personer, som inte kan

förstå psykologiska problem eller som av missundsamhet vänder hela saken ryggen. Med mina svaga krafter och utan speciell utbildning var det ju ej tänkbart, att jag skulle kunna göra mycket. Men jag är glad, att jag har fått leva i en tid, då intresset för saken har vaknat och att jag har fått vara med och verka. För min del började det arbetet så smått efter mötet i Danderyd.

Upplevelsen vid detta möte betydde för min egen del, att jag mera på allvar började studera musik. Jag prövade olika lärare och när jag så hade lyckats klara utgifterna för hemmet och lektionerna några år och kanske gjort vissa framsteg, gav sig den frågan av sig självt, om inte dessa studier borde krönas med en examen vid dåvarande musikkonservatorium. Då jag beslutat mig för detta, följde en hård slutspurt. Det var inte lätt att studera och samtidigt sköta kyrka och skola. Naturligtvis går det inte att studera så grundligt som man borde under så svåra förhållanden. Det har nog visat sig ibland. Det fick heller inte innebära någon stöld ifrån de tjänster, som jag hade fått mig anförtrodda. Med detta arbete sökte jag ju bara göra mig mera värdig den kyrkliga tjänsten. För övrigt hade jag ändå fortsatt att förkovra mig för dennas räkning, även om det inte hade blivit någon examen av. Harmoni och kontrapunkt och till en början även orgel studerade jag för Otto Olsson, orgel sista tiden för Gustaf Hägg. Våren 1914 gick jag upp i provet och tog organistexamen.

Men skulle det bli något helt med min musikutbildning borde jag också ha kyrkosångare- och musiklärarexamen. Jag fortsatte att arbeta på dessa examina och deltog även i den rytmiska gymnastiken och solfégen enligt Dalcroze' system i de grupper, som Anna Behle ledde i konservatoriet. Min röst hade varit i dåligt skick alltsedan misshushållningen med den i körsången i min tidiga ungdom. Nu hade jag turen att finna en lärarinna, som var en verklig pedagog nämligen lärarinnan i skolsång vid konservatoriet fru Anna Bergström-Simonsson. Hon visade mina problem stort intresse och gjorde vad som var möjligt för att återställa rösten och göra den funktionsduglig. I hennes undervisning ingick också en grundlig kurs i talteknik. Anna Bergström har jag att tacka för en ovanligt grundlig och gedigen undervisning och en god handledning.

Vid denna tid hade jag redan fått lämna den egentliga lärar-

sysslan på Lidingö och i stället fått börja tjänstgöra som sånglärare vid samtliga folkskolor på Lidingö. Kort därpå blev jag även musikleklärare vid samskolan. Denna förändring innebar naturligtvis inte, att mitt arbete blev lättare. Tvärtom blev det hårdare men intressantare. Jag ville ha det så. Jag hoppades kunna nå påtagliga resultat, då jag hade samtliga folkskoleklasser och där kunde driva undervisningen planmässigt i gehörs- och röstutbildning. I läroverket borde eleverna kunna sjunga direkt efter noterna efter en sådan förberedelse.

Det är inte värt att hoppas för mycket. Då blir inte besvikelsen så stor, om förhoppningarna inte infrias. Det här blev också i viss mån en besvikelse. Till en del kanske det berodde på metodbyte. Dåvarande konservatoriedirektören Bror Beckman var en tid vid det här laget inspektör för musikundervisningen i landet. Han ivrade mycket för Dalcroze-metoden. Även jag var nyfiken på, vart arbetet efter denna metod kunde leda. I konservatoriet hade Beckman infört undervisning i rytmik och solfége enligt Dalcroze' metod. Kurserna leddes av Anna Behle. Ehuru privatist fick även jag deltaga. Behle rådde mig också att deltaga i sommarkurserna i Genève. Jag var sålunda ganska väl förtrogen med metoden och ville nu försöka tillämpa den. Men det händer så ofta, då man vill pröva något nytt, att man suggereras för mycket av de problem, som man är mest spänd på att lösa. Vid den tiden hade jag varken läst om eller tänkt på att gehörsundervisningen bör gå parallellt med sången och att formen bäst förstås genom studiet av melodien. Men Dalcroze-övningarna var rent abstrakta exerciser vid sidan av sången. Sådant tilltalar inte barn och ungdom. Dalcroze hade heller aldrig tänkt ut sina övningar i riktiga skolor och i intimt samarbete med barn. Han var mest omgiven av stora begåvningar, som just hade satt som mål att uppnå så stor skicklighet att höra och urskilja toner och rytmer som möjligt. Våra vanliga elever vet inte av något sådant mål. Deras intresse måste först väckas.

Det gick inte som jag hade hoppats, eleverna var passiva och rätt ointresserade. Jag arbetade förtvivlat, stod ibland om nätterna och ritade planscher för att klargöra, vad som kunde vara dunkelt och svårt att fatta. Ingenting hjälpte. Nu var det tid att gå tillrätta både med metoden och mig själv. Jag släppte emellertid inte

målet att söka utveckla den grundläggande förmågan att lära musik. Jag följde inga koncept utan gjorde små övningar att använda vid undervisningen och iakttog därvid, hur barnen reagerade. Resultatet blev mitt första tryckalster Handledning vid den första sångundervisningen.

På tjugotalet anordnade undervisningsministeriet i Berlin mycket goda sommarkurser. Där verkade vid den tiden den lysande musikpedagogen Maria Leo. Hon företrädde i Tyskland den engelske prästen Curwens metod. När hon studerat mitt häfte, gjorde hon mig uppmärksam på att jag stod med en fot i det ena lägret och med den andra i det motsatta. Med mitt försök att stödja på melodien hade jag kommit in på Curwens marker, men med mitt envisa fasthållande av stavelserna som namn på skaltonerna i blott C-dur var jag Dalcrozare.

Nu hade jag att avgöra mig. Under dessa resor kom Curwens utomordentliga handledning Teachers Manuel i mina händer. Jag behövde ej tveka längre. Han var den borne pedagogen, som också kände skolornas behov. Dalcroze var den store artisten, gehörsvirtuosen och geniale regissören som visste vart man kunde komma med stora begåvningar. Curwen var folkuppfostraren, som lärde det engelska folket att sjunga. Dalcroze syftade nog till att bli något för folket men stannade hos de utpräglade begåvningarna, därför att inga andra kunde följa honom. Mitt val var klart. Ehuru Dalcroze' sätt att använda siffror som namn på skalans toner och Curwens tonstavelser i grunden är detsamma, förstod Dalcroze ej detta eller ville ej förstå. Han blev synnerligen onådlig mot mig. Det hindrar inte, att jag uppskattar hans metod lika mycket nu som tidigare och jag skall alltid vara honom tacksam för hans geniala undervisning och hans förmåga att utveckla rytmisk känsla och lösa hämningar. De upptäckter han gjort på dessa områden kan aldrig ignoreras, så länge kulturen består. Vore intresset för dessa ting mera allmänt, skulle nog en modererad form av rytmik kunna införas jämsides med musik- eller gymnastikundervisningen.

Det geniala med Curwens metod var, att han med vissa mindre förändringar antagit Guidos solmisation, den ursprungliga, som skiljer på tonnamn och tonstegsnamn. De förra (c d e) är namn på fixerade tonhöjder, de senare på bäraren av en viss funktion inom

skalan. Den italienska belcantoskolan har ratat denna solmisation, då denna skola ej syftade till gehörsutbildning utan blott ville använda tonstavelserna som lämpligt textunderlag för vokaliserna. De studerande i denna skola ville inte ha besvär med att tänka på tonaliteter, modulationer och transponeringar, deras mål var röstutbildning. För deras vidkommande förenklades därför solmisationen. Tonstavelserna befriades från sin innebörd av funktion och fixerades d. v. s. blev tonnamn som c d e. De latinska folken behövde inte längre de alfabetiska namnen.

Men det visade sig snart, att man inte kan undvara beteckningar för tonernas läge i skalan. Mediant, subdominant, dominant o. s. v. anger funktioner men dessa namn kan man ju ej gärna sjunga. Man hade då ingenting annat att sätta i stället för tonstavelserna än siffrorna. Dalcroze gjorde så. Logiskt sett är sifferbeteckningen oklanderlig. I vårt land har tonstavelserna ofta varit en nagel i ögat på skolmusikerna och solmiseringen har kritiserats hårt. Av den välinformerade Maria Leo fick jag låna en stor fransk sångskola, som var uppbyggd efter siffermetoden. Den var pedagogiskt sett mycket mekaniskt uppställd, men den använde siffrorna som solmisationsstavelser. Kanske dessa skulle kunna ersätta tonstavelserna och vi på det viset kunde bringa den otrevliga striden om de senare ur världen utan att förlora något i sak? Sagt och gjort. Jag satte i gång med att driva solmisation och gehörsövningar med hjälp av siffrorna men fann snart, att dessa bjöd emot på något sätt främst taltekniskt men även psykologiskt. Siffrorna är för starkt associerade till matematiken. Jag tvingades återgå till tonstavelserna och sedan ha mod att stå för det. Experimenten hade givit mig erfarenhet, nu visste man vad det gällde.

Det är ju klart, att experimenterande inte är så nyttigt för undervisningen, men vart kommer man utan att försöka, utan att pröva sig fram? Eleverna reagerade nog ibland och gjorde kanske ett tyst motstånd vid vissa tillfällen, men det är jag i stort sett tacksam för. På så sätt blir man tvingad att ta itu med sig själv och sitt arbete. Vill inte musikläraren resignera och slå sig ner vid pianot och trumma igenom visorna dag efter dag och år efter år och inte mycket bry sig om, vad klassen tar sig till, så står han hellre upprätt genom att söka och pröva och inte ge sig, förrän han har funnit en väg både in i musiken och in i elevernas hjär-

tan. Utan elevernas intresse intet resultat. Den största seger som kan vinnas är att finna sådana arbetsformer, som väcker elevernas glädje och arbetslust mittunder ett seriöst arbete.

Då det gäller något nytt är det egentligen inte de unga, som motståndet kommer ifrån. Det är de äldre, som blir oroliga, om man inte arbetar efter de mönster, som de själva blivit vana vid. De kritiserar nog den undervisning, som de själva fått, men när det blir fråga om förändringar vill de inte vara med. Numera är ju alla så ekonomiskt väl ställda, att de kan kosta på sina barn privatlektioner i musik. Men det är intressant att se, att de har klent förtroende för annan undervisningsform än den mekaniska och gammalmodiga, som välbärgade människor undervisades efter förr i världen. Den gamla avundsamheten sitter i. Nu vill man just ha det, som man avundades andra då. Alla var influerade av denna känsla, att plagget var det bästa och säkraste sättet att lära. Jag påminner mig en liten flicka, som tog pianolektioner. När stycket, som hon skulle spela, var preparerat, skulle hon också få en liten uppgift med syfte att väcka och utveckla hennes egen förmåga att höra och reflektera. Hon hade fått lära tre ackord och skulle nu välja bland dessa, vilka som passade till en viss melodi. Och så skulle hon försöka finna ett slut på en melodi, som hon fick början av. Läraren inbillade sig kanske, att han gett henne en intressant godbit, men hans illusioner blev snart krossade. Hon hörde på rart och snällt men frågade till sist blygt: "Vad skall jag ha i läxa då?" Hon kunde inte förstå, att man kunde lära på annat sätt än genom att plugga in en färdig sak. Visst är inlärandet en viktig sak, men förmågan att forma något själv behöver också övas. Att helt anspråkslöst söka skapa och bearbeta på egen hand anses kanske på mångt håll som slöseri med tiden. Det undras mig, om vi inte i denna benägenhet för passivitet och brist på skaparlust stöter på grundorsaken till mångas starka motvilja mot metoder och diskussioner därom. Man vill ha det bekvämt och nöjer sig med att konsumera det färdiga. Den glada stridslust, som det här kräves av en forskare i så psykologiskt betingade problem, vill man inte kosta på sig.

Allt nog undervisningen i musik blev väl här och där diskuterad och det kändes spänning i luften. Det kunde inte gå i längden utan förståelse från de äldres sida för mina syften och verkliga

avsikter. Ställde jag till en liten uppvisning med mina frivilliga sånggrupper, kanske få kom för att höra på. Men sådana som man inte väntat sig dit kom. Jag minns t. ex. hur hovkapellmästare Conrad Nordquist och hans dotter fru Lang en gång kom och gjorde mig den äran. De nyinflyttade lidingöborna kände sig ej riktigt som lidingöbor ännu. Lidingö var till en början mera en sovstad för stockholmare än en hemort för dem.

Jag kände med växande oro, hur svårt det var att få kontakt med denna heterogena befolkning. Men något måste göras. Jag tog mig då för att be några personer, som jag kände, komma hem till mig en kväll för att diskutera problemen. Det var en representant för läroverkets elever, representanter för skolan, kyrkosången, ungdomsrörelsen. Komunalfullmäktigen Gustaf Nilsson var nog vänlig att komma och representera stadens myndigheter. Jag hade förstas inställt mig på att först och främst få mina pedagogiska problem ventilerade. Men det visade sig snart, att man stod ganska främmande för dessa. Sådana problem kan inte intressera andra än dem, som står mitt uppe i arbetet och känner till förhållandena. Nu kom diskussionen att röra sig om allt möjligt, som man ansåg vara viktigt och betydelsefullt för Lidingö. Kanske att man dock enades i en punkt nämligen vikten av att invånarna fick tillfälle att få kontakt med varandra och gemensamt söka verka för det växande samhällets sunda utveckling. Förmodligen var det herr Nilsson, som kom fram med förslaget att utlysa ett allmänt diskussionsmöte för att ventilerat frågorna. Så skedde och den 8 mars 1931 samlades ett rätt stort antal lidingöbor för att höra på framkomna förslag och själva framföra egna.

Vid den tiden var jag sång- och musikledare i Svenska Ungdomsringsens Stockholmsavdelning. Den till Ringen anslutna sångkören bjöd jag komma ut och delta med vår kör i den sångavdelning, som inledde mötet. Därpå sjöng hela publiken några unisona sånger. Jag var vid den tiden anlitad som ledare för gemensam sång bland annat genom en serie sångstunder i radio. Tillfället att få sjunga tycktes ha tilltalat publiken för de flesta sjöng med. Följde så förhandlingarna. Till ordförande att leda kvällens diskussion valdes herr Nilsson. Ingenjör Tord Dahlberg från Ringen höll föredrag och yrkade på att en avdelning av denna bildades på Lidingö. Andra menade, att en hembygdsförening borde bildas,

men om pedagogiska frågor talade ingen. Hembygdstanken segrade och en interimstyrelse valdes, som skulle föra saken vidare. Någon direkt hjälp för mitt pedagogiska arbete hade jag ej fått, men nu fanns i varje fall en mötespunkt för ideellt intresserade och det var ju inte dåligt resultat. Intresset för hembygden och dess angelägenheter började märkas.

VIII.

MIN TJÄNST SOM LÄRARE I PEDAGOGIK OCH PRAKTISK
LÄRARUTBILDNING VID MUSIKHÖGSKOLAN

Som kravet på en modernare musiklejarutbildning vid det dåvarande musikkonservatoriet ökades med åren, ansåg sig styrelsen nödsakad att vidtaga vissa förändringar. Allmänt yrkades på att pedagogik skulle ingå i utbildningen. Denna önskan beslöt styrelsen att tillmötesgå. Men frågan var, hur ämnet skulle uppfattas och tillämpas. Blotta opinionen kan ju ej ge några direktiv och utan sådana kan ju ett så labilt ämne bli mångtydigt. På ett håll kunde det uppfattas som en breddad kurs i metodik, på ett annat som en abstrakt teori. Men att det borde utformas så, att det kunde nå lärarpersonligheten och rikta dennes intresse på ämnets uppgift och ställning i samhället, det kanske inte låg så nära för tanken. Man tar helst saker och ting från dess materiella sida, även om den ideella som här är starkt framträdande.

Det är för resten en egendomlig iakttagelse, som jag gjort under min tjänstgöring i snart sagt alla sorters skolor, att jag aldrig har fått vara med om någon enda pedagogisk principdebatt i lärarkollegierna. Det är som om man skulle vara skygg för att blotta problemen i grunden. Kanske man har en käsnla av fara för att förlora sig i ideella spekulationer. Skolans värld är realistisk, och det duger inte att vara drömmare, när man arbetar där. Man skjuter drömmarna åt sidan tillsvidare. Och dock hur gott kan det inte vara att någon gång få inventera sina erfarenheter och granska förhållandena och se till om inte vägar finnes, som bättre passar ens avsikter.

Det vore således en orättvis beskyllning mot musikerna att säga, att de ensamma skulle vara oförstående för undervisningens mera ideella sida. Även i andra kretsar kan intresset för ämnet vara minimalt. Det är sant, att det anses för ett fint ämne, som det kan vara bra att lära känna, men sedan skall man nog röra vid det så lite som möjligt. Och dock är pedagogik ett slag i luften, om den inte får räkna med hängivenhet och sakkunskap, intresse för

undervisningens anordning och växlande begåvningsarter, energi och offersinne.

I denna delikata fråga förhöll sig styrelsen avvaktande. Någon utredning och därmed följande statuter kom aldrig till stånd. När beslutet var fattat att införa ämnet, anställdes en lärare med uppdrag att undervisa i pedagogik rätt och slätt. Huru ämnet skulle uppfattas och tillämpas fick han själv sörja för.

Det finns nog många, som anser pedagogik för strunt och larv. Inte minst måste det vara frestande att tänka så för härdade musiker, vars vägar sällan eller aldrig går till skolan. Det kan väl därför ej ha varit med någon större entusiasm, som styrelsen gick med på att införa ämnet. Man gjorde så, därför att opinionen krävde det.

Undervisningen lär till en början ha tillgått så, att eleverna fick skaffa sig en lärobok i pedagogikens historia. I den gavs läxor, som studerades och förhördes efter mönstret av en vanlig skola. Efter någon tid klagade emellertid eleverna hos direktören. De musikstudierande var inte vana vid att läsa läxor och hade svårt att finna sig i detta. Mången menade nog för övrigt, att ämnet var mer eller mindre onödigt. Visserligen kan man anmärka, att studiet av pedagogikens historia enligt en lärobok, som ej hade någon anknytning till musik ej var så lyckat. Men något borde väl ändå ha kommit därav.

Som direktören ej kunde ge några direktiv, råkade han i svårigheter och fann för gott att låta försöksundervisningen upphöra tillfälligtvis.

Sådan var ställningen, då jag våren 1934 blev tillfrågad av direktören, om jag ville åtaga mig att föreläsa en timme i veckan i pedagogik. Man var i färd med att omarbete planen för musiklejarernas utbildning, vilken nu skulle utökas med teoretiska studier i pedagogik. Utom musikhögskolans ordinarie elever väntade en lång rad privatister på att få delta i undervisningen. Statuterna lyste alltjämt med sin frånvaro. Jag hade ingen annan råd än att söka utforma undervisningen efter eget huvud. Allt var väl upplagt för möjligheten att bli syndabock med tiden.

Hur kom jag då tillrätta med min uppgift? Om man vid lärandet ger akt på hur orsak och verkan intimt förknippas med varandra, får man en fingervisning om sättet att lära. Först måste

man fatta och förstå den sak eller det problem det är fråga om. Hos den som börjar förstå vaknar intresset. Detta senare är oundgängligen nödvändigt för att det lärda skall tränga på djupet och bli bestående. Därtill behövs, att studierna bedrivs i en atmosfär av sympati för att komma till mognad.

Det gäller således att till en början ge lärostoffet en så konkret och enkel form, att det blir tillgängligt för den lärande. Hos den som förstår vaknar intresset. Förknippas så intressanta studier med en känsla av sympati och trevnad, har redan dessa detaljer angivit en stor del, av vad en lärare bör veta och en pedagogik bör innehålla.

Men knappt är kanske ordet sagt, förrän vi står där på nytt frågande. Tankarna löper i olika banor. Vad är att förstå? Är det att säga namnet på saker och handlingar? Jag erinrar mig en fras ur någon lärobok i pedagogik, där lärarna i geografi eller naturkunnskap tillhölls att ej blott låta barnen se en bild av en persika men helst låta dem se en verklig sådan, låta dem känna på den och smaka på den. Ju mångsidigare intrycken blir, ju mer vet man och förstår.

Skolreglementena föreskriver ju, att barnen bland annat skall lära noterna under musiklektionerna. Vad innebär detta? I regel uppfattas det väl så, att de skall lära noternas alfabetiska namn. Får de då den nytta av noterna, som är avsedd? Med andra ord kan de sjunga en enkel melodi efter noterna, om de vet namnen? Vi vet, att det inte är fallet. Det är blott instrumentalisten, som synes ha nytta av dem. De hjälper honom att finna och gripa de tangenter, som skall utlösa de toner han önskar. Men hans föreställning arbetar inte och han hör vanligen inte de toner han vill frambringa, innan instrumentet har givit honom dem. Tonen har aldrig blivit fast associerad vid tecknet mest därför att någon undervisning i syfte att främja en sådan ej förekommit.

På detta område har under alla tider rått en stark splittring. Detta beror på att gehörsbegåvningarna växlar så starkt. De utpräglade begåvningarna kan ofta föreställa sig den verkliga tonhöjden, då de ser noten. Det kan inte de relativa gehörsbegåvningarna. Om musikläraren har det absoluta gehöret, inbillar han sig lätt, att alla hör som han. Finner han, att han misstagit sig är han frestad att anse eleverna omusikaliska. Skall dessa elever ändå

deltaga, kan han inte finna, att något annat är att göra än att tillgripa, vad tyskarna brukar benämna "Das Einpauken", det kända hatade tragglet med inlärandet av stämmor.

På grund av bekvämlighet och likgiltighet för musikens psykologi användes detta förfarande generation efter generation. Man känner på sig att det är ett svårt problem att ge sig i kast med. Enligt många musikers mening är var och en kompetent att undervisa, som kan spela och sjunga. Lärarskickligheten går parallellt med spelskickligheten menar man. Fattar man lärarens uppgift så, att denna blott skulle bestå i att ge anvisning om huru man tekniskt bör gå till väga för att inlära ett stycke eller sångundervisningen normalt blott skulle ha till uppgift att nöta in några psalmer och sånger, kan uppfattningen ha ett visst fog för sig. Men det kan ju inte vara meningen, att detta skall vara allt. Huru mången ledare av körer har inte klagat över det tröttsamma och ointressanta arbetet att nöta in körstämmor med körmedlemmar, som ingenting vet i fråga om noter. Och hur många ledare av barnkörer har inte av ideella och praktiska skäl prövat på att lära barnen verklig melodiläsning efter noter för att göra arbetet lättare och intressantare. Huru skall en ansvarig komma ifrån denna sak med mindre?

Om det uppställda kravet att lära sig förstå skall tillämpas här, måste eleverna först läras att höra de enskilda tonernas karaktär och vilja till fortskridning. Barnen urskiljer ytterst lätt t. ex. inledningstonens eller dominantens tendens att återgå till grundtonen. Genom ett tålmodigt arbete kan så eleverna läras att iakttaga, huru de olika tonerna i skalan har liksom en från andra skild karaktär. Detta utgör utgångspunkten för melodiläsningen.

Det skall inte nekas till att uppgiften kan vara svår. Tonerna är flyktiga ting och svåra att fashålla. Läraren måste räkna med många faktorer, förenkling av framställningen i enlighet med den lärandes ålder och utveckling, en progressivt utstakad läroplan, medel att vinna barnens intresse och hängivenhet, variation, intresserade lärarkrafter.

Här är ej platsen att gå närmare in på saken. Jag måste nöja mig med att konstatera, att ofantligt mycket kan göras för att hjälpa de unga fram till en relativt god musikalisk läskunnighet.

Det visar uppmuntrande erfarenheter både från in- och utlandet. Men — det är ett stort men. Det fordras energi, sakförstånd och hängivenhet. Vad har vi inte i det fallet att lära av dövstums- och blindskolor, som har mycket mindre chans att lyckas än vi.

Där man gör allvar av att tidigt införa barnen i tonernas flyktiga materia och gör det så enkelt, att även de minsta kan förstå och lära, innebär detta icke blott en realkunskap utan har en allmän mental betydelse. I äldre läroböcker i pedagogik skilde man på materiell bildning och formell bildning. Om den materiella bildningen är man i regel ganska ense. Den syftar till näraliggande praktiska ändamål. Men då man även syftar till möjligheten att påverka de mentala krafterna, anser mången att man svävar i det blå. Och dock är det inte en utopi, att ett lämpligt bruk av musik kan stärka viljan, utbilda och förbättra anlagen att höra och reagera snabbt. Erfarenheter från utlandets läkepedagogik visar detta. I varje fall torde det ej kunna bestridas, att övningen att lyssna stärker koncentrationsförmågan och kommer den mentala utvecklingen till godo. Tyvärr beror värdet av sådana övningar mer än eljest på hur undervisningen genomföres.

Socialt är frågan om de svagare gehörens utbildning inte så oskyldig. Ignorans framkallar lätt en känsla av mindervärdighet. Det skapar i sin ordning vanligen disciplinsvårigheter. Lämnar ungdomen skolan med en sådan hållning gent emot musiken, förbleknar drömmen om sången och den instrumentala musiken som ett enande band mellan folkskikten.

Då det aldrig legat i min natur att tänka överklassmässigt, var det klart, att mina tankar under utarbetandet av det metodiska förfarandet leddes av önskan att ge alla allt. Detta hade till följd, att en undervisningsform måste sökas, som gjorde det möjligt för de minsta att förstå och fatta. Att jag då inte använde musikvetenskapens vanliga terminologi och att jag gjorde många andra för den oinvidige underliga saker för att konkretisera undervisningen hade till följd, att man både inom och utom musikhögskolan började bli betänksamma. Då min pedagogik vid ett tillfälle nagelfors, lär en musikprofessor ha sagt, att ciss är ciss och därmed basta. Riktigt — som frekvens. Som musik är det en himmelvid skillnad på ciss som grundton i Ciss dur, kvint i Fiss dur eller ters i A dur. Det är ju tack vare funktionen, som tonerna

förvandlas till musik, och det var just på funktionen, som min pedagogik byggde.

Jag började att få det hett om öronen. Herrarna i styrelsen var osäkra och bad utomstående skolmän komma och höra på undervisningen, eleverna märkte det och blev oroliga. Någon elev vände sig till kollegor i skolorna, som inte gillade något fjäsk med nybörjarna, och bad om intyg för att få metoden underkänd. Det var sannerligen inte lätt för styrelsen heller att veta, vad den skulle tro. Hade inte en trogen grupp bland eleverna och bland lärarna i skolorna ej stått mig troget bi, vet man ej hur det hade gått. Spänningen var stark inte blott i fråga om metodens vara eller inte vara utan i allmänhet mellan riktningen *l'art pour l'art* och företrädarna för en breddad musikundervisning för alla. Jag kunde inte missta mig på att många ville bli av med mig. Till styrelsens stora heder måste dock sägas, att i disciplinsaker stod den fast vid min sida. Att den inte kunde komma till en avgjord uppfattning under trycket av dessa motsättningar är just ingenting att undra över.

Konstnären och skolpedagogen ser liksom med olika ögon på samma sak. För den förre är musiken en hög konst, som han skall tjäna av alla sina krafter. Musiken är härskarinnan. För skolpedagogen är den en tjänarinna, som skall främja de ungas utveckling på bästa sätt. Som den är inbyggd i skolans läroplan sträcker den sig över vidare perspektiv. Det är tydligt, att en pedagog ur denna lärarkategori bör vara orienterad i psykologi för att bättre kunna förstå den mänskliga naturens både möjligheter och begränsning, kännedom om undervisningens historia för att lära av framgångsrika företrädare, en metodik lämpad efter barnens förmåga. I en mångsidig praktik bör detta sedan få sin utformning och komplettering.

Skulle nu en sådan uppfattning hålla streck? Det kunde endast praktiken visa. Redan tidigt ansåg jag det nödvändigt att skapa en övningsskola, så att man kunde komma i tillfälle att statuera exempel. Det resultat, som otränade praktikander kunde komma till på en eller två terminer, var ju obetydligt. Då dessa klasser sedermera användes som undervisningsobjekt och ej kunde uppvisa några större kunskaper, blev examensvittnena allt tröttare och alltmer övertygade om att barn ej kan läras att läsa musik. Man bör

hålla sig till inpluggandet. Men för att komma till det önskade målet måste först en bestämd plan ha genomförts. I vilket ämne som helst skulle det bli villervalla, om inte en bestämd ordning följdes. I London hörde jag undervisningen i en mängd skolor 1939. I en av dessa hade rektor själv tagit ledningen och gjort upp en kursplan för undervisningen. Han hade även instruerat sina lärare. Han följde mig nu genom alla klasserna från den lägsta till den högsta. När vi kom till den högsta bad han mig skriva upp en svensk folkvisa. Jag noterade "Mandom mod". Ehuru den kanske var något svår, eftersom den är så instrumentalt lagd, sjöng klassen den perfekt från tavlan.

Jag tror inte, att klassen var särskilt begåvad. Men detta var möjligt, därför att undervisningen genomförts strängt planmässigt genom hela skoltiden. Vad skulle inte vi kunna uträtta, om vi kunde enas i ett sådant företag.

Då jag insåg, att det var otänkbart att på kort tid komma till ett påtagligt resultat, som kunde övertyga, sökte jag att med stadens hjälp få en övningsskola till stånd. Då det misslyckades var det ingen annan råd, än att antingen kasta yxan i sjön eller också hugga i och arbeta själv. Barnen blev min räddning. Jag inbjöd dem att komma till extra lektioner på kvällarna. På det sättet fick jag tre övningsklasser, en i Kungsholmen, en i Jakob och en i Värtan. Mina veckotimmar översteg nu fyrtioalet. Hela dagarna följde jag med provundervisningen i skolorna, skrev kritik och gav åt provkandidaterna, något som inte alltid mottogs med belåtenhet. Därefter fortsatte jag med pedagogik- och metodikundervisningen i musikhögskolan och sist gick jag till mina extra sångklasser. Det var dryga dagar, men de var aldrig långtråkiga, därför att de bars av intresset.

Vid examenstillfällena hade de vanliga skolklasserna hittills använts som undervisningsobjekt. Som redan sagts hade dessa klasser i regel ej kommit så långt, att de kunde bjuda på någon uppvisning. Egentligen är ju inte en sådan något prov på undervisnings-skicklighet helst som det inte är examinandens eget arbete som uppvisas. Men jag hade sett, hur trötta medlemmarna i examensnämnden var på att höra på tragglet med de svaga klasserna och huru deras misstro ständigt ökades, så jag beslöt att byta om och använda elever ur mina privata övningsklasser. Jag ville visa, att

det var möjligt för barnen att sjunga efter noterna utan stöd av instrument. Tidigare hade mycket enkla melodier valts till examensuppgifter. Nu var det frestande att visa, att instuderingen av körer kunde ske lättare och naturligare, om barnens egen aktivitet utnyttjades bättre och de finge sjunga stämmorna från bladet. Jag valde trestämmiga sånger ur kända sångsamlingar. Det är ju inte uteslutet, att barnen kände till någon eller några, men instuderade var de i varje fall inte.

Det var ett farligt experiment, som var nära att stå mig dyrt. Barnen klarade sina uppgifter utmärkt, men hade jag väntat mig att få något erkännande, så misstog jag mig. Tvärtom blev en medlem i nämnden förargad och menade, att han inte ville sitta och höra på intrimmade saker. Det var en svår beskyllning. Han trodde, att alltsammans var bluff. Därmed fick jag klart för mig, att det är omöjligt att övertyga personer, som inte vill övertygas. Jag återgick därför till det gamla bruket att använda vanliga skolklasser vid examineringen. Men arbetet med de extra klasserna fortsattes alltjämt. Glädjen att se dessa barn samlas kväll efter kväll och märka deras framsteg var mig en kraftkälla. Särskilt är jag den flickgrupp tacksam, som stod mig bi vid det ovan skildrade experimentet, höll ut under alla examensdagarna och skötte sig bra.

Jag är också den dåvarande direktören professor Einar Ralf tacksam för hans stödjande intresse. Han utverkade nämligen ett anslag, för att jag skulle kunna anlita assistenter. Detta blev emellertid aldrig utnyttjat. De frivilliga eleverna kom nämligen ej att framträda vid flera examenstillfällena, då misstroendet mot dem visade sig vara så starkt. Men att ett anslag beviljades var ett värdefullt moraliskt stöd.

Med tacksamhet erinrar jag mig också klasslärarna, som understödde provundervisningen på allt sätt. Inte minst är jag tacksam mot skolans chefer och personal, som aldrig gjorde några svårigheter, då det gällde att begagna skolorna vid en tid, som ej sällan sammanföll med skolstädningen. I lika mån riktas min tacksamhet till Akademien, dess ledning och personal, som gratis upplät lokaler vid tillfällena, då alla barnen samlades till uppvisningar. Hade inte sådan förståelse visats från olika håll, hade extraundervisningen aldrig kunnat komma till stånd.

Sist men inte minst riktas min tacksamhet till mina kolleger bland musiklärarna såväl i Stockholm som ute på landet. Jag hade givetvis i huvudsak utarbetat och praktiserat mitt arbetssätt i mina skolor före min anställning vid musikhögskolan. Detta blev känt och jag fick tillfälle att leda flera kurser. På denna väg lärde många känna metoden, och många voro de lärare, som sedermera bekände den icke blott med läpparna utan också i gärning. Dessa lärare har betytt mera än jag kan säga.

När jag nu ser mig tillbaka märker jag nog många missgrepp. Det blev för mycket av övningar och för litet av sång, särskilt då arbetet lades i ovana händer. Den brådska, som iveren att hinna uppvisa ett resultat, framkallade, förhindrade en lugn utveckling. Uppbyggnadsarbetet försiggick i stridslinjen så att säga med tryck från många håll. Det finns nog de, som säger, att man inte behöver hålla så hårt fast vid en idé. Man kan väl försöka än ett än ett annat tillvägagångssätt, menar man. Om meningen är, att växling kan ske efter korta intervall, kan jag inte tro på det. Av halvmesyrrer blir ingenting. De som tror så, har nog aldrig förstått, vad en logiskt uppbyggd plan betyder. Att hoppa lättsinnigt från det ena till det andra vid undervisningen vittnar om att man aldrig kommit riktigt underfund med betydelsen av följdriktighet. Eller kanske man tror, att musikundervisningen är av så olika natur mot andra ämnen, att man inte behöver gå fram så strängt stegvis som till exempel vid språk- och matematikundervisningen. Ingenting kan vara felaktigare. Oklarhet och godtycke innebär alltid fara för att det avsedda målet inte nås. Jag hörde för länge sedan i Berlins Musikhochschule ett yttrande av professor Martens. Han protesterade emot, att hans elever ofta stördes av plikter att sjunga offentligt. Det planmässiga studiearbetet rubbades därigenom. Lika illa är det, om olika förfaranden ofta avlöser varandra eller man rent av hoppar över viktiga partier. Ingenting hinner mogna.

På den dåvarande ståndpunkten led nog mina övningar av brist på variation. Men att i en hast lära nybörjare hantera så invecklade saker är inte lätt. Att emellertid mina idéer om undervisningen inte bara var hugskott, som kanske många trodde, har jag senare fått bekräftelse på under studieresor i Schweiz. Jag fann där till min stora häpnad en undervisning, som principiellt sam-

manföll med min egen. Men den var naturligtvis mycket mer varierad och intimare anknuten till visan. Vilken glädje det var att finna sina förhoppningar på detta arbetssätt förverkligade kan jag inte säga. Vad jag själv ej kunde eller hann utföra, hade de bästa lärarkrafterna här lyckats förverkliga. Det var det bästa stöd jag kunde få för mina tankar i pedagogiska och metodiska frågor.

Naturligtvis hade jag kunnat undgå mycket av strider och besvärigheter, om jag blott inriktat mig på att framträda med in-drillade uppvisningsprogram. Men önskan att kunna förmedla musikalisk läskunnighet till alla hade varit min lidelse, och på en så central post som lärarsysslan i pedagogik vid musikhögskolan borde ju denna strävan kunna främjas mer än annorstädes. Jag kunde inte svika, vad jag ansåg vara ett av mina viktigaste uppdrag.

Jag återgår nu till erbjudandet att åtaga mig lärarsysslan i pedagogik. I musikerkreter var många emot att en sådan tjänst inrättades. Från det hållet ansågs musiker och pedagog vara synonyma begrepp.

Det måste ju medges, att kunnighet i musik å ena sidan och lärarskicklighet å den andra i lyckliga fall kan sammanfalla, men i verkligheten hänför sig förmågan att undervisa till helt andra kvaliteter hos läraren än hans förmåga som exekutör. Även lärarskickligheten kräver utbildning. Djupast sett grundar den sig på medfödda anlag just för lärarkallet, men genom att studera de råd och regler, som undervisare samlat under generationer, och samtidigt belysa dem med iakttagelser av det mänskliga själslivet kan undervisningen stabiliseras och förbättras. Det rörde sig alltså här om en mycket omfattande och komplicerad uppgift.

Då erbjudandet kom så oväntat gjorde det mig betänksam och jag bad att få fundera på saken. Jag hade visserligen intresserat mig för musikundervisningen sedan flera år men tyckte mig fortfarande vara på experimentstadiet. I fråga om metod hade jag gjort mitt val, men ännu var det mycket, som var dunkelt. Och ett så viktigt uppdrag krävde ju, att man säkert kunde visa på en framkomlig väg, som kunde tillfredsställa rimliga krav.

I min ungdom förekom det ej så ofta, att man gjorde propaganda för musikundervisningen eller sångundervisningen, som den oftast kallades. Det gavs dessutom få tillfällen att lära något om sättet att driva musikundervisningen. Emil Anjou i Hille arbetade

energiskt för en mera medveten musikalisk fostran och gav ut flera läroböcker. Hans idéer spriddes rätt vida i lärarkretsar. Jag har redan berättat om hur jag fick tillfälle att höra den kunnige och ansedde kantorn i Danderyd Carl Thörnborg demonstrera sin sångundervisning för en grupp lärare. Demonstrationen väckte livligt intresse. Den visade klart och tydligt, att barn mycket väl kan lära att avläsa en enkel melodi. Att det vid detta tillfälle skulle ha rört sig om en tursam gissning var uteslutet. Barnen kunde fullt medvetet föreställa sig de toner det rörde sig om och återgiva dem sjungande. För övrigt brukar barn visa sig tveksamma eller rent av neka att sjunga, om de känner sig osäkra. Det är först när de vet vad de gör, som de släpper till sina krafter på allvar. Insikt om sin förmåga livar dem, motsatsen förstummar dem.

För min egen del kan jag gärna datera min tro på möjligheten att leda barnen till musikalisk läskunnighet från detta tillfälle. Det skulle sedan fånga mitt intresse alltmer, då jag ansåg att läskunnigheten vore ingångsporten till en allmän höjning av den folkliga musikodlingen. Skolsången företrädde denna tid vid Musikkonservatoriet av den utomordentligt energiska och kunniga fru Anna Bergström-Simonsson. Hon bragte ordning och reda först och främst i röstutbildningen men även i undervisningen i övrigt. Hennes exempel är en skänk, som jag känner den största tacksamhet för.

Samtidigt med fru Simonsson-Bergström verkade Bror Beckman som direktör för konservatoriet. Han intresserade sig för den folkliga musiken och startade i förening med arbetarnas bildningsförbund en folkkörskola. Den började sitt arbete strax efter det första världskrigets slut. Dit blev jag jämte tvenne andra kallad som lärare. Under de närmast föregående åren hade en viss förskjutning av gehörsutbildningen ägt rum i skolorna. Jaques — Dalcroze hade kommit på modet, och många av oss övergav formelmetoden, som vi fått lära vid konservatoriet. Vi började driva skalövningar och rytmiska övningar enligt en bok av Paul Boepple översatt av Carl Lambère, som var musiklärare vid Södermalms högre allmänna läroverk. Kursen var tyvärr inte anordnad så, att den hade något organiskt sammanhang med själva musicerandet. Den bestod mest av isolerade rutinövningar, som barnen givetvis

hade måttligt intresse av. Kom så därtill att exerciserna var ovanligt krävande. Följden blev, att både lärare och elever snart tröttnade och resignerade. För egen del sökte jag hjälpa barnen med planscher och annan åskådningsmateriel. Men bra gick det aldrig. Övningarna hotade att bli självändamål.

Med slopandet av invanda arbetsformer följer lätt kaos och oreda, och det är nog inte utan att så hotade bli fallet nu. För egen del började jag förstå, att det inte räckte med att tillägna sig den litteratur om solmisation och gehörsutbildning, som var tillgänglig. Här gällde det att i ännu högre grad än förut tänka och handla självständigt. Borde inte gehörets utbildning sätta in så tidigt som möjligt och sedan genomföras i små etapper efter en fast plan för att till sist nå fram till en praktiskt användbar kunskap? Det är åtminstone min mening, och därför har jag försökt att öva barnen i lyssnandets konst och stärka deras förmåga att fasthålla och teckna tonbilder. Pedagogiken måste rätta sig efter barnens ståndpunkt.

Ur någon av de böcker, som kommit i mina händer, hade jag fått idén att dramatisera det melodiska förloppet genom handrörelser. Sedermera återfann jag bilderna i den engelske prästens, John Curwen skrifter, men för tillfället hade jag glömt dem och försökte att själv komponera nya. De finns publicerade i första upplagan av Handedningen, Lundquist 1924. Där fasthålls vid den italienska belcantoskolans bruk att fixera tonstavelserna. De är nämligen synonyma med de alfabetiska notnamnen. Denna solmisation har blivit regel i de latinska länderna och med Dalcroze kom den även in i vår skolsång. I god tro skrev jag nu min första bok efter samma princip.

Boken fick en rätt livlig efterfrågan i småskolan. Kanske man tyckte det var lustigt med de små melodier jag förfärdigat för att medelst dem inpräglade varje enskild skalton kraftigare. Det var ju en tröst, att en och annan ansåg sig ha nytta av boken vid sin undervisning. Men själv var jag allt annat än belåten med resultatet. Hur skulle jag kunna komma vidare? Det var ju skrivet och tänkt i C dur. Hur skulle jag kunna göra mig fri från detta C-dursjungande såväl klangligt som skriftligt? Kunde jag ej göra det, var ju det hela av ringa värde.

På tjugotalet reste många svenska musiklärare till Tyskland för att studera musikundervisningen där. Leo Kestenberg hade fått sig anförtrott uppdraget att omorganisera musikundervisningen i Preussen. Där hade denna gren av uppfostran fått ett oerhört uppsving efter kriget, Fritz Jöde var som bäst i farten med sina Offene Singstunden samtidigt som han verksamt bidrog till att göra undervisningen effektiv och enhetlig över hela landet i egenskap av lärare och rådgivare vid den praktiska lärarutbildningen vid musikhögskolan i Berlin. I Dresden verkade Alfred Stier med framgång som instruktör och lärare och i Berlin fick den studerande de starkaste impulser hos den oförligneliga Maria Leo. Utlänningarnas studier underlättades i hög grad av att Leo Kestenberg varje sommar under tjugotalet anordnade kurser speciellt för dem. På det sättet kom man lätt i kontakt med de då ledande pedagogerna.

Vid ett tillfälle tog jag mig för att visa den ovan omnämnda handledningen för Maria Leo. Hon var diskret nog att ej kritisera den, men hon lät mig ändå förstå, att jag skulle ha svårt att på det sättet kunna frigöra mig från C dur. Ja, det det var just mitt kruz, det var jag ju medveten om och nu hade jag fått belägg för att min självkritik var riktig. Nu gällde det att komma över denna klyfta och finna lyckad fortsättning.

Jag blev nu ivrigare att söka tränga in i ämnets natur, åhörde en mängd lektioner, läste vad jag kunde komma över, som behandlade dessa problem och undergick till sist ett prov för den kommitté, som representerade metoden. Det krävdes nämligen om man ville undervisa i sitt hemland enligt denna metod.

Genom dessa studier klarnade så småningom begreppen. Det var tydligt, att de konservativa meddelade undervisning om tonerna, deras namn och matematiska förhållanden (större och mindre intervaller) utan att ta hänsyn till deras musikaliska sammanhang. På detta sätt blev eleven i stånd till att avläsa notskriften som sådan och överföra den på instrumentet. För sångens del blev noterna en relativ hjälp så till vida, att eleven alltid kunde se hur melodien höjde och sänkte sig. Men någon fast hållpunkt för huru man skulle höra och tänka kunde han aldrig få. Endast det lilla fåtal, som var utrustat med ett absolut gehör fick ett säkert stöd

av noterna. För några blev de en hjälp att gissa bättre, för de flesta var de ett virrvarr.

Den av Agnes Hundoegeger från England införda och förbättrade Tonic Solfa metoden utgår ej från de enskilda tonerna utan från det tonkomplex, som naturligt hör till en tonalitet. Enligt hennes sätt att se saken rör sig ej den levande musiken med enstaka från varandra oavhängiga toner utan av ett odelbart system, en atom kanske för att uttrycka sig med nu gängse termer, där de olika partiklarna kretsas kring en kärna efter bestämda lagar. Har eleverna tillägnat sig C dur eller a moll, så har de också lärt det viktigaste av alla de andra. Det är bara deras förmåga att uppfatta detta i skrift, som hindrar dem från att fullt utnyttja sin kunskap. De förstår inte, att tonsystemet är som en tavla, som man kan hänga högre eller lägre på väggen, men att tavlan ändå alltid förblir densamma. Lär de sig äntligen att förstå, att samma tonbild kan placeras på olika platser på notplanet, så drar de sig kanske ändå för besväret att transponera solmiseringen. Kommer så därtill, att melodien ofta gör modulationer, varvid grundtonen sålunda skiftar plats många gånger under en relativt kort melodi. Sådant förbryllar, man tröttnar och avvisar alltsammans. Man har intet intresse av att veta, vad som sker i melodien. Man vill lära utan att förstå. De konservativa driver intervallära separat utan anknytning till funktionen. De menar, att detta är en sak, som endast angår den musiklede. Men inkonsekvenserna blir överallt påtagliga. Den klassiska harmoniläran ger bestämda regler för septimackordens upplösning, regler, som fullständigt överensstämmer med Tonika Do. Men intervalläran studeras vanligen teoretiskt utan anslutning till funktionsläran. Intervallerna blir matematiska begrepp.

Missförstånd gör sig ofta gällande här i världen, men sällan har väl missstyndningar varit så bittra och ruinerande som i fråga om Tonic Sol Fa eller Tonika Do. Ej nog med att en och annan rent av har trott sig föra saken framåt och förenkla metoden genom att låta do bli grundton även i moll. Man inser ej, att hela idén därmed tillintetgöres. Den grundar sig ju på att tonstavelserna alltid behåller sitt läge i förhållande till hela och halva steg men att den melodiska tyngdpunkten, finaltonen, grundtonen växlar. Det betyder, att inte blott skalans första ton kan bli grundton utan också re (dorisk), mi (frygisk) o. s. v. Olika modus (kyrkotonarter) blir

enligt denna uppfattning lätta att handskas med. Men det är tro-
ligen även klangen, som förvillar oss. Vi sysslar för länge med dur-
tonaliteten. En schweizisk författare säger, att vi är "fördurade".
Vi blir därför förvillade, då vi råka in på andra tonområden. Bar-
nen borde tidigare få syssla med andra klanger än dur. Då kommer
det att kännas naturligare att avsluta en melodi på den ton och
med det namn, som ifrågavarande modus kräver.

Parallelltonarternas fasta förankring omkring en urtonart nöd-
vändiggör, att benämningen blir orubbad. Eljest förloras den logiska
konsekvensen, och barnen får ingen hjälp av den association, som
de inpräglats under föregående övningarna. Det är nog blott ovanan
att umgås med de gamla tonarterna som gör oss förlägna. Var och
en minns kanske, när han först skulle lära sig att preludiera i någon
kyrkotonart, att det till en början kändes ganska strävt för att
inte säga onaturligt. Men så småningom lyckades det och till och
med kadensen kunde formas på ett för den säregna modaliteten
lämpligt sätt. Allt går om det behandlas efter sin rätta natur.

Det avgörande skälet, varför detta arbetssätt så grymt missför-
ståtts beror kanske mest på att vi är mera vana vid att se än att
höra. Det enda riktiga vore, att vi aldrig återgäve eller skreve ned
annat, än det som vi verkligen kan uppfatta med örat. Men i
denna ofullkomliga värld får vi ju så ofta kompromissa och nöja
oss med mindre. Man kan ju försvara sig med att barnens gehör
övas upp, medan de sjunger eller spelar. Det är nog en sanning
med modifikation. När barnen spelar, har de väl för tillfället
glädje av sin musik och därmed är ett stort mål nått, men gäller
det att vinna verklig insikt i ämnet och reda upp begreppen blir
nog resultatet ganska ovisst. En undervisning, som syftar längre
kräver, att den från början inriktar sig på ett inre hörande. Först
när klangen står klar för föreställningen kan den tecknas ned på
det sätt och med de medel, som är aktuella på ifrågavarande sta-
dium. Då möter det ingen som helst svårighet att skriva ned en
tonföljd från vilken linje eller mellanrum som helst. Barnen har
börjat den verkliga erövringen av tonarterna.

Allt det där hade jag ju inte hunnit att få fullt klart för mig,
då Sven Kjellström kallade mig till lärare. Men jag kämpade med
problemen. Undervisningen i den förut omnämnda folkkörskolan
gav mig mycken glädje, fastän jag där enligt Bror Beckmans öns-

kan måste använda Dalcroze-metoden. Men där var vuxet och in-
tresserat folk och där annammades allt vad man hade att bjuda
med begärlighet. Då fru Simonsson inspekterade undervisningen
någon gång, tillfrågade hon mig, om jag skulle vilja överta hennes
arbete vid konservatoriet, då hon snart skulle pensioneras. Jag blev
alldeles häpen över ett sådant förslag och svarade, att jag rakt inte
ansåg mig mäktig en sådan uppgift. Därmed fick den saken bero,
och många år gick under mycket experimenterande och hårt slit i
skolorna. Men det var inte utan att den kontakt jag haft med
konservatoriet genom folkkörskolan och det förtroende jag fått
från fru Simonssons sida liksom hade stärkt mig. Sven Kjellström
sade mig för resten, att pedagogikundervisningen bara skulle fort-
gå en termin varje år med en timme pr vecka. Nåja, det var ju
inte så stor risk då, helst som inga statuter fanns. Jag kunde välja
mina ämnen efter behag.

Min provtermin gick och den slöt med att jag fick nya upp-
drag. Tjänsten som lärare i metodik och praktisk lärarutbildning
hade blivit ledig och jag erbjöds denna. Det heter ju, att räcker
man bara ett finger åt en viss potentat, så tar han snart hela han-
den. Uppgiften intresserade mig. Jag hade nu hunnit att vänja mig
något vid det stora ansvaret att ge Sveriges musiklärare några syn-
punkter på lärarens gärning och musikens möjligheter som bild-
ningsmedel. Och nu var jag förtrollad och stimulerad av uppgiften.
Jag tackade ja.

Jag fick ett styvt arbete. Allting var ju den tiden så strängt
byråkratiskt ej minst vid konservatoriet. För att få klasser för
elevernas praktiska övningar gick det inte för mindre, än att di-
rektören högtidligen avlät en skrivelse i ärendet. Som övningsskola
hade Jakobs folkskola upplåtits sedan flera år. Men trots det måste
en skrivelse sändas och besvaras för varje termin.

Elevantalet växte och det började visa sig vara svårt att ge
klasser åt alla, som behövde sådana. Jag sökte till en början att
lösa frågan genom att dela klasser. Men då det också hade sina
nackdelar, kom jag äntligen på den ljusa idén att själv begära
klasser i de skolor och hos de lärare, som jag önskade. På det sättet
blev provundervisningen så småningom spridd över så gott som
hela staden. Det hände, att eleverna anmärkte på att de bara fick
undervisa i folkskolan, då det egentligen var för läroverken som

de utbildades. Jag kunde givetvis ej förbise det berättigade i denna anmärkning och skaffade därför klasser till övningsundervisning vid fyra av de större stockholmsläroverken. Men pedagogiskt sett var det ju som att börja bygga huset vid skorstenen. Vad man än skall lära sig bör man lära från grunden. Många av musiklärarna skulle ju dessutom komma att bli seminarielärare, och i varje fall bör en god pedagog veta, hur kunskapen bygges upp från början. Att strikt genomföra en sådan plan är ju mest en tidsfråga. De studerande har tyvärr inte tid att stanna så länge, att de kan få vara med om hela utvecklingslinjen.

Det blev till en början ett hårt arbete att organisera och planera. Vilken omfattning borde ämnet pedagogik ha? Vilka ämnen var angelägnast att ta med? Givetvis borde en översikt av undervisningsidéernas historia meddelas liksom en elementär kurs innehållande vanliga psykologiska satser. Regler och anvisningar för undervisningen kunde då grundas på vetenskapliga fakta. I fråga om metod kunde jag naturligtvis ej helhjärtat gå in för någon annan än den, som jag under åren långsamt kämpat mig till. För att ej barnen skulle förvillas var det helt naturligt omöjligt att tillämpa mer än ett arbetssätt. Vid den teoretiska undervisningen återigen genomgicks de mest kända metoderna.

Man säger ibland med en viss resignation, att det är så lätt att säga tulipanos, men . . . Det är nog en erfarenhet, som de flesta får göra, att det är svårt att bibringa andra det som man själv kämpat sig till och som man sedan tycker är så lätt och naturligt. Särskilt svårt är det att bibringa andra nya undervisningsmanér. Själve Pestalozzi klagade över att hans medlärare ej förstod honom. *En* lärare genomför sin uppgift lekande lätt, för en annan yppar sig idel svårigheter. Man möter pluggtypen, som fordrar, att stoffet skall nötas in bara för att det skall så vara. Ibland möter man fantasimänniskan, som kan "koka soppa på en spik" som man brukar säga. Denna kan göra något attraktivt och fängslande av den obetydligaste sak genom sin levande personlighet och sin förmåga att sätta in problemen i ett intressant och stimulerande sammanhang. En negativt inställd person finner aldrig uppslag och påhitt för att levandegöra undervisningen. För sådana personer syns konkretiserande exempel onödiga eller kanske rent av löjliga. Allt kännes besvärligt, som avviker från det alldagliga. Man retar

sig på allting: ord och uttryck, som avviker från den akademiska terminologien, solmisationen, som man anser onödigt och omöjligt att lära barn, kravet på progressivt genomförd lärokurs och mycket annat. Det som passar en individ passar rakt inte en annan. Möjligheten att genomföra ett enhetligt lärosystem synes sannernigen ej stor.

Ehuru jag alltid kände mig mycket enkel inför den stora uppgiften, som nu blivit mig pålagd, kan jag inte neka till, att jag på grund av de erfarenheter jag gjort ändå tyckte, att jag i viss mån motsvarade kraven. En stark entusiasm besjälade mig och hjälpte mig över många svårigheter. Ingen möda var för stor, då det gällde att föra saken framåt.

Nog hade jag många brister, men bland dessa kanske min bristande människokunskap var den mest hinderliga. Jag utgick helt oreflekterat från, att alla människor var så hängivna och räknade så lite med sina egna mödor som jag själv. Att någon kunde se på mig med avund och illvilja för att jag hade fått detta uppdrag, hade jag aldrig kunnat tänka mig. När molnen så småningom började att skocka sig, när konservatoriet närstående personer yttrade, att det inte räcker med att man kallas till en befattning utan att man också måste göra något där, då fattade jag ingenting. Vid den tiden var jag nära att arbeta mig till döds. Det gällde ju att organisera om allt från grunden. Konsekvensen blev givetvis, att eleverna fick ökat arbete, och det var allt annat än populärt. De styrande ville höra lovsånger över mitt arbete men inte besvärliga beskyllningar för en obegriplig metodikundervisning och ökade teoretiska studier. Ja, det var en chock, som nästan bedövade mig. Man trodde kanske, att jag var en streber och arbetade för att vinna yttre framgångar. Värst var väl ändå anonyma angivelser och tisset och tasslet bakom min rygg. En tid blev jag nödsakad att hålla mig med advokat för att hålla efter angivarna. En person yttrade, då han såg min dilemma: "Det blåser alltid kallt på höjderna." Precis som om denna befattning skulle ha representerat någon svindlande höjd. Lusten att komma i ramplyuset är tydligen så stor bland människor, att de trampar vanlig hederlighet under fötterna, då det gäller att komma sig fram eller då det gäller att tillintetgöra den, som de tycker har blivit överhövan favoriserad.

Situationen var den, att man lurade på tillfälle att ge detta som man tyckte obegripliga pedagogiska arbete dråpslaget. Ej underligt att eleverna tog intryck av detta och kände sig starka, då de en dag inlämnade en klagoskrift. Kanske det var min bristande människokänedom, som gjorde, att saken så småningom drevs till sin spets. Då en elev ej brydde sig om att på något sätt intressera sig för studierna, ansåg jag mig böra säga, att vederbörande måste arbeta, om det skulle bli fråga om examen. Det blev den tänkande gnistan. Den tillrättavisade personen agiterade bland kamrater och musiklärare och fick en del underskrifter och intyg. Man kände sig smickrad av utsikten att få vara med om att göra slut på något så fördärvligt som Tonika Do.

Hur fördärvlig och dålig den än var, fanns det dock en ungefär lika stor grupp elever, som hävdade en motsatt åsikt och å sin sida inlämnade en skrivelse, där de framhöllo en avvikande mening. Skrivelserna föranledde häftiga meningsutbyten inom styrelsen. De kulminerade, då styrelsen tilldelade de klagande eleverna skriftlig varning för indisciplinärt beteende och förlust av stipendium.

Alltid finns det anledning till kritik och i detta fall inte minst, men att den fick denna brutala form var för mig en svår chock, helst som jag arbetade mer än jag egentligen hade krafter till. Ur min synpunkt innebar elevernas krav en strävan bakåt, nämligen en återgång till åsikten, att spelkunnighet och lärarskicklighet skulle vara nästan synonyma begrepp. Kontentan av skrivelsen var, att man skulle ta ämnet pedagogik mera som en lyxrubrik att ståta med på betyget men utan allvarliga studier bakom. Provedervisningen ville man helst inskränka till det minsta möjliga och dessutom driva den som det föll sig utan kritik och bestämda regler. Det var ju klart, att jag ej kunde inlåta mig på en sådan "handledning".

Kritiken både i pressen och bland enskilda hade varit ymnig, men då frågan kom fram, hur lärarutbildningen skulle genomföras, kunde ingen ge något besked. Inga som helst direktiv fanns, och några statuter kom ej till stånd under hela min tid som lärare vid musikhögskolan. (På tillskyndan av Akademiens preses Gabriel Thulin hade läroverket fått denna rang.) Genom att officiellt fästa ämnet pedagogik på studieplanen, trodde man sig i huvudsak ha

löst kravet på en förbättrad utbildning utan att bekymra sig om vilka konsekvenser tillkomsten av ett så omfattande studieobjekt skulle få för eleverna. För läraren lämnades fältet fritt att utforma kurserna efter behag, en frihet som nog kan ha sina behag men också sina farliga följder, om det hela misslyckas. Vem som då blir syndabock kan man lätt tänka sig.

I och med att ämnet pedagogik erkändes som studie- och examensämne i musiklärarexamen hade emellertid ett viktigt steg tagits till förbättring och modernisering av lärarutbildningen. Det gällde nu blott att rätt planlägga studierna och få såväl styrelse som de studerande att stödja reformen. Men därtill kräves en verklig förståelse för åtgärdernas berättigande. Man hade väl väntat sig, att studierna mest skulle bestå i läxplugg efter någon lärobok. Dessa studier trodde man kanske blott skulle bli en ny fjäder i hatten. Men att de tillämpande övningarna vid provedervisningen skulle komma att bli dominerande, hade man kanske inte tänkt sig. All teori får ju sitt slutliga värde vid den praktiska tillämpningen. Detta gäller inte minst ämnet pedagogik.

Metodfrågan vållade mig de största svårigheterna. Det hade ju rätt strid om denna sak i decennier i detta land och det var nästan farligt att vidröra ämnet. För egen del var jag trött på kritiken mot tonstavelserna. Som redan nämnts hade jag tidigt börjat använda siffrorna för att beteckna de olika stegen i skalan i överensstämmelse med den franska siffermetoden. Logiskt sett är siffrorna oklanderliga, men praktiskt lämpa de sig mindre, då de ej är roliga att sjunga och dessutom ej lämpa sig taltekniskt. Jag blev då tvungen att lämna siffrorna och återgå till tonstavelserna. Jag visste, att det fanns vägar, som gjorde det både lätt och roligt att solmisera melodierna och lära sig anpassa tonstavelserna efter de olika tonarterna. Men det var just tillvägagångssättet, läroplanen och kursfördelningen, som det berodde på om detta arbete skulle kunna föras i hamn med vinst.

På den punkten bröt sig ofta meningarna. De som väntade sig något av en metod, tycks mena, att den skall verka som ett trollmedel ungefär som när man i vår bortskämda tid får ljus och värme och annat med blott genom att trycka på en knapp. Nej, så enkelt är det inte, så nonchalant hoppar man inte över de lagar, som våra själskrafter lyder under. I köket kan man inte mer än

laga maten väl, men att smälta den och tillgodogöra oss den det måste vi ändå göra själva. Metod är intet medel att spara energi utan tvärtom ett tillfälle att utlösa den. Metod är en hjälp att bringa ordning och reda i arbetet. Den betyder, att den utgivna energin kommer till bästa nytta. Den ointresserade eller oinvigde förstår inte detta eller vill inte förstå det och tycker blott att det hela är krångligt och obegripligt. En sådan lärare vill inte anpassa sin framställning efter just det klientel han har framför sig, utan tvingar eleven att anamma den form av teori, som motsvarar hans egna studier på ett högre plan. Det kan gå så långt, att han liksom talar ett språk, som den unge inte förstår.

Alla är nog ense om att musik skall vara lustbetonad, att lärandet skall vara ett nöje. Går det inte med en torr och abstrakt framställning, så skyller man på elevernas bristande håg och följsamhet. Musiklärandet får inte innebära arbete menar många. Men man glömmar, att det högsta tänkbara nöje är att syssla med sådant, som man har starkt intresse för. Barn sparar sig aldrig, då de helt går upp i sina lekar. Intresset är den drivande kraften till all verksamhet. Är detta en gång väckt är nästan allt möjligt. Kravet på att lärandet skall vara ett nöje och att undervisningen skall vara rolig tolkas tyvärr mycket olika. För många betyder det ett pedagogiskt sockerpiller, en inställsam attityd till barnens passivitet och indolens. För en kort tid kan barnens följsamhet vinnas på sådant sätt, men de sviker snart, då deras möda ej leder till något resultat. En metod är ej bra, som ej tar alla krafter i anspråk. Den är bra i samma mån som den ger lärare och barn fritt tillfälle att ge utlopp åt sin entusiasm och sin uppfinningsrikedom. En sådan metod kräver ej mindre utan mera energi, men den ökade energiförbrukningen och ansträngningen kompenseras av den glädje, som det skapande arbetet skänker.

I utsträckt mening bör väl alla, som syssla med barnens undervisning och uppfostran i skolan räknas till skolmästarnas klass. Dit bör också musikerna räknas i den mån de är engagerade i skolan. Men detta är något som de vanligen reagera emot och fatta som en degradering. Denna klyfta mellan skolmästare och musiker har vållat och vållar svåra olägenheter. Musikerna vill bli ansedda som konstnärer mer eller mindre och pretenderar på att företräda ett ämne, som inte kan behandlas efter vanliga pedagogiska lagar. De

vill följaktligen bli accepterade som de är och reagera mot fordran på pedagogisk anpassning i sin undervisningsverksamhet. Metod, som ju egentligen ej är annat än ett väl genomtänkt och logiskt ordnat arbetsprogram, avvisar de som skolmästaraktigt strunt. Av denna anledning strandar vanligen diskussionen om arbetssättet i skolan. Musikaliskt är kanske en sådan lärare överkvalificerad eller anser det åtminstone och vill för ingen del bli föremål för någon metodisk misshandel. Betyg i ämnet vill man i varje fall ha. Det kan vara bra, då man söker någon ledareställning inom musikundervisningen dit man syftar om möjligt utan att först ha genomgått undervisningskonstens elddop under en längre tids praktik.

Nog av, den kritik, som riktades såväl mot musikhögskolan som mot mig personligen, var vanligen oförsonlig och nedgörande. Den emanerade i regel från de mest fräna och musikerbetonade skribenterna. Någon undersökning angående sanningshalten i kritiken förekom mig veterligt ej. Ej underligt, att livskraftig ungdom, som alltid bär på benägenhet för kritik och revolution, förfördes av sådana toner och trodde tiden vara inne att göra revolt.

Kulmen nåddes, då Yngve Flyckt kom ut med sin skandalbok om musikhögskolan och dess arbete. Givetvis blev mitt arbete först och främst måltavla för hans sarkasm. Han drog sig ej ens för att trycka av en dillettantiskt avfattad klagoskrift från en grupp elever. Däremot aktade han sig för att nämna något om den motaktion, som gjordes av en annan grupp elever och om de skrifter, som inlämnades av lärare, vilka arbetade på mitt vis. Det var kanske ett av de djärvaste försök, som gjorts för att eliminera skolans inflytande på barnens musikundervisning och ersätta den med rent musikerbetonad ledning. Men det misslyckades, boken stoppades tydligen, då man snart inte hörde av den mer. Om författaren föranstaltade detta själv eller om indragningen arrangerades på annat sätt är obekant. Besinningsfulla skolmän, elever och musikintresserade hade hävdad skolans rätt att utöva en avgörande insyn över ungdomens musikaliska fostran i skolan.

Att rättvist fördela ansvaret för bristerna i utbildningen av musiklärarna vid musikhögskolan är väl omöjligt och tillkommer i varje fall inte mig, som själv är part i målet. Givetvis var väl min undervisning behäftad med en hel del fel, men till mitt försvar

kan jag säga, att jag strävade av alla krafter att förbättra den del av utbildningen, som berörde mitt fack. Jag var särskilt intresserad av uppgiften, läste vad jag kom över i ämnet och skrev kompendier och läroböcker till de studerandes tjänst. För att den första kontakten med skolklasserna ej skulle bli en missräkning och kanske en chock för dem, preparerade jag alltid provklasserna och alternerade även i fortsättningen regelbundet för att inte framåtskridandet skulle avstanna. För många provkandidater händer det nämligen, att de gör på stället marsch genom att ständigt upprepa, vad de en gång lyckats med. För att gå framåt var det viktigt att se till att barnen inte tråkades ut med att ständigt upprepa samma sak. Plågar man dem med sådant är det svårt att vinna deras gehör senare. Det är emellertid möjligt, att jag var för energisk att övervaka och handleda. Det hade kanske varit nyttigt att eleverna själva fått ta ansvaret oftare. Men fruktan för att de skulle misslyckas och att vi skulle behöva höra klander från klasslärarna drev mig till att använda all den tid jag hade disponibel till övervakning.

Lektionerna i metodik och pedagogik förlade jag därför till eftermiddagarna, då skolan var slut. Vid övervakningen skrev jag ofta kritik med kopia och gav i regel lektionsgivaren denna jämte några muntliga kommentarer. Det gjorde jag i allra bästa mening, men jag förstod senare, att denna åtgärd ej var särskilt omtyckt. Det är nog så, att vi inte är så glada åt att få höra om våra fel och brister. Kanske det är riktigt, vad någon sagt: "Säg vad ni vill om mig, men säg det inte till mig!" Men på den vägen kommer man ej långt vid undervisning. Då är det viktigt, att man genast får klart för sig, vad som är fel och vad som är rätt, så att man inte onödigtvis går och nöter in fel och ovanor. Det kännes bittert att höra kritik, men det blir bittrare, om feLEN avslöjas långt senare, då man kanske fått en ansvarsfull ställning. I princip håller jag fast vid det riktiga i mitt tillvägagångssätt. En annan sak är, om jag varit för energisk och närgången i min iver att visa tillrätta. I det fallet är också fråga om graden av känslighet hos den individ det är fråga om. Det är inte alltid så lätt, att i förväg veta något om en annans känslreaktioner.

Vid den tiden, då jag började min verksamhet vid musikhögskolan krävdes av humanistisk bildning blott godkänd folkskole-

kurs för inträde i musikleärareklassen. Det händer väl då och då, att en stark personlighet kan hävda sig utan teoretiska studier, men i regel blir det nog vanskligt för en sådan person att leda undervisningen vid ett läroverk. Saken diskuterades i olika instanser och slutet blev, att realskoleexamen skulle utgöra minimifordran för anställning som musikleärare.

Vid samma tid tycktes man ha fått för sig, att det var mycket lätt att ta musikleärarexamen och massor av privatister både från musikhögskolans instrumentalklasser och direkt ute ifrån landet anmälde sig för examen. Då dessa ej kunde få undervisas tillsammans med musikhögskolans egna, betydde det att parallellklasser måste inrättas. Både tekniskt och ekonomiskt blev dessa klasser ett problem. Styrelsen menade, att dessa elever borde betala för sin undervisning, vilket de också i de flesta fall gjorde. Men det häftade alltid någon känsla av affär över denna beskattning, som i hög grad plågade mig. Jag hade gärna strukit avgiften, om inte min egen ekonomiska situation hade varit synnerligen prekär. Anslaget till läraren i pedagogik var till en början blott mellan ett och två tusen kronor. För att kunna bestrida undervisningen hade jag måst begära tjänstledighet från tjänsten vid Lidingö läroverk, vilken inbragte mig mer än sjutusen kronor. Dessbättre insåg de styrande min svåra ställning och utverkade berömvärt skyndsamt, att jag fick en anständig betalning med undervisningsskyldighet tjugo timmar pr vecka. I verkligheten uppgick mitt arbete så småningom till 40 à 45 timmar, men det betydde ingenting. Nu kunde jag existera och nu kunde jag stryka avgifterna för privatisternas vidkommande.

Att så många instrumentalister sökte avlägga musikleärarexamen berodde väl på att man ville ha någonting att "falla tillbaka på", om andra perspektiv skulle klicka. Och var det nu så lätt att avlägga den examen, så varför inte. Många tänkte i varje fall inte söka till någon skola. Men det kunde man ju inte veta, och för övrigt är det en allvarlig sak att utfärda ett auktoritativt intyg på att en person är fullt kompetent att sköta undervisningen i ett läroverk med tanke på disciplin och allt. Det visade sig vara nödvändigt att ordentligt ompröva, om det verkligen var så säkert, att den som kan spela också kan undervisa. Det är ju bekant, att det finns personer, som nog kan meddela god instrumentalundervis-

ning individuellt, men som kommer alldeles till korta inför en stor klass. Sådana personer borde helst avrådas från att bli klasslärare. Flera erkände, att de aldrig tänkte söka tjänst i skola men att de ville ha exämen som merit. Om så vore fallet kunde ju musikhögskolan tillmötesgå deras önskemål genom att skapa en smidigare organisation, som befriade eleverna från en del studier men gäve dem pedagogisk utbildning i det fack de tänkte ägna sig åt. Helt spontant framförde jag sådana synpunkter i en skrivelse till lärarrådet. Den finnes intagen i Skolmusik. Skrivelsen lades till handlingarna, men någon tid senare kom ärendet åter upp. En utredning gjordes. Denna hade funnit, att en så kallad pedagogisk musiklärarexämen borde inrättas med uppgift att utbilda och utexaminera musiklärare för specialundervisning i solosång och i spelning å ett flertal instrument. Denna form av musiklärarexämen tycks ha slagit väl ut och blivit populär efter antalet examinander att döma. Det hänger väl också samman med den nuvarande goda konjunkturen, då skolorna bättre än förr har råd att kosta på musikundervisningen mera och därför ofta anställer speciallärare för instrumentalundervisningen. Genom denna anordning blir ju den ursprungliga musiklärarklassen mera enhetlig. Facklärarna och meritsökarna har fått en för dem lämpad undervisning.

Vid denna tid började också den psykologiska vetenskapen göra sig mera gällande än tillförne. Den lämnade den slutna lärarkretsen, populariserades och togs mer och mer i det praktiska livets tjänst. Man började allmänt anlita speciellt utbildade psykologer för rådgivning vid yrkesval, man utarbetade tests för att pröva individernas begåvning och lämplighet för olika levnadsbanor. Även vid musikhögskolan tog man mera hänsyn till lämpligheten som lärare vid intagningen i musiklärarklassen. Dittills hade ensamt de musikaliska proven varit avgörande. Nu började man göra försök med någon modifierad form av testning men övergick snart till att blott bekanta sig med de inträdessökande vid en sammankomst mellan dem och lärarna. Det var nog ett gott drag, för faktiskt ger ofta det omedelbara intrycket samma bild av en person som en omständlig testning. För att också få veta något om huru kandidaterna reagerade inför en skolklass, brukade de också få underhålla sig med barnen en stund och söka lära dem någon visa efter eget val.

I skolklasserna fick de studerande nogsamt erfaras huru hårt och maktpåliggande arbetet i skolan är. Men det var också min förhoppning att kunna skapa en övningsskola och där kunna visa, vart arbetet i gynnsamma fall kan leda. Kulturborgarrådet, som intresserade sig för musikalisk verksamhet, uppvaktades. Han ställde sig välvillig till saken, funderade ett par år och återkom med en sångskola. Jag hade då ingen annan råd än att själv samla barn till frivilliga övningar. Tre dagar i veckan undervisade jag sådana frivilliga grupper efter skolans slut. Meningen var, att eleverna skulle få auskultera här, undervisa någon gång och så se, hur långt man kunde driva undervisningen. De duktigaste av barnen fick någon gång fungera som provklass vid exämen både för att undvika det vanliga tragglet med nybörjarklasser men också för att kunna ge lite mer krävande uppgifter. Sorgligt nog slog försöket ganska illa ut. Prövningsnämnden ville ej låta övertyga sig. Jag var hjärtängslig för att de utvalda barnen skulle tröttna, då de hade att tjänstgöra vid en rad examenslektioner. Jag meddelade därför examinanderna, att de kunde lätta upp lektionen med att utom examensuppgiften också sjunga en förut inlärd sång. Detta tog man tydligen som belägg för att det hela var bluff. Jag hade bränt mina kol förgäves. Det var klart, att det ej lönade sig att komma med något nytt eller rubba tron på att undervisningen nödvändigtvis måste vara plugg och traggel. Från den dagen upphörde jag att använda särskilt undervisade barn som objekt vid exämineringen och återgick till de övade klasserna.

Rytmik infördes redan under konservatoriets tid som frivilligt studieämne för de musikstuderande. Men något tillfälle att få se, hur denna undervisning kunde ta sig ut med de minsta barnen gavs inte. Jag lyckades då förvärva en duktig lärarinna, som gav en lektion i veckan i Jakobs folkskola med barn ifrån samma församlings barnkrubba. Det var en glädje att se, med vilken förtjusning barnen gav sig hän åt de rytmiska lekarna. Helt visst skulle det ha varit till gagn för de studerande att se hur denna undervisning bedrevs och värmas av denna glädje, men tyvärr infann sig högst få auskultanter. Jag höll emellertid ut länge och avlönade själv lärarinnan.

Vad planläggningen och detaljerna beträffar hade jag ju som tidigare sagts inte fått några direktiv. Mitt uppdrag torde bäst

kunna karaktäriseras som ett försök till nydaning. Gick det så gick det. Gick det inte, så visste man ju i förväg vem som skulle bli syndabock. Till en början sökte jag fastställa vissa linjer för undervisningen, en mera preciserad uppfattning om musikens uppgift i de allmänna kultursträvandena. Åsikterna härom vacklar ju betydligt. För somliga tycks musiken blott vara ett behagligt sorl, ett medel att döda tystnaden. För andra är den en vetenskap eller en kamp för det ultramoderna. Vad en vanlig människa behöver av musik och musikalisk aktivitet i det dagliga livet bedöms olika. Det sunt folkliga glömmes lätt bort för aktualiteter och dagens sensationer. Det kan gå så långt, att musik får bli täckmantel för ekonomiska och personliga intressen.

Skolornas musikuppföstran måste bygga på solid grund. Utan att frånsäga sig det nya, som tiden frambringar, bör undervisningen hålla fast vid kärnan av det traditionella såväl i fråga om tonartsuppfattning som litteratur. Utan att hålla fast vid det bästa av hävdvunnet material kan aldrig en folklig sång och instrumentalmusik existera. En folksång som t. ex. i det tyska Schweiz är eljest otänkbar. I skolorna kan det naturliga folkliga musicerandet stödjas och stärkas. Där bör det inte blott ske på samma sätt som man lärt från generation till generation nämligen höra och efterbilda. Det bör också ske på ett mera effektivt sätt genom att väcka de ungas gehör och i anslutning därtill lära dem förstå och läsa notskriften. Trots en intensifierad musikundervisning kan det inte förnekas, att noterna för fler än man tror är en skrift med sju insegel. Det är mest instrumentalisterna, som har en praktisk användning av dem. Och dock är det möjligt med en klok undervisning genomförd på lång sikt att lära vanligt folk att förstå, vad som i huvudsak sker bakom noterna, något som i sin tur underlättar förmågan att föreställa sig klangen.

Min uppfattning var, att det är skolans plikt att söka förbättra undervisningen i detta avseende och det glädde mig att nu möjligen kunna verka för detta mål. Jag är också viss om att många av de utmärkta lärarämnena, som jag har haft glädjen att samarbeta med, driva denna undervisning med framgång. Men motståndet för att inte säga fiendskapen mot denna undervisning, finnes det oaktat kvar på många håll. Någon allmän entusiasm för den grundläggande utbildningen kan man knappast tala om. Klyschor sådana

som metoddryttare haglade ej sällan såväl över mig som andra, som inte ville lämna denna sida av utbildningen åt slumpen. När en mera känd trubadur vitsade om "Tokiga Do" fick han givetvis lätt skrattarna på sin sida. Men när jag inte gav upp utan envisades med mina förehavanden, tog han vid ett samkväm till storsläggan och skaldade bland annat:

"Han skall ha en stövel i akterkastellet
på det vanliga lilla stället."

Då förstod jag, vad klockan var slagen och avstod i fortsättningen från samkvämen men väl inte från "Tokiga Do".

Nej, några ljumma vindar blåste verkligen inte från det hållet. Och som jag aldrig varit någon sällskapsbroder och ej heller ansträngt mig att bli det och dessutom inte fjäskade för några framskjutna platser som många trodde, kunde det ej gå mer än på ett sätt. Man såg på strävandena med skepsis och misstro. Men många av de mest verksamma skolmusikerna stödde mig och livade mig att tro på min sak. Det vill jag här med tacksamhet betyga.

Under tolv år har jag nu lagrat mina tankar om mål och medel för den musikaliska fostran i skolan. Jag hade nästan väntat mig, att mycket av vad jag tidigare tänkte och trodde nu skulle ha förbleknat och mattats. Så är ej fallet. I princip står jag fast vid vad jag tidigare sagt. Några punkter, som varit bestämmande för mitt arbete, tillåter jag mig anföra.

Undervisningen bör genomföras progressivt och planmässigt och på lång sikt.

En relativ läskunnighet bör eftersträvas i anslutning till en lämplig gehörsutbildning.

Den senare bör baseras på kännedomen om tonaliteter och tonernas naturliga funktion.

Läroinnehållet skall utkristalliseras genom iakttagelser under lämpligt musicerande, ej genom meddelande av abstrakta regler.

Glädjen och resultatet av arbetet ökas i samma mån som de lärandes aktivitet utnyttjas.

Framgången vid allt lärande grundas på intresse.

Ingenting är nu som det var förr. Tänkesätt och levnadsvanor har snabbt förändrats. Oftast har förändringarna medfört stora

förbättringar. Men man har kanske hoppats för mycket av dem. Icke alltid har förhoppningarna blivit uppfyllda. Det nya släktet reagerar ej på samma sätt som vi äldre. Det känner ej, huru vi värderar och bedömer. Vissa regimer söker till och med medvetet förändra det mänskliga psyket i överensstämmelse med sina ideologier. En mer eller mindre konstgjord människotyp uppstår, som ej känner samhörighet med det förgångna. Musiken tar också intryck av vad som sker i samtiden. Givetvis måste musiken som allt annat förnyas och söka sig nya vägar, men det betyder ej att skolorna skall göras till experimentalfalt för försöken. För sådant ändamål håller man sig både inom den medicinska och den tekniska vetenskapen inom mindre kretsar. Det nya skall provas men ej göras dominerande på den äldre musikens bekostnad. Alltjämt skulle jag vilja göra gällande, att den tonalt orienterade musiken bör ligga till grund för ungdomens musikaliska fostran. Får man tillfälle att lära känna, vad folk tycker och tänker i denna sak, så tvivlar man på att den moderna musiken kommer att få någon betydelse för det stora flertalet människor inom överskådlig tid. Skulle man gripa till tvångsåtgärder för skolornas vidkommande, kan det vara fara för att allmänheten reagerar. Man har icke lust att låta sina barn spela rollen av försöksobjekt. Framtidsmännen på det musikaliska fältet får nog nöja sig med att ta mindre grupper med sig på sina rymdfärder. Vi andra bör få tillåtelse att stanna på jorden, som kan göras nog så skön i gammal tondräkt, om vi får arbeta i ro och enighet. Man måste lära sig att skilja på musik som experiment, konstnärligt självändamål och högklassig marknadsvara å ena sidan och musik som allmänt bildningsmedel med rika möjligheter till studier och gemenskap å den andra. De två riktningarna har olika uppgifter och kan och bör arbeta vid sidan av varandra. Vad skolorna uträttar, kommer barnen till godo och via dem allmänheten och konstmusiken. Varje grupp bör få leva sitt liv efter sina behov.

Klart är att skolundervisningen måste anpassas efter elevernas ålder och utveckling. Lärostoffet måste vara i nivå med den lärandes förmåga. Då blir det eggande att brottas med intressanta problem. I musik är det om möjligt av större vikt än i något annat ämne, att materialet lägges så väl tillrätta och meddelas på ett så medryckande sätt, att barnens intresse väckes. Det är hårt att

säga, men det är nog så, att ämnet står eller faller med lärarens kvalifikationer. Musik kan man ej ta i sina händer. Det är en ljudande fläkt, som hastigt berör vårt öra och är borta. Det är en lek i tonvägar med den skapande inbillningen som drivande kraft. Musikläraren har ett förnämligt material att arbeta med. På grund av musikens dubbla natur gäller det att så smärtfritt som möjligt övervinna de materiella hindren (noter, gehör) för att nå de högre värdena. Via gehörets träning skall förståelsen för och nyttan av tonskriften framstå klarare. Sådant kräver studier och erfarenhet. En tid föresvävade mig tanken, att musiklärarna borde få sin praktiska utbildning vid någon pedagogisk högskola. Det skulle emellertid betyda betydligt förlängd utbildningstid. Musikhögskolan har nu tagit ämnet på allvar, och det är glädjande att veta, att en särskild pedagogisk institution växer upp där.

Men man får inte vänta sig för mycket av teoretiska studier. Med all vår klokskap har vi ändå icke lyckats att göra musik till en allmänt brukad vardagsvara bland oss. Man vill nog smicka sig med, att vi är ett sjungande folk, men undersöker man påståendet närmare, så kanske man finner, att musiken allt för ofta blott är en detalj i strävan att hävda sig. Det fordras alltid en ledare, ja kanske pengar för att man skall komma i gång. Den spontana lusten att sjunga tillsammans, som man ofta hör så vackra prov på i Schweiz och Tyskland, saknar vi nog. Förklaringen är, att det inte hör ihop med vår livsstil. Problemet eget musicerande i vardagslag är mer av social och mänsklig art än musikalisk.

Förestående skildringar har möjligen kunnat ge någon bild av min levnadsbana. Gynnad av en god hälsa har jag fått ett långt liv, längre än de flesta. För den som älskar arbetet synes likväl livet alltför kort, trots att man mötes av många besvärigheter. Vi strävar för att kunna göra något av vår tillvaro. Vi möter motgång och medgång, kyla och värme, ovilja och sympati, egennytta och slösande offervilja i ständig växling. Vintrar bytes i somrar, somrar i vintrar. Vårar spirar och ger oss hopp och glädje, höstar kommer, då bladen faller och dagarna bleknar. Snabbt flyter tidens ström. Knappt har solen stigit till sin middagshöjd, förrän den dalar och försvinner. I minnet ter sig det förgångna som när

en spännande händelse spelas upp på den vita duken. Men bilderna framträder med olika skärpa, de vackra med starkare ljus, de bittra i glömskans dunkel. När alla tavlorna dragit förbi, står bara ett intryck kvar: att livet är ett stort, outgrundligt under. Man känner bara samma innerliga tacksamhet för att ha fått leva detta underbara liv, som Heidenstam uttryckt så vackert och låtit inrista på sin gravsten.

Outplånligt tränger sig minnet av hembygden på. Jag minns, hur syrenerna doftade, hur humlorna surrade bland gräs och blommor varma sommarkvarnar, gökropen på våren och pigornas lockrop på korna om kvällarna. Jag minns, hur oxarna drar harven över de nysådda åkrarna så dammet står högt i sky, hur liarna viner i säden och hur skörden körs in i ladorna. Jag minns helgmålsringningen på lördagskvällarna, kyrkfärderna och orgelbruset. Mager var kanske kosten, hårt var slitet, men stor var förnöjsamheten och lyckan att äga en egen torva. Med arbete och sparande hamrades karaktärerna ut. Hembygdens anda blev mitt arv, födelsebygden den egentliga hembygden.

När jag nu ser tillbaka på allt som hänt under de gångna åren, känner jag stor tacksamhet. Jag är tacksam för att ha blivit född av friska och rättänkande föräldrar i en tid, då världen på kort tid utvecklade sig mera än tidigare under årtusenden. Jag är tacksam mot alla goda människor, som jag mött och som varit mig till råd och stöd. Jag är tacksam mot den församling, som jag fått tjäna under många år och som haft överseende med mina brister. Jag är tacksam mot de många tusen elever av alla åldrar, som jag haft glädjen att möta och som ej sällan fått bli försöksobjekt vid ansträngningarna att lära fru Musicas skrift och konst. Inte minst är jag tacksam mot mitt fosterland, som givit mig heder och ära och en tryggad ålderdom.

NAMNREGISTER

Ahlborg	sid.	37 38
Ameén	„	52
Andersson (Arwin)	„	48
Andersson, Sven	„	44
Anjou	„	54 71
Arwin-Andersson	„	48
Bach	„	52
Beckman	„	56 72 76
Behle	„	55 56
Berg, Fridtjuv	„	47
Berg, Helene	„	48 50
Berglund	„	49
Bergström-Simonsson	sid.	55 72 76 77
Boepple	sid.	72
Bälaryd	„	11
Cherubini	„	53
Cronwall	„	40
Curwen	„	57 73
Dalcroze	sid.	54 55 56 57 58 72 73
Dahlberg	sid.	60
Darell, Ragnar	„	42
Daudet	„	24
Erici	„	22
Flisby	„	9
Flyckt	„	83
Friska viljor	„	53
Gillman	„	46
Grip, Bo Jonsson	„	9
Hedmark	„	48
Hundoeegger, Agnes	„	75
Hägg	„	55
Händel	„	55
Inga Lisa	„	16
Jansson	„	37 38
Johansson	„	46
Jöde	„	74

Kestenbergs	sid.	74
Kjellström	„	76
Kylander	„	39
Körning	„	45
Lambère	„	72
Lagerfeldt	„	48
Lagergren	„	16 31
Lambere, Carl	„	72
Leo, Maria	„ 57	58 74
Lidingö Kyrkosångsällskap	„	53
Lundin	„	34
Lundquist	„	41 73
Martens	„	70
Matsson	„	45
Mörling	„ 44	45 46
Nilsson	„	60
Nordquist	„	60
Norlin	„	49
Nyberg	„	22 26
Nygren	„	28
Olsson	„	53 55
Pestalozzi	„	78
Peyron	„	48
Qvist, Maria	„	12
Ralf	„	69
Raquette	„	49
Romulus	„	47
Rousseau	„	13
Rylander	„	36
Samuelsdotter	„	13
Schager	„	49
Sjölander	„	42 43
Stier	„	74
Strand	„	51
Svensson, Carl	„	13 44
Svensson, Esaias	„	36
Tham	„	48
Theorell	„	39
Thorselius	„	42
Thulin, Gabriel	„	80
Thörnberg, Carl	„	54 72

Torrsjö	sid.	9
Wasa, Gustaf	„	9
Westling	„	42
Wettermark	sid. 28 37 38 39	
Witte	sid.	46
Wrede	„	49
Zetterberg	„	45
Ödmann, Pelle	„	48
Östraby	„	9

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Förord	7
I. Hembygden	9
II. Hemmet	13
III. Skolgång och nattvardsläsning	28
IV. Självstudier. Musikintresse	33
V. Läroåren vid seminariet i Linköping	38
VI. Organist och lärare på Lidingö	44
VII. Musikpedagogik och musikundervisning. Musikstudier	53
VIII. Min tjänst som lärare i pedagogik och praktisk lärar- utbildning vid musikhögskolan	62
Namnregister	93

ARVID ARNBERG

EN LÄRARE UNDER VÄCKELSETIDER

AV

GUNNAR ARNBERG

Denna uppsats skrevs ursprungligen år 1956 efter en anmaning från Jordbrukare-Ungdomens Förbund (JUF) i Stora Skedvi socken i Kopparbergs län. Uppsatsen var med i den av JUF anordnade rikstävlingen "Min hemsocken". Titeln var då: En lärare i Stor Skedvi, Arvid Arnberg, något om hans tid och livsverk.

Folkskolläraren Johan Arvid Arnberg föddes i Solvarbo i Gustafs socken den 3 september 1850. Föräldrarna voro mjölnaren vid Solvarbo kvarn Lars Eric Arnberg och hans hustru Anna Catharina Wikström från Aspeboda. Namnet Arnberg var ett arv från släktens stamfader, brukspatron Jonas Arnberg, född 1722, som bodde på Östra Silvbergs herrgård, vilken han ägde. Han drev silverhytta och rödfärgsverk. Släktens stammoder var klockardottern Catharina Eleonora Bergstedt från Torsåker. Hon härstammade på mödernet från den gamla bergsmanssläkten Gahn som i sin tur är befryndad med många kända svenska släkter och vilkens anor man kan skönja långt bort i dunkel medeltid.

Något samband mellan Silvbergssläkten och de personer inom Stora Skedvi som på senare tid lagt sig till med namnet Arnberg torde ej finnas.

Den som nu försöker samla några minnen och anteckningar om Arvid Arnberg är hans yngste son, och det skulle falla sig lätt-sammare om jag i fortsättningen finge tala om Arvid Arnberg som Far helt enkelt.

Far gick i skola i Solvarbo och slutade i denna när han var omkring 14 år. Det lilla kunskapsmått som bjöds på där inhämtade han snart och blev sedan satt att hjälpa till med undervisningen av de yngre kamraterna. Så gick det ju vanligen till i skolorna på den tiden.

På sommaren 1867, sexton år gammal, blev han skickad till Falun och fick gå igenom en småskollärarkurs som räckte i tre veckor.

Man hade byggt ett nytt skolhus i Solvarbo. På hösten 1867 fick Far, när han nyss fyllt 17 år således, överta undervisningen av folkskolebarnen i Solvarbo. Småskolebarnens undervisning skötes av hans mor. Om hon, min farmor som var född 1817, någonsin gått i någon riktig skola vet man inte. Läsa, räkna och skriva hade hon lärt sig av sin far, som var nämndeman i Aspeboda. Hon

hade ett säreget sinne för siffror. Hon visste hur många maskor det gick i en strumpa, hur många skedar det gick i en sopptallrik, hur många steg man tjänade på att gå en viss genväg o. s. v.

Det var ingen lätt uppgift för Far att vara folkskollärare i den skolan. De äldre eleverna hade han varit kamrat med själv och somliga av dem voro större och starkare än han. Det kunde därför vara både kroppsligen och själsligen ansträngande att hålla disciplinen uppe. En termin var det sammanlagt 80 elever i skolan. Det sades, att det bland somliga av dessa elever diskuterades om vilket som var värst att råka ut för, moderns skarpa tunga eller sonens hårda knytnävar.

Far lärde sig så småningom att upprätthålla disciplinen utan hjälp av knytnävarna, men i hela sitt liv behöll han nog den åsikten, att i undantagsfall då intet annat hjälper, bör man kunna få ta till handgripligheter. Det finns säkert många pedagoger i våra dagar som ha samma åsikt och som tycka att vår tid gått till överdrift i mjäkighet och lössläppthet.

*

På 1860-talet och närmast följande årtionden drog den stora väckelserörelsen fram genom Gustafs. Far och hans mor och syskon blevo djupt gripna av de nya idéerna. Fars far dog 1863 och blev aldrig med om allt detta.

Fars äldre broder Adolf var småskollärare. Han blev föreståndare för friförsamlingen i Enbacka i Gustafs. För den skull blev han avskedad från sin tjänst av prosten Pettersson. Denne var en mycket nitisk och from prästman, men för den frireligiösa rörelsen saknade han all förståelse. Det var ganska vanligt att lärare och lärarinnor på den tiden blevo avskedade för sin religiösa övertygelses skull.

När Far fick höra om broderns avsked gick han till prosten Pettersson och sade upp sin tjänst. "Min bror är äldre och förståndigare än jag. Jag har samma tro som han och jag anser det inte vara ärligt att stå kvar i min tjänst om inte han får vara kvar." Far fick sitt avsked. Det var svårt för Far att fatta detta beslut. Natten före ängslades han och sov inte en blund. Efteråt

var han nöjd med vad han gjort. Ändå betydde detta steg för Far detsamma som att hela hans framtid äventyrades. Att undervisa var det enda han ville och det enda han kunde försörja sig på.

Det kan vara intressant att tänka på sådana saker nu för tiden, då det är ganska vanligt att "bröder i Christo" rätt oförsynt slåss om de bästa platserna, då befodringsstrider utkämpas med nedriga vapen bland dem som säga sig vara Kristi ställföreträdare på jorden. Tänk, att det fanns en tid, då människor för sin tros och för sitt samvetes skull voro beredda att offra allt. Det var i den stora väckelsens första tid. Det kom tyvärr alltför snart en tid då självisheten kom till makten även bland "de troende" och då penningen även bland dem förde ett kraftigare språk än samvetet.

Far fick sitt avsked i februari 1872. Det var en tung tid för honom. Han längtade tillbaka till skolan och till barnen.

I juli 1872 hade Far ett långt och allvarligt samtal med kyrkoherden i Stora Skedvi doktor Ulff. Det samtalet blev upptakten till ett samarbete som varade så länge doktor Ulff levde och det blev den närmaste orsaken till att Far blev lärare i Stora Skedvi.

Doktor Ulff var en andans man av stora mått. Han var sträng och han höll styvt på kyrkans rätt och ordning, men han såg icke blott till de yttre formerna. Hans blick var genomträngande och rannsakande. Han kunde se rätt igenom en människa, sades det.

Han varnade för "separatismen", därför att han insåg vilka faror den innebar, men han såg också de stora värdena hos den nya rörelsen och han ville taga vara på det bästa i denna och åstadkomma enhet och samförstånd.

Far beundrade doktor Ulff. Tanken på de kristnas enande sysselsatte Far under hela hans liv. Han övergav aldrig statskyrkan. Även under frikyrkorörelsens mest aktiva dagar besökte han rätt ofta kyrkorna i Gustafs, Stora Skedvi eller Säter, ofta i sällskap med andra Solvarbobor.

Bland de sista skrivgöromål som Far sysslade med kort före sin bortgång var ett koncept till en tidningsartikel som han hade tänkt få införd i Sätertidningen. Han skriver bland annat: "Behöva Säterborna, ehuru så ringa till antalet, samtidigt på skilda håll samlas här och där vid sina andaktsövningar? Huru fördärlig är icke denna splittring både för de religiösa själva och andra! Varför skulle icke alla religiöst intresserade kunna enigt samlas i kyrkan

vid högmässan (i synnerhet) och med liv och lust deltaga i de härliga psalmer, som där sjungas, och lyssna till de uppbyggliga och alltid lärorika predikningar som där hållas? De som ansågo sig behöva något därutöver kunde ju söndagsaftnar och även någon vardagskväll samlas till enskild uppbyggelse.”

Förhållandet mellan statskyrka och frikyrka var ett problem som Far brottades med i hela sitt liv. Och som orsakade honom mycket lidande men även mycken djup glädje.

Från 1870 och en lång tid framåt gjorde Far mer eller mindre regelbundna dagboksanteckningar. Ibland var det mycket korta notiser. ”Bakades idag.” ”Hades ut göning af föset.” Ibland var det noggranna beskrivningar av märkliga händelser. En stor del av det följande är hämtat ur dessa anteckningar. Dessutom finnas en del brev bevarade och minnet gömmer många ting.

Samtalet med doktor Ulff resulterade i att Far ”blev nödgad” att antaga ett vikariat till hösten i folkskolan i Fäggeby. Den 7 aug. 1872 började Far sin första skoltjänst i Stora Skedvi. Terminen började med en liten skolstrejk. Djupdalsborna voro mycket förargade över att skolan hade förlagts till Fäggeby. Det blev så lång väg för deras barn och de höllo barnen hemma en tid. Den 19 aug. hade dock de flesta kommit. Hela barnantalet var 39. I början var det litet besvärligt. Dagboken berättar: ”Barnen äro till den grad okunniga att det är rent af oförsvarligt.”

Så småningom blev det bättre på alla vis. Från barnens föräldrar kom det snart många bevis på vänskap och välvilja. Dagboken säger för den 28 aug.: ”Skolbarns föräldrar från Casseby hafva burit till mig mjölk, bakbröd, potatismos.” Den 29 aug.: ”Skött Carl skänkt ’porsa.’” (= pölsa)

Under första tiden i Stora Skedvi var det väl litet si och så med mat och logi. Sådant var bara bisaker, tyckte Far. Maten bestod troligen till stor del av torrskaffning. Om lördagarna hölls ingen skola. Då gick Far hem till Solvarbo och provianterade. Måndagsmorgonen den 2 sept. gick han från Solvarbo till Fäggeby på 2 timmar och 40 minuter.

Den 18 dec. var det examen. Doktor Ulff var med. Så var det slut i Fäggeby för den gången.

Den 11 jan. 1873 började Far hålla småskola i Tyskbo. Det var endast 12 barn där. Den 29 jan. var det tydligen ovanligt knappt

med maten, ty då heter det: ”Åt kaffedoppa på morgonen innan barnen kommo. Sedan ingenting förr än de gått om aftonen, dock frisk.”

Den 17 maj hölls examen i Tyskbo, ”till Fernblads belåtenhet.” ”Fått kr. 2:12 och litet ull till skänks.”

Den 2 aug. 1873 öppnade Far småskolan i Fiskarbo. Det var endast 9 barn där. ”De tyckas icke vara så alldeles afsigkomna.” ”Fått eget rum i öfra våningen af Stix.”

Den 10 okt. ”Flyttat opp till Snickers, hvarest skolan är — ehuru det från början var meningen att bo i Stix — men dess piga vill behålla sitt rum.” ”Köpt smör af Stix å 65 öre pundet.”

Den 18 dec. examen, ”till kyrkoherdens synnerliga belåtenhet. — Till kapten Schenströms på middag tillsammans med kyrkoherden.”

Den 7 jan. 1874 öppnade Far skolan i Översätra. Där inskrevos 20 barn. ”13 Jan. Knut. — Fått smör, misost och flere slags bakbr. af Elanders (Prors) genom dess Lina. Utan tvifvel bästa skolbarnet här (snällast, förständigast).” Detta vackra betyg var inte påverkat av smöret och ”misosten” med mera utan var säkert välförtjänt. Lina Elander blev sedermera lärarinna i Arkhyttan, lät döpa sig till baptist och blev för den skull avskedad från sin tjänst.

Vid denna tid talade Far med doktor Ulff och blev tillrådd ”på det högsta att studera till folkskollärare.” Förut hade Far talat med honom om möjligheterna att kunna studera till präst. Vägen skulle i så fall ha gått genom Fjellstedtska skolan. Men Far började redan bli för gammal för detta, och det skulle ha kostat alltför mycket pengar. Det var med näppe nöd det gick att få ihop pengar till en folkskolläraryt utbildning. Den gick på cirka 1500 kronor. Dessa pengar låntes dels ur Stora Skedvi sockens allmänna kassor, dels av enskilda personer, mest i Stora Skedvi. Detta var en av orsakerna till att Far stannade där under hela sin ordinarie tjänstgöring som lärare. Långt efter sedan pengarna voro återbetalda kände han sig stå i skuld till socknen. Det var hans uppgift att vara lärare i Stora Skedvi och därmed jämnt.

I början av mars 1874 flyttade Far från Översätra till Fäggeby för att vikariera där för Nygren som var sjuk. Då var det 82 barn i Fäggeby skola. Man måste dela upp dem så att gossar och flickor fingo gå i skolan var sin dag. Lärare och barn tycks ha trivts bra

tillsammans. När vikariatet var slut den 2 april, dagen före Långfredagen, heter det i dagboken: "Tog igår afsked af gossarne och idag af flickorna. Flickorna tackade allesammans under tårar." Det hade egentligen varit alldeles onödigt med de tårarna därför att det blev hastigt bestämt att Far skulle fortsätta med vikariatet ända fram till examen, som hölls den 21 maj. "Fick nära 15 riksdaler af barnen."

Den 3 juni började Far en privatskola i Fäggeby. Elva barn anmälde sig. Skolan pågick i 32 dagar. Barnen betalade 6 öre per dag, somliga mera.

Den 23 aug. berättar dagboken: "På e. m. till Mass och Kybo. Sist in till Kyrkoh. Fick låna 50 kr. — samt hjertl. lyckönskningar." Det var ingen god svenska det där, skollärarn! Det kanske skulle behövas lite mera utbildning? Just det. De 50 kronorna utgjorde det första studielånet, ty den 26 aug. bar det av mot Uppsala.

På den tiden fanns det järnväg bara upp till Krylbo. Man åkte därför efter häst till Grådö, "Njöto en kort hvila på litet hö" och fortsatte dagen efter till Krylbo. Därifrån bar det av till Uppsala "i ilande fart". Järnvägsresan tog 4 timmar och kostade 4 kr. Stadsbudet tog 50 öre för att köra upp den stora matkistan till kvarteret.

Så hade då det första av de tre Uppsala-åren börjat. Höstterminen slutade den 17 dec. "Stipendieutdelning. Fick 25 kr."

På den tiden liksom nu tog man ibland upp kollekt i kyrkan för mindre bemedlade studerande, mest teologer. Så skedde i Stora Skedvi kyrka den 10 jan. 1875. Dagboken säger: "Fick hofpengar 2:40."

"6 Maj. Kristi him.f. — — — På afton på bönhuset (i Uppsala). En kyrkoh. Sandberg predikade. — — — Det talades mycket om barnen. — — — Mycket bra och godt." Om Far då hade kunnat skåda in i framtiden skulle han ha fått se en för honom mycket intressant syn. Denne Sandberg, sedermera prost, var mycket frikyrkligt intresserad och verksam och var god vän med Waldenström och Rosenius m. fl. likasinnade. Han fick med tiden en sondotter, som ännu längre fram i tiden blev Fars sonhustru. Men då hade Far själv redan gått bort. Han skulle säkert ha tyckt

om sin sonhustru. Det gjorde Mor. Hon hann vara med på vår förlovning.

Sommaren 1875 höll Far åter privat skola i Fäggeby, denna gång för 36 barn. De betalade även nu 6 öre per dag och ibland något mera så att dagsförtjänsten blev mer än 2 kr.

Fram till denna tid förekomma ofta initialerna L. R. i Fars anteckningar. "Pratade med L. R. länge. — — — Sutto ostörda väl och länge." Någon förlovning i vår mening tycks det aldrig ha varit fråga om. Allt i denna vägen var mycket hemlighetsfullt. Men den 22 aug. 1875 stod bröllopet med Elisabeth Carolina (Lina) Rydblom. Hon var född i Falun den 21 nov. 1850 och var dotter till guldsmeden Lars Fredric Rydblom och hans hustru Anna Sophia Wikman. Hon blev tidigt föräldralös och kom vid 6 års ålder till Solvarbo och växte upp där. Själv fick hon aldrig veta mycket om sin härkomst, men den är väl känd nu. Hon härstammade från långa rader av ärbara hantverkare, bergsmän och bönder, de flesta från Falun, Vika, Stora Skedvi och Säter, en del även från Uppland och från Småland.

I sin dagbok citerar Far ur "Läsning för Folket": "Tre ting måste en man hålla för heliga, sitt tempel, sitt fosterland och sin hustrus hjerta. Till intetdera får han frambära lögn som offergåva, om han vill lycklig varda." Vid samma tid citerar Far ur Svenska Posten: "Hvad uträttar skolan och hvad bör hon uträtta bland folket? Jag tror att hon allt för öfvervägande åsyftar att gifva kunskap, då hon likväl allra främst borde sträfva att uppfostra. — — — Samhället kan icke göra nog för att få idel bildade män till folkskollärare. Ju mer skollärarens hustru, barn och hela hans hus äro ett mönster uti alla hänseenden och ju mer friden och ordningen af det trefliga hemmet tränga genom väggarne och in i sjelfva skolsalen, dess mer kan också skolan bära frukt, ej blott för förståndet utan också för hjertelifvet och hela personlighetens, ja hela folkets hyfsning."

Tankegångarna i dessa två citat blevo ledande för Far under hela hans liv. För Far var skolarbetet inte bara en syssla som han ensam utförde under ett visst antal avlönade timmar, utan det var ett kall, som tog hela hans personlighet i anspråk och som ställde stora fordringar på hela hans familj. Far och Mor angåvo tillsammans grundtonen, sen var det ju mest Mor som fick ta ansvaret

för att vi barn, som växte upp i skolhuset, uppförde oss som skolläraryrarn borde. Man fick gärna leka och vara glad, men man fick aldrig skrika och föra oväsen. Man måste göra tydlig skillnad på helg och söcken. På tal om det så fick man ju gärna gå barfota om somrarna. Det var nyttigt för fötterna. Men om sommarsöndagarna måste vi gå klädda i strumpor och skor. Det var tjocka hemstickade strumpor, så att det var lite svårt ibland, men det hjälpte dock till att göra skillnad på helgdag och vardag. Obehaget med yllestrumporna gick snart över, men minnet av helg lever än.

En gång på 1880-talet, långt innan jag var född, fick Far och Mor besök av en gammal bekant, som de inte hade träffat på länge. Alla barnen kommo fram självmant och hälsade och bugade och nego. Den främmande farbrorn sade till Far: "Så många barn du har och hur har du kunnat få dem så väluppfostrade allihop?" "Det är väl inte så svårt", sade Far. "Man lär den äldste hur det ska vara och sen få de lära varandra i tur och ordning."

En annan gång vid den tiden kom det en främling på besök som ville tala med Far i enrum. Just då höll Far på med att ladda om sina patroner till remingtongeväret och han hade köksbordet fullt med kulstöpargrejor och krut och knallhattar och barnen stodo runt bordet och tittade på. Far lämnade alltsammans för att följa den främmande in i kammaren. Främlingen blev förskräckt. "Kan man lämna så farliga saker hos barnen?" "Ja", sade Far, "jag har sagt till dem, att de inte få röra sådana saker."

Detta hände på den tiden då det fanns föräldraauktoritet.

Somliga nutida pedagoger hysa stor förskräckelse för sådana uttryck som "Du skall" och "Du skall icke". Man lär ska få komplex av sådant. Det är lögn. En lagom sträng uppfostran, utförd kärleksfullt är det bästa som finns.

Fars och Mors första barn, sonen Teodor, föddes i Solvarbo den 6 jan. 1877. Enligt dagboken: "Den 6 Jan. Trettondagen. Kl. 6 e. m. gaf Gud oss en välskapad son. Ack, barmhärtige Gud och Fader! Tack och lof för din obegripligt stora nåd och hjälp! O, förbarma dig öfver min kära älskade hustru och gif henne mycken ungdoms glädje och ålderdoms tröst af sin käre son; och gif att denne vår son måtte blifva och för evigt förblifva ditt barn, o, himmelske Fader. Herre, välsigna honom — — —"

"Den 1 juni 1877. Aflade folkskollärareexamen vid seminariet i Uppsala. Stipendium 45 kr."

Den 6 aug. samma år öppnade Far folkskolan i Gussarvshyttan i Stora Skedvi. Omkring 50 barn inskrevos. I oktober började han hålla söndagsskola för omkring 30 barn.

I mars 1878 var vikariatet slut i Gussarvshyttan och den lilla familjen flyttade till Gammelgården. Där var det 30 barn i skolan. Skolhuset finns kvar ännu fast det är flyttat längre ned på åsen och tillhör nu Missionsföreningen. Lärarbostaden bestod av ett enda rum, och största utrymmet där togs upp av den öppna spisen och en väldig bakugn.

Bostaden var liten, men ändå kunde den ge rum för ännu en familjemedlem, ty den 15 sept. 1878, en söndag, föddes dottern Gerda. "Det gick fort och väl innan barnmorskan hann komma", säger dagboken. Gerda har alltid i hela sitt liv varit kvick i vändningarna.

I januari 1879 tillträdde Far ordinarie folkskollärartjänsten i Lövåsen. Där var det omkring 50 barn fördelade på fyra klasser. Under de första åren uppehöll han även småskollärartjänsten i Nyberget. Somliga år gick han till Nyberget och läste med barnen där några veckor i början av höstterminen och i slutet av vårterminen. Andra år hölls småskolan i Lövåsen.

År 1887 kom Klara Thorslund till Nyberget som småskollärarinna. Då blev Far enbart "riktig" folkskollärare och han var glad över detta. Ändock var det med ett visst vemod han lämnade nybörjarna. Var gång han hade tagit emot en klass nybörjare hade det skett med stor oro och undran men även med djup tacksamhet för det förtroende han fått.

*

Under vårterminerna 1880 och 1881 gjordes några veckors uppehåll i skolan för att Far skulle kunna vara med på slöjdkurser i Hedemora och Falun. I Hedemora kostade rum plus morgonkaffe plus middagsmat 60 öre per dag. Far var med på ytterligare en slöjdkurs i Falun sommaren 1889. Fick då 40 kronor i premium från Hushållningssällskapet.

Först på hösten 1891 inredde man en slöjdsal på vinden i Lövås skolhus, så att undervisning i slöjd äntligen kunde börja då. Naturligtvis var det endast slöjd för gossar på den tiden.

Vägen upp till slöjdsalen gick genom den förstuga, den trappa och den hall i övre våningen som hörde till lärarbostaden. Längs den vägen drogs det upp ansenliga mängder grus och smuts och det drogs väl ned ungefär lika stora mängder sågspån. Men det var tydligen sådana prövningar, som en lärarfamilj borde utstå på den tiden.

När Far och Mor flyttade till Lövåsen på nyåret 1879 var området närmast skolhuset rena vildmarken. Storskogen växte ända fram till skolhuset. Far fällde själv en del träd. Om somrarna promenerade herrgårdens kor och den stora tjuren tätt inpå skolhusets knutar. Skolrådet beslöt, att området skulle inhägnas. Men så hände ingenting på fem år. Då sände Far in en skriftlig påminnelse om saken, och sen dröjde det bara två år tills inhägnaden blev byggd. Under tiden blev skolgården avplanad någotsånär. Det skedde delvis genom frivilliga dagsverken.

Far byggde vägen upp till kullen mitt för skolhuset och inhägnade där en fyrkantig plats med en stenmur och prydde platsen med blomrabatter. Han satt där ensam och mediterade ibland men ville gärna ha sällskap om han kunde få det. Norr om skolhuset fanns det ett vilt parti med stora stenblock och med mängder av lösa stenar. Med oändlig möda anlade Far en liten trädgård där. Där planterades äppelträd och många slag av bärbuskar. De mindre stenarna plockades ihop till prydliga rösen. Stora flata stenar fingo tjänstgöra som bord och stolar. Det hände ibland, särskilt när vi hade främmande, när sommaraftonen var stilla och ljum, att vi samlades därnere och njöto av stillheten och friden och av idyllen. För att nu inte tala om de goda bären. Det var både röda och gula hallon och flera sorters vinbär och krusbär. Och så drack man gärna eftermiddagskaffe där. Och i kvällningen kanske man satt och sjöng vad man kunde utantill. ”Stilla skuggor”, ”Härlig är kvällen”.

Nu är den trädgården borta. Först fick den förfalla och sedan blev platsen vanhelgad på det mest groteska sätt.

*

Med vårterminen 1909 slutade Fars ordinarie tjänstgöring vid Lövåsen, men han blev kvar som vikarie till årets slut. Strax före julen 1909 flyttade familjen till Säter. Far hade i många år längtat efter att få uppleva en vår i frihet, frihet från skoltvånget, ty det blev till slut något av ett tvång då krafterna började sina. I gården i Säter, som han hade köpt några år tidigare, skulle han nu få vila ut. Han skulle få syssla med gårdens förbättring och med att ansa och pryda den vildvuxna tomten. Sedan den höst han fyllde 17 år hade han hållit skola med undantag för de 3 år då han gick på seminariet. Nu skulle han få uppleva en vår i frihet. Men det blev inte så. Gården var ännu icke helt betald, och Far avskydde skulder som pesten. Dessutom kom yngste sonen med önskemål om en utbildning som skulle bli mycket dyrbar.

Den underbara fria våren sköts mot framtiden och Far tog vikariat i Solvarbo, i Bispberg och sist i Gammelgården i Stora Skedvi, där han slutade sitt långa skolarbete med vårterminen 1912.

Då hade han varit i skolans tjänst i fyrtiofem år.

Sommaren 1912, då Far höll på med att bryta upp sten och anlägga vägar och trädgårdsland på tomten i Säter, drabbades han av hjärnblödning, och ett par veckor senare, den 6 juli, avsomnade han stilla. Ett drag av ousäglig frid spred sig över hans ansikte.

*

Under den tid det här är fråga om var kristendomskunskap det viktigaste ämnet på skolschemat. Men under en sådan i religiöst avseende ytterst kritisk tid som väckelsetiden var det ingen lätt sak att undervisa i kristendomskunskap. På den tiden var församlingens kyrkoherde eller hans ställföreträdare självskrivnen ordförande i skolrådet. Prästen var skollärares närmsta chef. Vad prästerna och kyrkan fordrade av undervisningen det visste man. Det var mest fråga om katekesplugg. Vad föräldrarna till barnen inom skoldistriktet fordrade var ibland en annan sak, och vad en religiöst djupt gripnen lärares samvete bjöd, det var stundom en tredje sak.

En stor stridsfråga under denna tid gällde dopet, barndop eller dop av vuxna. Till en början lutade nog Far åt baptisternas upp-

fattning, och dessa lågo över honom med enträgna uppmaningar om att han skulle som de "ta steget fullt ut och låta döpa sig själv och skilja sig helt från den gamla skökan, d. v. s. kyrkan." Men detta att skilja sig från kyrkan kunde Far aldrig gå med på. En av hans viktigaste livsuppgifter var ju, enligt hans egen åsikt, att verka för enighet, frid och samförstånd mellan alla kristna grupper.

Folkskoleinspektören höll långa förhör med Far, hotade honom med avsked och gick in på personligheter, så att Far till slut i all underdånighet måste påpeka att herr inspektören gick över sina befogenheter.

Efter åratals grubbel och otaliga diskussioner kom Far till en bestämd uppfattning i denna sak, och han behöll den i hela sitt liv. Han tänkte som så, att det underbaraste av allt, det mest outgrundliga av allting, det är Guds kärlek till människorna. Men skulle man vänta med att låta döpa sig tills man förstod Guds vägar, då skulle man få vänta länge.

En annan och mycket närliggande fråga som mycket rörde upp sinnena denna tid var frågan om de eviga straffen. Nu har ju hotet om de eviga straffen varit ett tillhygge, som kyrkan i alla tider använt för att skrämman folk till lydnad med. Inom den frikyrkliga rörelsen tog man med iver upp samma verktyg när det gällde att värva anhängare. Inom kyrkan hette det, att om ett barn dog odöpt, skulle det få lida i helvetets eld i evig tid. Det var därför man döpte barnen så tidigt som möjligt, helst på andra eller tredje dagen av deras levnad. Det var därför som barnets moder sällan kunde vara med vid dopet i äldre tider, och hennes namn blev ofta utelämnat i dopboken.

Under väckelsetiden hette det bland somliga av "de troende" att det inte hjälpte ett dugg, om man var döpt av en eventuell "ogudaktig" präst. Man måste vara "omvänd" och "frälst".

Problemet om de eviga straffen löste Far för sin del på ett praktiskt sätt. Hans far, min farfar således, hade dött innan väckelsen kom till Gustafs. Farfar hade varit vad man kallar en gudfruktig människa, en god lutheran. Han hade gått i kyrkan och tagit nattvarden som sed var. Han var glad och snäll och familjekär och musikalisk. Enligt tidens sed drack han brännvin, ett par gånger rent av för mycket. Enligt de "omvända" skulle han plågas i helvetet i evig tid. Enligt Fars åsikt hade han varit

en god människa och om någon skulle få komma till himmelen, så skulle det vara han. "Visste jag att min gode far skulle pinas i all evighet, skulle jag aldrig kunna vara lycklig varken på jorden eller i himmelen. Och att odöpta barn skulle straffas för vad de aldrig gjort! Omöjligt!" Så resonerade Far. Han studerade allt vad i litteratur han kunde komma över i detta ämne, t. ex. Waldenströms skrifter, men fick aldrig annat besked än att de eviga straffen skulle vara verkliga. Far beslöt till slut att helt enkelt inte tro på de eviga straffen, sen fick kyrka och frikyrka säga vad som helst. Sedan Far gått igenom dessa kriser fick hans sinne frid och hans förkunnelse blev mera tryggt evangelisk. "Guds nåd är ofattbart stor, och för Hans kärlek finnas inga gränser."

På tal om barndop — — —

Det hände en gång att en granne kom till skolhuset och talte om att hans gumma just hade fått en gosse, men gossen var så klen, att han kanske inte skulle få leva. Och tänk om han skulle dö odöpt! Att få tag på en präst så där i en hast gick ju inte. Far gav sig inte alls in på några teologiska spekulationer om huruvida dopet var nödvändigt eller ej, utan han tog i stället med sig stora psalmboken och följde med hem till grannen och gjorde det så högtidligt han kunde och förrättade nöddop enligt kyrkans föreskrift därom.

Efter någon tid kom grannen upp till skolhuset igen. Han hade med sig en stor kruka oskummad mjölk. Det var en stor lyx i skolhuset, där man aldrig annars hade råd med annat än skummjölk. Jo, den lilla gossen hade kryat på sej, och nu var man så glad och ville visa Far en liten vänlighet som tack för hjälpen med dopet. Krukans lock var lite buckligt, och man hade tätat det med en linnetrasa. "Men jag skulle hälsa från mor och säga att det är en ren linnetrasa, så att Ni inte ska tro att det är en rövlapp". Ja, då fick vi veta vad "blöja" hette förr i tiden. Jag tycker, att den gamla benämningen var riktigare och mera svensk.

Jag minns hur Far en gång började höstterminens första lektion i kristendomskunskap. Han satt i katedern och tittade ut genom fönsterna en stund. "Det börjar bli höst nu. Och ett och annat löv faller. Det var en gång en gosse, som satt och gav akt på hur löven föllo. Varför falla de? Varför föddes de? Varför föddes jag? Den ena frågan gav den andra, och gossen upphörde aldrig att

fråga och tänka och förundra sig. Han fick väl aldrig svar på alla frågorna, men hans liv blev rikare och lyckligare därför, att hans tankar kommo att bli ledda från det timliga till det oförgängliga. Nu ska vi se vad Bibeln kan lära oss om skapelsen, om hur allting kom till. I begynnelsen skapade Gud himmel och jord . . .”

Vem den frågande gossen var talade Far ej om. Det kunde ha varit han själv.

När Far berättade om de sju skapelsedagarna sade han, att ”vetenskapsmän ha funnit, att allting måste ha kommit till i den ordning, som det är upptecknat i Första Mosebok. Men när det står ’en dag’ i Bibeln, då ska vi tänka, att det var en mycket lång tidsperiod, det var säkert många tusentals år.” Det var djärvt att på den tiden komma med ett så kätterskt påstående.

Det har sagts, att kyrkan under väckelsetiden bar sig oskickligt åt. Människorna voro intensivt religiöst intresserade och de längtade efter evangelium. Kyrkan gav stenar i stället för bröd. Allt detta var säkert sant på många ställen, men i Stora Skedvi gjorde man dock stora ansträngningar från kyrkans sida för att gå de frikyrkliga till mötes. Man anordnade söndagsskolor. Socknens skollärare fingo hålla söndagsskola i kyrkbyn i tur och ordning. Lektionerna skulle förberedas noga och göras pedagogiskt och teologiskt riktiga. Någon av prästerna var med, och det blev kritik efteråt. Det hela var inte riktigt roligt, och denna verksamhet avstannade så småningom. Kyrkan ordnade också med ”missionsmöten” och auktioner. För omväxlings skull kallade man även in främmande predikanter, så som de frikyrkliga gjorde. En gång var det en lärd herre från Uppsala, som kom och talade om dopet m. m. och det var torr teologi, och han höll på i över två och en halv timme, och det var bland det tråkigaste Far varit med om, skriver han i sin dagbok. Just det, det var tråkigt. Detta med de allvarsamma, stränga och kritiserande prästerna ständigt närvarande. De försökte ordna diskussioner där var och en skulle få yttra sig fritt och komma fram med sina personliga problem. Men det var just ingen som ville yttra sig. Man var för blyg. Man var inte van att uppträda offentligt och under kritik.

Hur annorlunda var det inte vid ”de troendes” egna sammankomster i de små stugorna och i de stora köken. Där voro alla likställda. Där voro alla bröder och systrar. Där kunde man tala

fritt ur hjärtat enkelt och okonstlat, och man blev förstådd, även om talet ej var så formfulländat alla gånger.

Vid dessa de troendes sammankomster brukade man ställa upp någon fråga, som man enades om att fundera på till nästa sammanträde, för att om möjligt få den besvarad då. En sådan fråga var: ”Kunna de som blivit återlösta synda?” Frågan förefaller oss barock, och det är troligt, att Far berättar om den, därför att även han fann den orimligt dum. Far själv var kanske alldeles överdrivet starkt medveten om sin egen svaghet och om sina egna brister. Hur kunde någon inbilla sig att han var syndfri? För att förstå det få vi försöka tänka oss, att för de nyomvända under väckelsens första tider var omvändelsen något alldeles oerhört stort och genomgripande och verkligt. Man hade inte bara bytt åsikt om en del saker, man hade ju blivit en helt ny skapelse, man hade ju blivit en gren i det stora Vinträdet, man hade blivit en del av Kristi lekamen och inte kan väl Kristi kropp synda.

På tal om stora kök och okonstlat språk har jag ett livligt minne av en andaktsstund som Far och jag kommo med på i Hindriks i Nyberget. Det hade varit baptistpredikan i köket i Hindriks som vanligt, och efter predikan bjödos Far och jag kvar på ”en liten smörgås” tillsammans med predikanten och några till. Det blev flera stycken stora goda smörgåsar m. m. På det viset blevo vi också med på den enskilda bönestunden i kammaren innanför köket. Murar Johanna frambar ett vittnesbörd. Hon var så glad, sade hon, därför att hon hade fått frid med Gud. Och hon hade fått förlåtelse för alla sina synder, även för sin ungdoms synder. ”Och ändå vet Du Gud en tocken operapjäs jag har varit i min ungdom.”

På tal om synd . . . Det var några vänner på besök hos oss. Man hade talat om synd och nåd och sådant. En av gummorna var på väg tvärs över köksgolvet och så stannade hon och sade att jo, visst hade hon också syndat mycket i synnerhet i sina yngre dagar, men se dansat, det hade hon aldrig gjort. Då sprang Far upp från stolen och fick tag i gumman och svängde henen runt ett par varv. ”Nu har du allt dansat i alla fall.”

För att nu återgå till den egentliga väckelsetiden så var det så, att Far under sin första tid på Lövåsen ofta blev skickad av doktor Ulff och andra att hålla bibelförklaringar på många ställen i sock-

nen. Man höll då ofta till i skolhusen. Detta misshagade dem, som voro bittra fiender till frikyrkorörelsen. Man klagade hos doktor Ulff och Far blev förbjuden att tala i skolhusen. Byborna i Nyberget, som ha lång väg till kyrkan och som av gammalt haft skolpräst och andra kyrkliga förmåner, sände då två män till doktor Ulff med begäran om att Far alltfört skulle få hålla bibelförklaringar i Nybergets skolhus. Ulff gav då ett skriftligt tillstånd för Far att tillsvidare under en månad hålla andaktsstunder där fredags- och söndagsaftnar, och det skulle ske ”genom läsning af bibelordet eller någon vår evangelisk-lutherska kyrkas äldre skrifter och därpå grundad bön”.

Det där med läsning ur gamla böcker retade Nybergsborna. De satte ihop en anhållan om att Far skulle få hålla fria föredrag som förut och 30 personer undertecknade denna skrivelse. Ulff svarade, att han ville få tillfälle att höra ett sådant föredrag och han föreslog som text 1 Petri 5: 5—11. Far höll föredraget, och det utföll till doktor Ulffs belåtenhet och han förklarade att Far skulle få använda skolhusen när han ville. Tyvärr gavs detta tillstånd endast muntligen.

Den 18 dec. 1882 dog doktor Ulff. Han hade varit en utomordentligt stark personlighet. Han hade vunnit många hängivna vänner, men han hade också haft en hel del mer eller mindre öppna fiender. Dessa senare hade han hållit i schack så länge han levde, men nu var han borta, och nu skulle hans arbete för enheten slås sönder. Separatismen skulle utrotas.

I april året därpå blev Far kallad till förhör inför kyrko- och skolrådet. I kallelsen hette det endast ”på förekommen anledning”. Far blev därigenom förhindrad att förbereda ett lämpligt försvar. Den ordinarie skolrådsledamoten från Fars skolområde var icke närvarande vid förhöret, men dennes båda ersättare stodo utanför dörren då sammanträdet började. Far bad att dessa skulle släppas in som vittnen, men detta nekades honom.

Far fick stå inför rådet i sakristian i över två och en halv timmes tid. En del av tiden togs upp med diskussion om vad doktor Ulff hade förbjudit och tillåtit. Det fanns intet skriftligt bevis på tillåtelsen för Far att predika. Far skulle ha kunnat få hjälp av vittnen, men sådana nekades honom. Det talades en hel del om separatismen, och det drogs fram skvaller och lögner. Far för-

hördes angående sin tro och sin undervisning. Något tjänstefel kunde man inte beslå honom med, och det hela slutade med att ordföranden ställde ”en vänlig uppmaning” till Far att ”upphöra med sin separatistiska verksamhet och i stället verka i kyrklig anda”.

Far begärde flera gånger att få ett protokollsutdrag från sammanträdet för att han skulle kunna skriftligen bemöta de lögner och oegentligheter som förekommit där. Han blev lovad ett sådant utdrag, men det dröjde så länge innan det kom, att det var för sent att göra något åt saken då. Tillåtelsen att begagna skolhusen ”till andliga föredrags hållande” blev indragen. Det betydde inte så mycket. Det fanns andra lokaler. När förhöret i sakristian var slut gick Far inte närmaste vägen hem utan tog vägen över Bo-bygden och höll ett föredrag i Guldsmedsbo.

Det som smärtade Far oerhört det var, att han hade blivit miss-handlad av de kyrkliga. Han hade dock drömt om att en gång först få vinna klarhet för sig själv och sedan kunna få bli till hjälp vid enandet av alla kristna i denna socken. En tid hade Far kommit separatisterna mycket nära, men så småningom kom han underfund med att han icke hörde hemma hos dem. Det var dock icke kyrko- och skolrådets handlingssätt som kom Far att så småningom fjärma sig från de extrema separatisterna. Tvärtom torde denna utveckling ha fördröjts därigenom.

Att Far definitivt tog avstånd från bapstismen torde ha berott på två orsaker. Dels kom han till insikt om att det säkert inte betydde så mycket när man blev döpt, och dels tyckte han att baptisterna alltför mycket började likna de ursprungliga fariseerna. Från deras håll hörde man ofta: ”Vi ha tagit steget fullt ut. Vi ha låtit döpa oss. Vi ha blivit frälsta.” På gammalkyrkligt håll var fariseismen lika framträdande. ”Vi, som hör till statskyrkan, vi har den rätta läran. Vi är riktiga lutheraner.”

Det var för många självsäkra ”vi”. Far ville vara förstående och tolerant och medlande, men för fariseer hade han ingen misskund. Så vitt jag vet sade Far aldrig om sig själv att han var ”frälst”. Däremot citerar han i en av sina dagböcker ett uttalande där det heter, att ingen blir frälst förr än han blivit född tre gånger: först genom den naturliga födelsen, sedan genom pånyttfödelsen i Kristus och sist genom uppståndelsens födelse in i det eviga livet.

Far gick aldrig åstad och predikade på eget bevåg. Han gick när han blev sänd eller kallad. För att undvika upprepningar antecknade han de texter över vilka han hade talat på de olika samlingsställena. Om den förteckning, som jag hittat bland hans papper, är fullständig vet jag ej, men den innehåller uppgifter om texter för inte mindre än femhundra nittio två bibelförklaringar varav fyrahundratjugosex i Stora Skedvi och de övriga mest i grannsocknarna.

Nu kan man undra, varför det skulle behöva predikas så oerhört mycket. Väckelsen hade gjort att man såg allting som i ett nytt ljus. De bibliska sanningar som man förut hade lyssnat till slentrianmässigt fingo plötsligt dagsaktuell betydelse. Torra teologiska föredrag ville man inte höra och inte heller hemska domedagspredikningar på främmande dialekter. Man ville höra evangelium om Guds rike och helst på ett sockenmål som man var van vid. Man tyckte om att höra de bibliska händelserna berättade så, som om de kunde ha hänt i hemsöcknen alldeles nyligen.

Och man ville höra de nya vackra sångerna sjungas, och man ville lära sig sjunga dem. Far tillfrågades en gång: "Du, som går så många och långa vägar och oftast ensam, blir inte tiden lång för dig?" Far svarade, att tiden den blir aldrig lång, för att "då läser jag psalmer och sånger för mej själv. Det är bra att kunna många sådana utantill." Fars farfar, som var blind från barn- domen, kunde hela sin tids psalmbok utantill. Den hade han lärt sig av sin mor. När Far låg på sin dödsbädd och redan var rörd av slag, roade sig en av våra vänner med att höra hur många psalmer Far kunde helt utantill då, och det var omkring en fjärdedel av alla psalmerna.

Far skulle säkert gärna ha haft mera sång på skolschemat om det hade varit tillåtet. Ordet "allsång" användes inte på Fars tid, men Far ville att man skulle lära sig de vanligaste fosterlands- och natursångerna utantill, så att man kunde sjunga dem unisont vid lämpliga tillfällen. Och man skulle inte anse dessa sånger vara bara "skolsånger", som snart skulle glömmas, utan man borde ta dem med sig som gott sällskap för hela livet. Nu ha visst senare tiders estetsnobbar funnit att många av dessa gamla sånger voro banala. Nu för tiden växlar modet så ofta, att barn och föräldrar inte hinna få någon gemensam sångskatt.

Ett ämne som i hög grad intresserade Far var historia. Nu för tiden är det ju modernt att vända upp och ned på alla äldre uppfattningar om vår historia. För Far var historia detsamma som sanning. Han kunde aldrig förstå varför det skulle behöva skrivas och läsas sånt som romaner när i alla fall ingenting var så sant som verkligheten.

Det faller sig inte lätt att beskriva Fars inställning till ämnet naturkunnighet. Det måtte ha varit med en intim blandning av fromhet och matnyttighetsintresse som han betraktade naturen. "Ingen människa kan se Gud, men naturen är Guds verkstad. Där kan vi se Hans spår. Där kan vi se något av Hans oändligt stora vishet, och när vi gripas av stjärn världens storhet bör vi tänka på Guds oändliga storhet." Doktor Sandelius brukade i sina predikningar tala om naturens skönhet och om universums underbara uppbyggnad, allt i akt och mening att därigenom förhärlika dess skapare. Far lyssnade gärna på dessa predikningar. För många av de "troende" var dock detta tal om naturen en styggelse. Visst var det vackert med stjärnor och sånt, men det var ju bara "världsliga" saker, det var sånt som Gud hade skapat på några dagar, och just nu var ju denna världen given Satan i våld, och snart skulle den förgås och lämna rum för en ny jord och en ny himmel. Far blev allvarligt förmanad av somliga vänner att ta sig väl tillvara för allt som kunde föra tankarna bort från det enda nödvändiga, själens salighet.

Far älskade markens blomster på ett fromt och blygt sätt. Han nådes aldrig bryta en blomma. "Dom är vackrast när dom får leva och växa som dom själva vill." När det gällde djurlivet var han till synes allt annat än blyg, och hur det var med fromheten vet jag inte, men då var det en annan sak som kom i förgrunden nämligen matnyttigheten. En och annan tjäder och orre och en och annan gädda utgjorde mycket välkomna tillskott till hushållet. Sen var det väl en annan sak som inte kan förnekas. Far var mycket road av jakt och fiske. Ordet sport fanns inte i Fars ordförråd, men begreppet var honom ingalunda främmande.

På tal om jakt... Söndagsaftonen den 16 jan. 1887 samlades mycket folk från skoldistriktet i skolsalen på Lövåsen. Det var meningen att kyrkoherden skulle komma, och Far trodde att det var fråga om en provpredikan igen. Men kyrkoherden kom inte

utan en Arkhyttebo ledde förhandlingarna. Man började med psalmsång, bön och bibelläsning. Texterna handlade om att älska och att bevisa kärlek i ord och gärning. I anslutning därtill hölls det tal. Man hade samlats för att bevisa skolläraren sin tillgivenhet, och man ville ge honom något som han skulle kunna få nytta och glädje och uppmuntran av. Det var ett Remington jaktgevär. Insamlingen hade gått fort och bra, och det hade blivit pengar över, och dessa pengar fick Mor, och de skulle användas som grundplåt till en symaskin. Brukspatron Nisser m. fl. hade lovat upplåta jaktmark. Far och Mor tackade "under djup rörelse". Sen var det avslutning med sång och bibelläsning "under bästa tillfredsställelse å ömse sidor". Man bad Far hålla ett föredrag över dagens predikotext som handlade om den samaritiska kvinnan vid Jakobs brunn. Geväret hade kostat 36 kr och det hade blivit 7 kr över åt Mor.

Det beslöts att saken skulle omnämnas i tidningen. Det befanns då, att den ende som var något van vid tidningsskriverier, det var Far själv, och han fick således i uppdrag att skriva till tidningen.

*

Far var inte särskilt mycket intresserad av politik, varken sockenpolitik eller annan sådan. Han kallade sig frisinnad. Han hyste visserligen ett varmt intresse för det som var "gammalt och fornt", och var i så motto konservativ, men han höll aldrig fast vid en sak eller sedvänja bara därför att den var gammal. Han drömde om en ljusare framtid för alla "arbetande och betungade". Hade han levat i våra dagar hade han kanske tyckt att utvecklingen gått för långt i vissa fall. Far väntade sig mycket av tekniken och gladde sig vid tanken på en framtid, då en myckenhet av tungt och enformigt arbete skulle komma att uträttas av maskiner i stället för av trötta människor och plågade djur. Jag minns hur förtjust Far var första gången han åt en brödbit som var bakad i mekaniska bageriet i Säter, "där bak kommer fram medelst maskineri", för att nu citera en tidning från ett festspel i Säterdalen.

Någon gång omkring 1906 hördes ett underligt ljud från landsvägen utanför skolan, och det blev alldeles tyst och stilla i skolsalen. Far kunde från sin kateder se vad det var. "Det var en

automobil som körde förbi", sade han, och det låg triumf och högtidlighet i hans röst.

Begreppet socialism var nog ganska dunkelt i Stora Skedvi under den tid det här är fråga om. För många var socialism ett fult ord som man helst inte borde nämna. Far hyste stor vördnad för staten och var mycket nöjd med att hans lön, hur liten den nu än var, ändå kom från staten. Men att bli socialist? Far skulle troligtvis ha svarat "husch" på en sådan fråga.

Far var en tid kommunalnämndsledamot och ledamot av fattigvårdsnämnden. I socknens sparbank var han på sista tiden en av huvudmännen. Föreläsningföreningen var han mycket intresserad av och ingick i dess styrelse.

Vad som mest intresserade honom var dock nykterhetsrörelsen. Han var med och bildade Blåbandsföreningen inom Stora Skedvi. Det var den 25 mars 1885. Först var han föreningens sekreterare och sedan dess ordförande.

I Fars barndom och ungdom hade brännvinet varit en ren förbannelse för hans hemtrakt. Han hade sett hur förmögna bönder för brännvinets skull hade fått gå från sina gårdar som tiggare, andra hade blivit "konstiga" och så vidare, för att nu inte tala om alla de anhörigas oskyldiga lidanden.

Bland nykterhetsvänner var man på den tiden ganska enhälligt överens om, att totalt förbud mot alla alkoholhaltiga drycker var det enda rätta. Begreppet brännvin blev för många en personifierad ond makt, som man fattade ett oresonligt hat till. Far förstod, att det inte alls räckte med bara förbud. Man måste ha någonting att giva. Ungdom behöver positiva ideal, den behöver glädje, spänning, skönhet. Att hålla skräckinjagande nykterhetsföredrag skulle ha gjort mycket liten nytta. Inom Blåbandsföreningen försökte man göra sammanträdena roliga och lärarika. Det var sång och musik och det var intressanta föredrag och det var många lustigheter och det var kaffe med dopp. Först bildades en blandad sångkör och Far anförde denna. Sedan fick också föreningen en egen hornmusikår. Far spelade med i denna.

Det allra roligaste var kanske festerna i Lövås herrgårds park. Resurserna voro inte så stora på den tiden. Inte fanns det högtalare, och inte fanns det högavlönade stjärnartister. Men fordringarna voro heller inte så stora. För det första var ju parken så

vacker. Det tog åtskilliga dagsverken att räfsa löv och snygga upp vägarna och göra allt i ordning, men det var ju bara roligt. Man satte upp elektriska lampor i träden. Bara detta med elektriskt ljus i lövverket var ett märkvärdigt skådespel. Det var kaffeservering och sång och musik och det såldes läskedrycker, som var nånting mycket modernt då, och som kittlade så lustigt i näsan. Ett folkdanslag uppträdde med gamla roliga danser. Och det var tombola och fiskdamm, allt sådant som är gammalt och vant nu, men som då var nytt och storartat.

På ett ställe vidgar sig en gren av ån och bildar en liten damm. Där visade man en tablå som föreställde barnen och skyddsängeln. På en liten smal brygga stodo en gosse och en flicka mycket lätt klädda och metade. Bakom dem stod en ängel i fotsid klädnad och med utslaget hår och med vingar på ryggen. Åskådarna samlades på andra sidan dammen och det var nästan alldeles kolmörkt så att man såg ingenting, men så tändes en bengalisk eld, som brann i cirka fem sekunder. Ängeln var underbart skön. Den rollen spelades av Färgarns Emma. Flickan var Färgarns Ruth och gossen var Skollärarns Gunnar, d. v. s. undertecknad. Nu efteråt slår det mej en hädisk tanke. Tänk om vi, barnen, hade trillat ned i vattnet. Det var djupt och mörkt och dyigt. Men vi hade ju ängeln bakom oss, och så där dumt ska man inte tänka. Föreställningen gick bra och gick i repris och inbringade många inträdesfemöringar.

Detta var något om festerna i parken på Lövåsen. Och så var det gökottorna med kaffedoppa i daggfriskt gräs, till exempel den på en holme i Hyen. Förtjusande minnen! Och det var Valborgsmässaftnar med flammande bål och vårsånger och fyrverkerier.

*

Vad mer kunde upptaga en skollärares tid? Mångahanda. Jag vill bara nämna några exempel.

På bröllop, barndop och begravingar och andra högtidligheter i trakten skulle Far och Mor alltid vara med. När det var auktion brukade Far föra protokollet. Från Lövåsen var det långt till närmaste läkare. Därför brukade man komma till Far i första hand och be om råd vid sjukdomsfall. Far hade ingen medicinsk utbild-

ning, men han trodde på frisk luft och renlighet, och han brukade ge svettbad och kalla avrivningar. Men allra viktigast var hans själsliga lugn och styrka och hans kärleksfulla sätt att bemöta den som kom till honom med sina problem vare sig de nu voro av själslig eller kroppslig art.

En gång dunkade det på ytterdörren mitt i natten. Utanför stod en yngling. ”Jo, jag skulle fråga om skollärarn ville komma hem till oss för att våran far är så sjuk.” Det var unga husbonden på gården, ”Mågen”, som var sjuk och jämrade sig i svåra plågor. Han hade kommit hem sent på kvällen och varit mycket trött och mycket hungrig, och han hade satt i sig en mycket stor mängd risgrynsgröt. Nu var det så, att allt vad kvinnfolken gjorde i den gården, det gick alltid undan med en väldig fart, och risgrynen hade nog inte hunnit med att bli färdigkokta.

Om Far kunde göra någonting praktiskt i detta fall, vet jag inte, men man tyckte att det kändes liksom tryggare att ha honom hos sig.

Äldste sonen i den gården hade gråtit första dagen han gick i småskolan därför att det var så tråkigt där. Men så fort han lärt sig läsa stod han inte att hejda. Sedan läste han stup i ett. Han bad att få gå kvar i folkskolan hos Far ett extra år, och det fick han. Sedan läste Far privat med honom, och han kom in i läroverket i Falun. Av alla Fars elever var väl han den ihärdigaste plughästen och säkert en av de mest begåvade. Han blev hovpredikant och han blev domprost i Västerås. Det var Ernst Enochsson från Skälbo.

En morgon kom det bud från en skolflicka i Fiskarbo att hon inte kunde komma till skolan den dagen, därför att när hon klädde sig på morgonen, så hade hon setat på en gammal stol och fått en stor trästicka i stjärten. ”Om skollärarn ville komma och dra ut den efter skolans slut?” Jo, han gjorde det. Det var väl bara en tillfällighet att gården hette Stix.

*

Det var en man i Nyberget som hade så svår tandvärk, att han var rädd för att han skulle förlora förståndet. Han ville att Far skulle dra ut den onda tanden, men Far hade endast en vanflig

hovtång och den var inte lämplig för ändamålet. Far tog en grov spik, filade en spets på den, böjde den i rät vinkel, glödgade den i spisen och stack den i tandens nerv. Tandverken upphörde.

I Arkhyttan bodde vid slutet av 1800-talet en man som hette Alfred. Han var en god människa, snäll och glad. Men en gång blev han sjuk till sinnes och måste föras till hospitalet i Uppsala. Det var lång väg till järnvägsstationen. Man lånte en häst och en liten kärra med plats för två personer. Men Alfred ville inte resa. Han var kroppsligt mycket stark. Man skickade bud efter Far. Alfred gick med på att resa om han fick hålla Far i handen. Far fick inte plats i vagnen utan gick vid sidan om denna. Om någon timme blev Alfred så lugn att han kunde släppa Fars hand. "Och om någon tvingar dig att till hans tjänst gå med en mil, så gå två med honom", Matteus 5:41. En romersk mil motsvarade omkring 1,5 kilometer.

Dagboken säger på ett ställe: "Var till Bengts och satte igång en klocka." Flera gånger förekomma sådana uppgifter som: "Var i Trädgårds och högjorde," "Till Bengts och slädde." För den 19 nov. 1888 heter det: "Till Jacobsbo om morgonen och sköt grisen." Varför det då? Jo, förr i tiden brukade ju grisslakten inledas med att man slog grisen i huvudet så hårt att han svimmade, och så tappade man ur honom blodet innan han vaknade. Om man inte hade slagit hårt nog, kunde det hända att grisen vaknade medan blodet rann, och då blev han arg och rusade omkring och stänkte blodet omkring sig. Det var inte roligt för någondera parten. Vid 1900-talets början kom det en yrkesslaktare till socknen som hade slaktmask och som utförde hela slaktproceduren mycket snabbt och elegant. Dessförinnan hände det ofta att man sände bud efter Far och hans remingtongevär. Det enda Far gjorde vid slakten var just att sätta en kula på rätt ställe bakom grisens öra.

En gång kom det en bekymrad granne till Far. "Jo, nu ska vår son ut och exera, och jag undrar hur det ska gå. Aldrig har han behövt gå i takt med några andra och aldrig har han handskats med gevär och sådant. Det blir nog svårt för honom." Far gav denne yngling några privatektioner i exercis och sedan överlevde den unge krigaren alla fasorna på Romme Hed.

*

Fram till 1888 hade all post till Lövåsen och Nyberget fått gå med i herrgårdens postväska. Sedan blev det så många tidningar till Nyberget, att endast tidningar av viss politisk färg kunde få rum i denna väska. Det ordnades då med en postväska till Lövås skolhus, och vårt kök blev ett litet postkontor varje onsdag och lördag. Ibland var kökssoffan fullbesatt med postkunder. Far hade då tillfälle att hjälpa till med att fylla i blanketter och skriva annonser och skriva besvärliga adresser till släktingar i Amerika o. s. v. När man ändå kom till skolhuset för att hämta post var det mången som passade på att få ett enskilt samtal med Far. Dessa samtal rörde sig troligen om allt möjligt, om familjeförhållanden, om grannsämja, om religiösa problem. Det var en form av själavård och bikt, och Far yppade givetvis aldrig vad som sagts därvid. Men jag minns, att de som talat med Far i enrum ofta voro djupt gripna och de tackade så hjärtligt när de gingo.

*

En gubbe i Nyberget hade länge hållit sig med tidningen "Dalpilen". Den utgavs två gånger i veckan. Ett år ville gubben vara sparsam och reda sig utan tidning, men efter några veckor kom han och bad Far prenumerera på "Dalpilsen". "För jag kan int' leva i tocke mörker".

För sitt besvär med posten och för alla andra små tjänster begärde Far aldrig någon ersättning. Men "med gåvor och gengåvor varar vänskapen längst". Det bakades i en gård och det slaktades i en annan, och så kom det en smakbit till skolhuset. Ibland hade något av skolbarnen med sig en lintåt eller en ulltapp eller en smörklimp eller en kruka mjölk eller en gräddflaska. Alltsammans var mycket välkommet.

*

Mor hade vuxit upp i Solvarbo. Det var en stor och tätt sammanbygd by på den tiden, nästan som en liten stad. Men runt om var det öppen leende natur. Mor var glad till lynnet och ville gärna umgås med andra glada människor. Hon älskade blommor och grönskande ängar och hästar och kor och alla goda husdjur.

Så kom hon till Lövåsen. Hon hade då redan två små barn och fick på Lövåsen ytterligare sju barn. Två söner dogo i späda ålder, men sammanlagt sju barn, tre söner och fyra döttrar, växte upp till mogen ålder.

Blommor och ljus grönska fanns det inte mycket av vid skolhuset den första tiden, och det dröjde många år, innan Mor fick så mycket husdjur som en gris och några höns. Mor hade lust med allt vad en duktig husmor skall kunna göra på en ordentlig lantgård. Men att sköta en fattig skollärares hushåll i ett ensligt liggande skolhus i en mörk skog! Att långa tider inte ha någon att tala vid!

Far var ofta borta på predikoturer eller på sammanträden av olika slag. Ibland kom han sent hem, ibland kom han inte alls den dagen. Någon telefon fanns det ju inte. Mor brukade gå ut på förstugutrappan och lyssna nedåt vägen till, om hon skulle få höra de välkända stegen. Det var många mörka kusliga kvällar, då hon inga steg hörde. Hon hörde vindens klagande i storskogen, hon hörde ugglorna skrika sitt "klävitt" på vedbotaket, hon hörde uven ho-hoa i Uvberget. Hon var mörkrädd, in i själen mörkrädd. Om något hemskt skulle hända, skulle det inte vara någon idé att ropa på hjälp. Ingen skulle höra henne. Hon brukade tänka ibland, att barnens skyddsänglar kanske med sin närvaro även skyddade henne.

Det var en tid då Mor födde ett barn vart eller vartannat år. När de äldsta barnen blevo så pass stora att de kunde hjälpa till litet så blev det ju bättre. Men hushållet var tungt och besvärligt att sköta. Det fanns ingen vattenledning. Man fick hämta allt vatten från källan nere vid sjön, och det var långt dit, och om vintern fick man pulsa i djup snö och ha en yxa med sig för att hugga hål på isen med. Det fanns bara grova trägolv som måste skuras. Det fanns inte elektriskt ljus. Det här låter som en skildring från en mycket avlägsen tid, men det är bara för en generation sedan som det hände.

Det fanns mycket att göra i ett snabbt växande hushåll, när allting helst borde göras hemma och utan främmande hjälp, det skulle stickas, stoppas, lagas, sys, kardas, spinnas och vävas. Mor blev särskilt kunnig i vävning och fick ofta ge råd åt andra husmödrar i sådana frågor.

Far fick sin lön kvartalsvis. En stor del av ett av "kvartalen" gick åt till skatt. Man måste således planera för utgifterna för minst ett år i taget. Mor gjorde aldrig upp någon skriftlig budget, och gjorde inga anteckningar med papper och penna. Hon höll alltsammans i huvudet. Nu för tiden finns det folk som har månadslön och som får skatten avdragen månadsvis, och som ändå har svårt för att få ekonomin att gå ihop vid slutet av månaden.

Mor klagade inte. Hon lärde sig sköta det kall hon fått och som hon ju själv valt. Hon lärde sig sköta det till fulländning. De svårigheter jag nu berättat om äro för länge sedan genomlidna och allt är förlåtet i den mån förlåtelse har behövts. Jag har berättat om allt detta därför att jag tror, att det skulle vara mycket nyttigt för nutida människor att besinna hur bra den nuvarande generationen har det jämfört med den förra. Vi ha så mycket att vara tacksamma för. Mor var tacksam för så mycket. Hon var tacksam för sina egna kära, sin make och sina barn, och för en god hälsa och för det dagliga brödet och för frid och ljust hopp i sitt eget hjärta. Hon försökte ivrigt lära oss en av detta livets skönaste levnadsregler: man ska vara tacksam. "Den tyngsta börda jorden bär är en otacksam människa" brukade hon säga.

Det var en oerhörd arbetsbörda som vilade på Mor, men det var ytterst sällan som det syntes att hon hade bråttom eller var jäktad.

Om i min egen ålderdoms dagar mitt minne skulle bli dunkelt och jag skulle glömma mycket, så skulle jag när det gäller Mor vilja ha denna bilden kvar i mitt minne: hon sitter om aftonen vid sin andaktsbok med sina händer knäppta och över hennes anlete lyser en överjordisk frid.

*

Jag bevarar i mitt minne Fars bild i många olika slag av inramningar. Han sitter vid katedern och har jordgloben bredvid sig, och högt på väggen bakom honom hänga Karta öfver Vestra Halfklotet och Karta öfver Östra Halfklotet. Då är han folkskollärare och jag är bara en elev bland många. En annan bild: Far och jag ro med svirvel runt Klingens stränder. Vi turas om med att ro och att sköta reven. Vi äro goda kamrater. Far berättar ibland om

sjöar och skogar och om jakt och fiske och om mångahanda ting i naturen. En tredje bild: Far och jag sitta på golvet framför kakelugnen och vakta på kvällsbrasan. Vi äro goda vänner. Vi samtala lågmält eller sitta tysta, men ibland sjunger Far någon av de gamla sångerna. "O, den som hade vingar som fåglarne ha!" Jag kan inte ta miste på att Far delar poetens längtan till "den gyllene ön". "Sin stig en liten gosse gick och sjöng sin visa då." Den visan slutar med "Men om jag bliver något stort gör strax mig liten då, ty mor har sagt att himlens port kan öppnas blott för små." Käre Far, drömde Du stora drömmar om Din sons framtid? Fruktade Du att han skulle bli för stor för att komma in genom himlens port?

Den bild av Far, som jag sist vill nämna och inför vilken jag känner den djupaste vördnad, är denna. Far har haft ett enskilt samtal med någon som sökt hans hjälp, och nu stiger Far ut från sitt rum, hans panna är ljus och hög och hans blick är högtidligt glad. Han har fått och kunnat hjälpa och trösta, undervisa och glädja en medmänniska. Han har varit lärare i det ordets förnämsta betydelse.

Lidingö i maj 1956.

Gunnar Arnberg

PERSONFÖRTECKNING

- Arnberg, Adolf, småskollärare i Gustafs, sid. 4.
Arnberg, Jonas, brukspatron på Östra Silvberg, sid. 3.
Enochsson, Ernst, domprost i Västerås, sid. 25.
Elander, Lina, småskollärarinna i St. Skedvi, sid. 7.
Fernblad, Fredrik, organist och folkskollärare i St. Skedvi, sid. 7.
Pettersson, Per, kyrkoherde i Gustafs, sid. 4.
Rydblom, Elisabeth Carolina, "Mor", sid. 9, 10, 22, 27—29.
Sandberg, Fredrik, kyrkoherde i Västeråker, sid. 8.
Sandelius, Elias, kyrkoherde i St. Skedvi, sid. 21.
Thorslund, Klara, småskollärarinna i Nyberget, St. Skedvi, sid. 11.
Ulff, Herman Wilhelm, kyrkoherde i St. Skedvi, sid. 5—8, 17, 18.

INNEHÅLL

Volym 107:

Öden och skickelser.

En levnadsteckning av Hjalmar Torell.

Arvid Arnberg.

En lärare under väckelsetider av Gunnar Arnberg.

De som ingått som medlemmar i *Föreningen för svensk undervisningshistoria* (adress: Drottninggatan 108, Stockholm; postgiro 58001) med en årsavgift av 10:— kr erhåller utan kostnad Föreningens årsböcker — bokhandelspris per år uppgår ofta till mångdubbelt detta belopp.

Här lämnas en förteckning på de senaste årgångarna:

Årg. XXXI (1951)	vol. 83—84	Stockholms Storskolas Journal, utgiven av <i>Severin Solders</i> och <i>Albert Wiberg</i>	Kr 25:—
Årg. XXXII (1952)	„ 85	<i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län I: Åren 1861—1876. Ett bidrag till folkundervisningens historia	Kr 10:—
	„ 86	<i>Asta Nordgren</i> och <i>Ester Zetterlund</i> , Hågkomster från skola och undervisning X	Kr 10:—
Årg. XXXIII (1953)	„ 87	<i>Severin Solders</i> och <i>J. Romson</i> , Folkundervisning i Älvdalen och Mora	Kr 10:—
	„ 88	<i>Albert Wiberg</i> och <i>Gustaf Kaleen</i> , Allmän bildning och yrkesskolning. Två reformförslag ..	Kr 10:—
Årg. XXXIV (1954)	„ 89—90	<i>Erik Nordberg</i> , Arjeplogs lappskola. Anteckningar	Kr 20:—
Årg. XXXV (1955)	„ 91	<i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Gävleborgs län II: Åren 1877—1914. Ett bidrag till folkundervisningens historia	Kr 10:—
	„ 92	<i>Isidor Johansson</i> , Själevads skolväsen. Från mitten av 1800-talet och dess första folkskollärare	Kr 8:—
Årg. XXXVI (1956)	„ 93	<i>Albin Warne</i> , Agardh och läroverksfrågan ..	Kr 8:—
	„ 94	<i>Albert Wiberg</i> , Akademiska läsesällskapet i Lund 1812—1830 och dess föregångare	Kr 10:—
Årg. XXXVII (1957)	„ 95—96	<i>Albert Wiberg</i> , Uppsala läsesällskap under dess första utvecklingsskede 1797—1824	Kr 20:—
Årg. XXXVIII (1958)	„ 97—98	<i>Josef S. Gralén</i> , Folkskoleinspektionen i Örebro län åren 1861—1914 jämte kortfattad översikt av folkundervisningen i länet före 1861	Kr 20:—
Årg. XXXIX (1959)	„ 99—100	<i>Albin Warne</i> , Läroverksfrågan i vårt land under 1840-talet	Kr 25:—
Årg. XL (1960)	„ 101	<i>Einar Ekman</i> , Diakonala insatser i svensk socialpedagogik åren 1852—1904 i belysning av den allmänna utvecklingen på området	Kr 20:—
	„ 102	<i>Hugo Tenerz</i> , Folkupplysningsarbetet i Norrbottens finnbygd från äldsta tid till sekelskiftet 1900	Kr 20:—
Årg. XLI (1961)	„ 103	<i>Albin Warne</i> , Om tillkomsten av vår första folkskolestadga	Kr 10:—
	„ 104	<i>Sven Grauers</i> , <i>Anna Sandström</i> 1854—1931. En svensk reformpedagog	Kr 25:—
	„ 105	<i>S. A. Kinbergs</i> Dagbok. Anteckningar från seminarie- och lärarår i Göteborg 1864—1868, redigerade och kommenterade av <i>Olof Em. Olsson</i>	Kr 20:—